

[illegible]

0811906

Muzeum
Brněnska
SBORNÍK
2006

CHRONICON RAYRADENSE

SEU

ANNALIS

MONASTERII RAYRADENSE

AB IUSTO INGENIO

EX CODELIBUS ANTIQ

TUM DOMESTICIS

ET IN DUAS PAR

Prahocenní Mladenci!

ovčince našeho bujará sje!

Nemůžem Vám tajiti, co mají zdejší dráhé
panny za nábožný účel. Šel se totižto, jak
Vám již známo bude, zagrak na sv. hostii v
našem chrámě r. 1312, a za tou příčinou děl se
toho roku velký ohon lidí do tohoto starostavné
ho domu Božího. Ano, přišla též i královna česká
s komonstvem svým, aby na kolenních svého
Edcha a spavitelé v svatyni
tedy v Praze malovali tento
a velekrasný výjev jako pro
město
uvídit
světu
které
Mladenci

Monasticon

Moravienſe

Diplomatico-Historico-Chronologicum

plurimas et præcipuas

Monasteriorum

ſæculo XIII. usque ad ſæculum XIV.

excelsarum & donatorum

ſcitas. Diplomata Marchionum

Doſ Imperialorum.

Donationes & con.

ſignat. Legatorum a

ſignat. Archiepiſcoporum, & Episcoporum

ſignat. ſignat.

ſignat. Nobilium Terræ

natus Moravienſis

ſignat. ſignat.

ſignat. Hiſtoricis et chronologicis

ſignat. illuſtratum &

ſignat. publicam emulſam

ſignat.

O. S. B. ſignat. & ſignat.

ſignat. ſignat. ſignat.

ſignat. ſignat.

ſignat. ſignat.

ſignat. ſignat.

ſignat. ſignat.

ſignat. ſignat.

ſignat. ſignat.

ſignat. ſignat.

ſignat. ſignat.

ſignat. ſignat.

ſignat. ſignat.

ſignat. ſignat.

ſignat. ſignat.

ſignat. ſignat.

ſignat. ſignat.

ſignat. ſignat.

ſignat. ſignat.

ſignat. ſignat.

ſignat. ſignat.

ſignat. ſignat.

ſignat. ſignat.

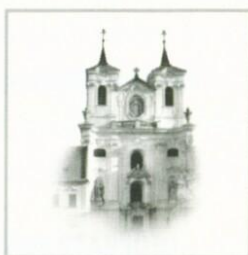
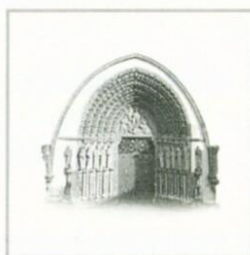
ſignat. ſignat.

Muzeum Brněnska

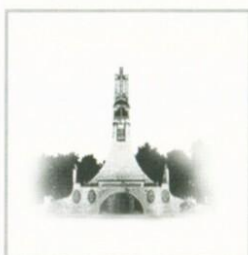
PAMÁTNÍK PÍSEMNICTVÍ RAJHRAD

PODHORÁCKÉ
MUZEUM

MUZEUM
V IVANČICÍCH

PAMÁTNÍK
MOHYLA MÍRU

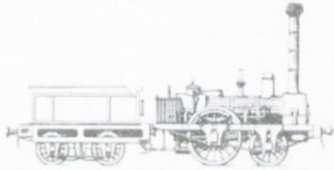
MUZEUM
VE ŠLAPANICÍCH

SBORNÍK 2006

Předklášteří
2006

2-1094.180, 2006

ÚVODEM	7
EX LIBRIS PRVNÍ POLOVINY 20. STOLETÍ ZE SBÍREK MUZEA V IVANČICÍCH	9
POZNÁMKY K VÝSTAVĚ MILOVNÍKŮM DROBNÉ KRÁSY <i>Jana Mlatečková</i>	
HLEDÁNÍ VLASTNÍHO HLASU	15
<i>Hana Petlachová</i>	
DĚJINY RAJHRADSKÉHO KLÁŠTERA V POZNÁMKÁCH B. PITRA A M. LEFEVRA	26
<i>Jindra Pavelková</i>	
NEZNÁMÁ LITERÁRNÍ TVORBA FRANTIŠKA HALASE	34
POZNÁMKY K ŽIVOTU A DÍLU MALÍRKY VĚRY JIČÍNSKÉ (1898 – 1962) <i>Petra Pichlová</i>	
NEZNÁMÉ DOPISY FRANTIŠKA HALASE STARŠÍHO	49
<i>Vojen Drlík</i>	
ČESKÝ MALÍŘ JOSEF VOJTĚCH HELLICH A IVANČICE	58
K 200. VÝROČÍ HELLICHOVA NAROZENÍ <i>Ladislav Mucha</i>	
VEGETACE V OKOLÍ IVANČIC	69
(1.ČÁST) <i>Zuzana Lotreková</i>	
	
VÝVOJ ŽELEZNIČNÍ SÍTĚ NA JIŽNÍ MORAVĚ	76
<i>Jiří Kotrman</i>	
K HISTORII ŽELEZNIČÁŘSKÉ UNIFORMY	87
<i>Mojmír Krejčířík</i>	
OSVALD ŽIVOTSKÝ, STAVITEL DRÁHY TIŠNOV – ŽDÁR NAD SÁZAVOU	93
<i>Lubomír a Martin Čechovi</i>	
ÚZKOKOLEJKY U „TIŠNOVKY“ A „HORKY“	97
<i>Miroslav Vaněk</i>	
ŽELEZNIČNÍ VÝROČÍ A OSLAVY „TIŠNOVKY“ A „HORKY“	107
<i>Milan Vašíček</i>	

OSLAVY 100. VÝROČÍ HORKY V RÁMCI SLAVNOSTÍ PERNŠTEJNSKÉHO PANSTVÍ ROKU 2005	113
--	-----

Jiří Šmíd

PODHORÁCKÉ MUZEUM A OSLAVY VÝROČÍ TIŠNOVSKÝCH ŽELEZNIČNÍCH TRATÍ V ROCE 2005	117
---	-----

Josef Zecpal

MOBILITA MUZEJNÍCH SBÍREK – MUZEUM BRNĚNSKA	123
---	-----

Antonín Reček

ZKUŠENOSTI Z KONTROL DODRŽOVÁNÍ ZÁKONA Č. 122/2000 SB.19	127
--	-----

Jiří Žalman

PRVNÍ ROK ČINNOSTI PAMÁTNÍKU PÍSEMNICTVÍ NA MORAVĚ	133
--	-----

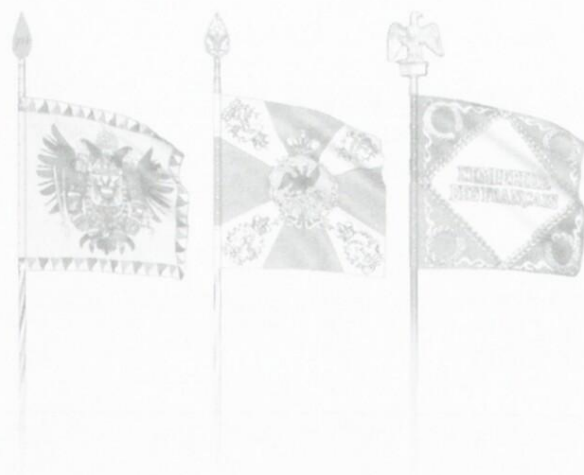
Vojen Drlík

MULTIMEDIÁLNÍ EXPOZICE „BITVA TŘÍ CÍSAŘŮ. SLAVKOV / AUSTERLITZ 1805“ A POKRAČOVÁNÍ V NAPLŇOVÁNÍ PROJEKTU EXPOZICE (PŘÍSTAVBA)	140
--	-----

Jaromír Hanák

SPOLUPRÁCE MUZEA A ŠKOLY, ANO ČI NE ANEB JE V MUZEÍCH DŮLEŽITÉ TVOŘIT DOPLŇUJÍCÍ PROGRAMY PRO DĚTI?	148
--	-----

Josef Večeřa

Vážení čtenáři,
se sborníkem Muzea Brněnska v podobě, na jakou jste byli každoročně zvyklí, se setkáváte s jednoroční přestávkou. Ne že by loni sborník nevyšel. Vzhledem k významnému a hojně připomínanému 200. výročí bitvy u Slavkova, k němuž byly připravena a uspořádány desítky akcí, jsme však před rokem zvolili spolupráci se spolupořadatelem mezinárodní konference „Napoleonské války a historická paměť“, na níž se kromě Muzea Brněnska podílel Historický ústav Filosofické fakulty MU v Brně a Matice Moravská. Konference přinesla mnoho zajímavých příspěvků o „druhém životě“ napoleonských válek, obsahu i spolupráci s oběma zmíněnými institucemi odpovídal i rozsah (přes 400 stran), forma (pevná vazba) i grafická úprava (bohatě ilustrovaného) Sborníku Muzea Brněnska 2005.

Ročníkem 2006 se vracíme do starých kolejí. Sborník obsahuje devatenáct textů a podle jejich obsahu a zaměření je můžeme rozčlenit do tří bloků. Ten *první* zahrnuje statě odborných pracovníků muzea i externích spolupracovníků, jež jsou výsledkem jejich badatelské práce. Dva úvodní texty jsou z oblasti výtvarného umění: Jana Mlatečková napsala pro sborník, na okraj letošní (2006) výstavy Muzea v Ivančicích nazvané Milovníkům drobné krásy, poznámky k exlibris první poloviny 20. století ve sbírce Muzea v Ivančicích, Hana Petlachová, která připravila pro Muzeum ve Šlapanicích (také letos) výstavu o životě a díle malířky Věry Jičínské (1898 – 1962), sleduje ve svém příspěvku Jičínské Hledání vlastního hlasu.

Následující tři příspěvky jsou dílem odborných pracovníků nově vzniklého (2005) Památníku písemnictví na Moravě, pobočky Muzea Brněnska, která sídlí v benediktinském klášteře v Rajhradě. Dějiny kláštera z pera zdejších řádových bratří B. Pitra a M. Lefevra se staly námětem příspěvku Jindry Pavelkové, Petra Pichlová se věnuje neznámé literární tvorbě Františka Halase a Vojen Drlík neznámým dopisům básníkovy otce Františka Halase staršího. Oba tyto příspěvky vznikly v souvislosti s (také letošní) výstavou Halasové – proletář a básník.

Další dva texty se vztahují k Ivančicím a Ivančicku. Oba jsou shodou okolností dílem externích spolupracovníků Muzea Brněnska, resp. Muzea v Ivančicích. Ludvík Mucha píše o malíři Josefu Vojtěchu Hellichovi a jeho tvorbě pro Ivančice, Zuzana Lotreková popisuje vegetaci okolí Ivančic; jde o první část rozsáhlejší statě.

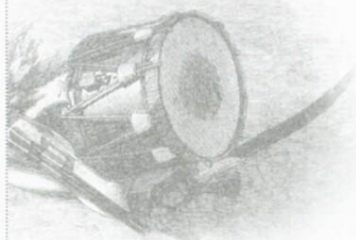
V roce 2005 se připomínala dvě kulatá výročí trvání železničních tratí v regionu: z Brna do Tišnova (120 let) a z Tišnova do Žďaru nad Sázavou (100 let). K těmto výročím připravilo Podhorácké muzeum rozsáhlou výstavu a řadu akcí a také odborný seminář, který výstavu uzavíral. Příspěvky přednesené na semináři tvoří *druhý* ucelený blok příspěvků Sborníku Muzea Brněnska 2006: Jiří Kotrman shrnuje vývoj železniční sítě na jižní Moravě, Mojmír Krejčířík historii železničářské uniformy, Lubomír a Martin Čechovi přibližují životní osud stavitele dráhy Tišnov – Žďár nad Sázavou (tzv. „Horky“) Osvalda Životského, Miroslav Vaněk popisuje úzkokolejky u „Tišnovky“ a „Horky“ (tento příspěvek bude mít v příštím ročníku sborníku pokračování, v němž

se bude autor zabývat muzejními, zahradními a zábavními železnicemi a lanovými dráhami v regionu). Tři závěrečné texty tohoto bloku se vracejí k samotným výročím - Milan Vašíček píše o železničních výročích a oslavách „Tišnovky“ a „Horky“, Jiří Šmíd o oslavách 100. výročí Horky v rámci Slavností Pernštejnského panství a konečně Josef Zacpal o podílu Podhoráckého muzea na oslavách výročí tišnovských železničních tratí v roce 2005.

V polovině června 2006 uspořádalo Muzeum Brněnska ve spolupráci s Jihomoravským krajem a Českým výborem ICOM v rajhradském Památníku písemnictví na Moravě seminář nazvaný Mobilita muzejních sbírek – přínos pro zkvalitnění péče o sbírky. Přes sedmdesát účastníků z jedenačtyřiceti organizací - muzeí a galerií, Národních památkových ústavů a zřizovatelů muzeí a galerií - vyslechlo během dopoledne 14. června příspěvky zástupce Českého výboru ICOM Pavla Jiráska o bezpečnostním managementu a mobilitě sbírek, ředitele Muzea Brněnska Antonína Rečka o zkušenostech s využitím čárových kódů pro identifikaci, evidenci a zvýšení ochrany sbírek v Muzeu Brněnska, Věry Tomolové o managementu sbírek – tvorbě tezauru jako podkladu pro využití čárových kódů a Miroslava Bayera z firmy BACH systems, s.r.o. o identifikaci a sledování pohybu sbírek pomocí čárových kódů. Součástí semináře byla také praktická ukázka realizace projektu v podmínkách Muzea Brněnska a exkurze do nových depozitářů ivančického muzea v prostorách rajhradského kláštera. Kromě uvedených přednášek měli účastníci semináře možnost seznámit se ve vystoupení vedoucího odboru galerií Ministerstva kultury ČR Jiřího Žalmana se zkušenostmi z kontrol dodržování zákona č. 122/2000 Sb. Příspěvky A. Rečka a J. Žalmana publikujeme, podle slibu daného účastníkům semináře, na stránkách sborníku v závěrečném, *třetím* bloku věnovaném muzejnictví. Další příspěvky tohoto bloku tvoří texty Vojena Drlíka, který rekapituluje první rok činnosti Památníku písemnictví na Moravě v Rajhradě, a redaktora sborníku Jaromíra Hanáka o naplňování projektu multimediální expozice „Bitva tří císařů. Slavkov/Austerlitz 1805“ v Památníku Mohyla míru. Obsah Sborníku Muzea Brněnska 2006 uzavírá text vedoucího Památníku Mohyla míru Josefa Večeří o spolupráci muzea a školy.

Věříme, vážení čtenáři, že ve Sborníku Muzea Brněnska 2006 najdete téma, které Vás zaujme a – jako vždy – vyslovujeme naději, že případné nedostatky sborníku, ať už po stránce obsahové či formální, budete posuzovat shovívavě.

Redakce, srpen 2006

EXLIBRIS PRVNÍ POLOVINY 20. STOLETÍ
ZE SBÍREK MUZEA V IVANČICÍCH

9

POZNÁMKY K VÝSTAVĚ MILOVNÍKŮM DROBNÉ KRÁSY

Jana Mlatečková

W

Od 5. května do 4. června 2006 uspořádalo Muzeum Brněnska – Muzeum v Ivančicích v ivančickém Památníku A. Muchy výstavu pod názvem Milovníkům drobné krásy s podtitulem Exlibris první poloviny 20. století ze sbírek Muzea v Ivančicích. Cílem výstavy bylo přiblížit návštěvníkům část sbírek exlibris a drobné grafiky a zároveň připomenout knižní značku jako výrazný sběratelský fenomén, který měl v českých zemích svůj význam ještě i v dobách poměrně nedávných. V době vlády totalitního režimu byla totiž oblast drobné grafiky jednou z mála příležitostí, kde se mohli výtvarní umělci svobodně realizovat.

Umělecká forma spolu s kulturněhistorickým obsahem knižních značek vedly zhruba před sto lety k uznání jejich svébytné hodnoty a k specializovanému sběratelství. Základním úkolem umělce při tvorbě knižní značky bylo řešení vztahu ozdobné a funkční složky lístku, harmonického uplatnění písma jakožto nositele informace a obrazové charakteristiky preferencí majitele na omezené ploše. Vznikl tak typologicky a slohově velmi pestrý rejstřík projevů, sahající od přísně typografických exlibris po bohatě vypravené listy.

Základním předpokladem vzniku moderního českého exlibris byla existence silné společenské vrstvy s rozvinutými potřebami reprezentace a zejména připravenost umělců takové požadavky pružně plnit. Na přelomu 19. a 20. století se tedy moderní české exlibris tematicky odpoutalo od převážně heraldických značek minulosti a již během první čtvrtiny 20. století se u nás knižní značka stala společenskou módou. Hlavní příčinou znamenité kvality příležitostné grafiky v českých zemích je skutečnost, že se na její tvorbě již od počátku podíleli přední umělci své doby. Díla Vojtěcha Preisiga, Maxe Švabinského, Františka Bílka, Františka Koblihy, Josefa Váchala a dalších nastavily v této sféře vysokou laťku, a díky nim představuje české exlibris 20. století organickou součást naší výtvarné kultury. Ke kultivaci této grafické oblasti přispěly bezpochyby také spolky - Spolek českých bibliofilů, Sdružení českých umělců a grafiků Hollar a zejména Spolek sběratelů a přátel exlibris.

Stylově bylo české exlibris již v prvních desetiletích 20. století značně diferencované. Kromě realismu se prosazovaly ještě ozvěny romantismu, dekadence, hojněji secese, dále vlivy symbolismu, kubismu i art deco. První světová válka se pak projevila nejen v utlumení aktivit v oblasti příležitostné grafiky, ale také ve stylu a tematice. Rokem 1918 pronikají do českého exlibris kromě dobových vlasteneckých motivů, alegorií Republiky, námětů sokolských a legionářských i archaicky působící dekorativní a folkloristické motivy. Ty odpovídaly všeobecnému volání po národním umění, jež se mělo stát kulturním protějškem k čerstvě nabyté politické samostatnosti. Vystřízlivění, ke kterému přispěly otřesné zážitky z války, vedlo v exlibris k tematickému i formálnímu zvěcnění, zcivilnění, přecházejícímu místy až k popisnému realismu. Ve dvacátých letech 20. století se staly módou také typografické knižní značky. Popisně realistické

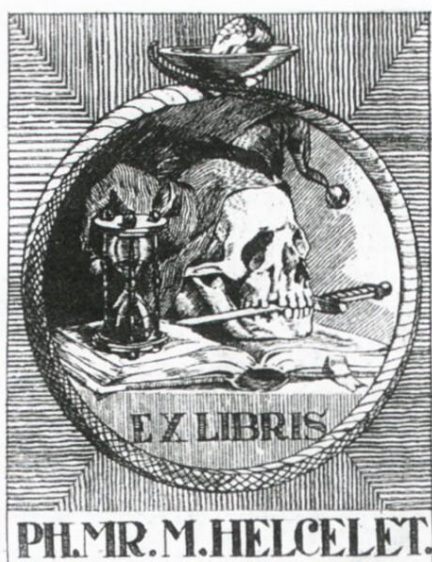
tendence se v oblasti drobné grafiky objevují i v letech třicátých. Z pocitu národního ohrožení a ponížení se během druhé světové války v exlibris rozmohla alegorická témata, oblíbě se těšily postavy z české historie i biblické motivy. Období bezprostředně po válce přineslo jindy atypické náměty protiválečné, vojenské a vězeňské, oživilo sokolské, politické, náboženské i klasické literární, divadelní, portrétní, topografické a další motivy.

Většina námětů exlibris totalitního období naznačuje snahu po úniku před možnou konfrontací s politickou mocí, a proto se často objevují žánry pohádkové, loutkářské, historické, poetické, literární, mytologické nebo krajinářské. Pro české grafiky představovala tehdy oblast knižní značky nejméně nápadný a nejjednodušší způsob, jak svou práci svobodně prezentovat mimo dosah ideologie socialistického realismu. Po tematické stránce přibývá v šedesátých letech projevů národní hrdosti v podobě odkazů na slavné okamžiky české historie, výjimečně se vyskytují i ideově nežádoucí skautské, sokolské a náboženské motivy. Kromě kreslířského humoru se začíná objevovat i společenská kritika. Přibývá i dříve spíše okrajových témat; například erotické náměty. Přestože po srpnových událostech roku 1968 mnozí významní grafici emigrovali, tvorba knižní značky se rozvíjela i nadále.

V sedmdesátých a osmdesátých letech se v oblasti exlibris výrazněji projevil obsahový posun. Dochází k uvolnění vztahu mezi objednavatelem a námětem příležitostné grafiky. Tím ovšem exlibris ztrácí svoji specifickou náplň, přestává vypovídat o objednateli, svědčit o společenské realitě. Od osmdesátých let začíná klesat i objem příležitostné grafiky a tento trend pak pokračuje i v letech devadesátých.

Jak už bylo řečeno, exlibris a drobné grafice se věnovala většina výtvarníků, nejen grafiků, ale i malířů. V druhé polovině 19. století navazují výtvarní umělci, jako Josef Mánes, Mikoláš Aleš nebo Hanuš Schweiger ještě na tradiční pojetí heraldického exlibris. Později se však začínají objevovat drobné grafiky s námětem knihy, tzv. „mluvící“ exlibris apod. Vlnu zájmu vyvolala zejména exlibris básníka a ilustrátora Karla Hlaváčka, a ještě do roku 1900 u nás bylo vytvořeno přes padesát knižních značek od více než tuctu českých grafiků. Patřil mezi ně například Vojtěch Preissig, Karel Špillar nebo Max Švabinský. Secesní tendence v tvorbě exlibris reprezentují například práce Františka Bílka, Oskara Fialy, Vítězslava Fleissiga, Alfonse Muchy, symbolismus a kubismus se objevuje v díle Josefa Čapka, Vlastislava Hofmana, Václava Špály, Jana Konůpka nebo Karla Votlučky. Již v prvních desetiletích 20. století nachází tvorba českých grafiků (zvláště Františka Koblihy, Josefa Váchala a Josefa Hodka) zájemce i v zahraničí. V období před I. světovou válkou vytvářeli knižní značky také Václav Rytíř a Otakar Štáfl.

V meziválečné době se často objevují folklórní inspirace například v tvorbě Františka Kysely, Vratislava Hugo Brunnera, Josefa Hodka nebo Ferdiše Duši. Ve dvacátých letech se v oblasti exlibris výrazně projevuje Helena Bochořáková, Stanislav Kulhánek, Anna Macková, Eduard Milén, Karel Němec, Láďa Novák, Vladislav Röhling, Josef Váchal a Jaroslav Votruba. Ve své tvorbě dále pokračuje Josef Hodek, František Kobliha a Václav Rytíř. Více na sebe upozorňují také Jožka Baruch, Jaro Beran, Leo Brož, Petr Dillinger, Jan Konůpek, Ruda Kubíček a Alois Moravec. Typografické knižní značce se v té době věnuje například Method Kaláb nebo Rudolf Hála. Ve třicátých letech uzavírá svou tvorbu exlibris František Bílek, Adolf Kašpar nebo Karel Šimůnek. Svým dílem se výrazně odlišují nastupující autoři – Michael Florian nebo Toyen. Objevují se

VLADISLAV RÖHLING, EXLIBRIS
PH. MR. M. HELCELET, MĚDIRYT, 1918

také solitérní osobnosti jako Karel Svolinský nebo Oldřich Menhart.

Okupace přinesla v řadách grafiků bolestné ztráty (Vojtěch Preissig, Josef Čapek, Jaroslav Král). Po válce se nadále v této výtvarné oblasti výrazně projevuje Vítězslav Flessig, Jan Konůpek, František Kobliha, uzavírá se exlibristické dílo Josefa Lady. Rozhodující událost té doby však představuje poválečný úspěch českých grafiků střední a mladé generace v zahraničí. Od sklonku čtyřicátých let a začátkem let padesátých přitáhly práce Cyrila Boudy, Vojtěcha Cinybulka, Michaela Floriana, Ludmily Jiřincové, Josefa Lieslera, Jaroslava Lukavského, Pavla Šimona, Jiřího Švengsbíra a dalších velkou pozornost zahraničních sběratelů. Nastává období vrcholné popularity české moderní příležitostné grafiky

trvající až do osmdesátých let 20. století. Častou tematickou složkou knižní značky se v té době stává kreslířský humor, který se objevuje například v tvorbě Zdeňka Seydla a spolu se skrytou společenskou kritikou také v dílech Adolfa Borna nebo Zdeňka Mézla. Profilují se také výrazní autoři jako Jiří Bouda, Anna Grmelová, Miroslav Houra, Vladimír Komárek a další.

V sedmdesátých letech se v oblasti knižní značky prosazuje tvorba Aleny Antové, Jaroslava Hořánka, Oldřicha Kulhánka nebo Vladimíra Suchánka. Nejmladší výraznou skupinou českých grafiků, která upoutala pozornost zahraničních sběratelů, byli žáci Zdeňka Sklenáře – Jiří Brázda, Karel Demel, Eva Hašková, Michaela Lesařová a Karel Zeman. V osmdesátých letech se pak výrazněji projevují pouze jednotlivci, například Hana Čápová, Renata Šimlíková, Antonín Odehnal nebo Jindřich Pileček. V té době také objem české příležitostné grafiky značně klesá a mladí zajímaví autoři zasahují do této grafické oblasti pouze ojediněle.

Při tvorbě exlibris se i přes stále častější uplatňování průmyslových reprodukčních metod dodnes hojně užívají tradiční grafické techniky – tisk z výšky (dřevořez, dřevořyt, linoryt, kovoryt a také rytina do desky Mässrovy), tisk z hloubky – hlubotisk (mědiryt, oceloryt, suchá jehla, mezzotinta, různé druhy leptu jako zrnkový lept – akvatinta, křídový lept atd.)

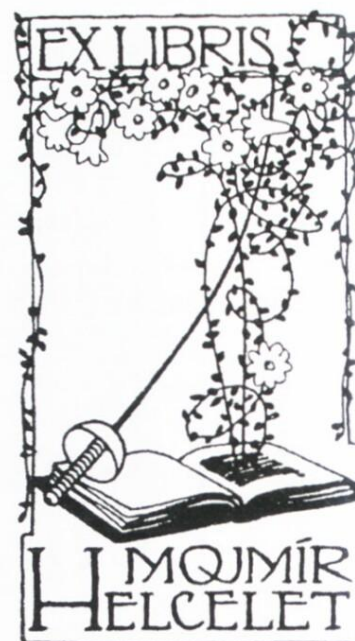
Zastoupení grafických technik v ivančické sbírce v podstatě ilustruje jejich výskyt v české příležitostné grafice obecně. Nejpočetnější je (kromě oblíbené zinkografie) soubor dřevorytů (například v pracích Arnošta Hrabala, Karla Němce, Františka Koblihy), hojně se vyskytuje technika leptu (Vojtěch Preissig, Jan Konůpek), ale také litografie (typická pro tvorbu Eduarda Miléna).

O popularitu, vysokou výtvarnou kvalitu a silnou tradici exlibris se zasloužili především jeho sběratelé. Výjimečně vznikaly sbírky exlibris v Evropě již před polovinou 19. století, zakladateli sběratelství moderní knižní značky se však stali až na jeho sklonku bibliofilové, kteří šířili exlibris jako součást knižní kultury. Z tohoto prostředí pak vzešli

první specializovaní exlibristé. Nejstarší spolek sběratelů exlibris vznikl v Londýně v roce 1890. Prvý pokus o institucionalizaci českého exlibristického sběratelství se uskutečnil v Praze v květnu 1908, kdy několik členů Spolku českých bibliofilů založilo exlibristický odbor. Organizačně i autorsky se ve prospěch sběratelství v té době výrazně angažoval Vojtěch Preissig. Hned po první světové válce se ustavil Československý Spolek sběratelů a přátel ex libris v Praze (SSPE), který trvá dodnes. Meziválečné exlibristické sběratelství v Čechách se vyznačovalo úspěšnou propagační aktivitou a bohatou výstavní a publikační činností. V letech 1923-43 vyšlo 6 svazků Sborníku pro exlibris, roku 1926 se objevila první česká monografie a současně byla v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze uspořádána dosud nejrozsáhlejší výstava starého i moderního exlibris. Od roku 1937 vydávaný spolkový časopis Knižní značka (v průběhu let pod různým názvem) představuje kontinuální informační zdroj pro české sběratelství příležitostné grafiky. Hybnou silou publikačních i výstavních aktivit v oblasti českého exlibris jsou sběratelé sdružení v SSPE a od roku 1988 jimi vytvořený Kabinet exlibris v Chrudimi, který se soustřeďuje na sbírkotvornou a výstavní činnost.

Sběratelství příležitostné grafiky patřilo mezi relativně méně nákladné sběratelské obory, takže se snadno šířilo napříč společenskými vrstvami. Členská základna SSPE bývala a zůstala z hlediska sociálního i profesního značně různorodá. Významnou složku jeho členstva tvořili od jeho vzniku také grafici. Sice nevelkou, ale výraznou skupinou byli i zahraniční členové, kteří uváděli českou tvorbu do světa. Zvláště účinně propagovali naši grafiku za totality, kdy byly možnosti mezinárodních kontaktů českých grafiků minimalizovány. I přes úbytek členů v posledních letech patří SSPE stále mezi největší exlibristické spolky ve světě.

Mezi významné sběratelské osobnosti knižní značky v českých zemích patřili například spisovatel Hugo Kosterka, básník Stanislav Kostka Neumann, dále Ladislav Živný nebo berní ředitel Václav Rudl, na jehož výzvu byl v podstatě Spolek sběratelů založen. Mezi výrazné osobnosti patřil také Karel Jaroslav Obrátil, ředitel měšťanské školy a spisovatel. Jeho exlibristickou sbírku, jejíž podstatnou část tvořila exlibris s erotickou tematikou, získala knihovna Národního muzea v Praze. Významné místo v oblasti sběratelství zaujímá také zemský lékárník v Brně, přední představitel zakladatelské generace bibliofilů a exlibristů, Mojmir Helcelet, který sbíral také volnou grafiku a kresby a v roce 1923 se podílel na vzniku časopisu Bibliofil. Nezanedbatelnou roli na poli sběratelství exlibris hrála všestranná kulturní osobnost Bedřicha Beneše Buchlovana, který se stal nejvýznamnějším publicistou SSPE první poloviny 20. století. Sběratelství exlibris, ale i jeho tvorbě se věnoval také grafik a editor Václav Rytíř, edici autorských seznamů exlibris založil v roce 1940 major Jan Žižka, kultivovaným sběratelem badatelského typu byl knihovník Bohumír Lifka. Sběratelství se věnoval také učitel matematiky Josef Glivický a ing. Otakar Hradečný. Výraznou postavou v této oblasti byl též neurolog Ladislav Loubal, středoškolský profesor Václav Křupka nebo významný přírodovědec Václav Samšiňák. V oblasti sběratelství knižní značky dále působili také Ivo Prokop nebo František Nový, první správce Kabinetu v Chrudimi.

VOJTĚCH PREISSIG, EXLIBRIS MOJMÍR
HELCELET, ZINKOGRAFIE, 1902

EX LIBRIS JAN PÍŠA

JAROSLAV PROVAZNÍK, EXLIBRIS JAN PÍŠA,
ZINKOGRAFIE. 1919

Literatura a prameny k problematice sběratelství exlibris jsou poměrně obsáhlé. Dodnes plně nevyčerpané informace z oblasti drobné grafiky přinášely od dvacátých let 20. století bibliofilské časopisy. Hlavním informačním zdrojem však byl časopis Knižní značka, autorské soupisy exlibris, sjezdové sborníky atd. Vedle publikací představují nejdůležitější studijní zdroje veřejné sbírky. Nejvýznamnější kolekci českého exlibris vlastní Památník národního písemnictví dílem v Praze, dílem v detašovaném oddělení Kabinetu exlibris v Chrudimi.

Od devadesátých let 20. století zájem o příležitostnou grafiku trvale klesá. Sběratelé i grafici mají po pádu totalitního režimu mnohem více možností realizovat se v jiných kulturních a společenských oblastech. Současná situace také jistě souvisí s klesající prestiží knižní kultury vůbec. Přesto se však někteří grafici této již okrajové umělecké tvorbě věnují i dnes. Mezi úspěšnými autory příležitostné grafiky převládají v posledních letech osvědčení umělci, kteří se touto činností zabývají již delší dobu. Patří

mezi ně například Vladimír Suchánek, Miroslav Houra, Antonín Odehnal, Jindřich Novák, Anna Grmelová a další. K současným autorům knižní značky náleží dále Alena Antonová, Olga Čechová, Karel Šafář, Jiří Brázda užívající náročné techniky mezzotinty, autor satirických grafik Genadij Alexandrov, nedávno zesnulí Antonín Juračka, Josef Jíra a Josef Liesler, Jaroslav Dajč, Pavel Hlavatý, Dana Jandová, Otakar Mařík, Josef Saska nebo František Peterka.

Nejvíce informací o moderní příležitostné grafice nalezneme v časopise Knižní značka, který Spolek sběratelů a přátel exlibris vydává dodnes. Seznamuje čtenáře se zajímavými autory, informuje o výstavách, věnuje se historii jednotlivých témat v exlibris, připomíná významné sběratelské i umělecké osobnosti drobné grafiky. Okolo časopisu Knižní značka se i v současné uspěchané době sdružují nejen milovníci exlibris, ale i volné grafiky, krásné knihy a tradiční kultury vůbec.

★

Kolekce drobné grafiky v ivančickém muzeu není velká rozsahem, nicméně díky vysoké kvalitě a časovému vymezení je poměrně ucelená. Obsahuje zejména exlibris z první poloviny 20. století od českých i zahraničních autorů. Do sbírek byla získána většinou jako dar na sklonku čtyřicátých let 20. století od několika majitelů a sběratelů. Patřil mezi ně například p. Juránek z Ivančic, ing. Rudolf Šolc z Prahy, Jaroslav L. Krejčí z Brna nebo Jindřich Svoboda z Dolních Kounic. Nejucelenější soubor představuje část rozsáhlé sbírky Mojžíra Helcelety. Ten shromáždil kromě mezinárodně proslulé sbírky exlibris (podle některých pramenů obsahovala na 40 000 kusů) velkolepou kolekci české kresby a grafiky 20. století, sestavil početnou kolekci japonských dřevorytů, vydával a sbíral české bibliofilie. Osobně se znal s mnoha významnými výtvarnými umělci své doby. Mezi jeho nejoblíbenější autory patřil Eduard Milén, se kterým udržoval celoživotní přátelství, dále pak Josef Váchal, Jan Konůpek a Petr Dillinger. Svými objednávkami podpořil v počátcích tvůrčího období i Josefa Čapka. Od těchto umělců si nechával dělat i svoje vlastní exlibris, jejichž počet vzrostl během Helceletova života na

dvě stě. Několik desítek z nich bylo k vidění i na ivančické výstavě.

Co se týče zastoupení autorů exlibris ve sbírkách muzea, nejpočetnější soubor představuje kolekce drobné grafiky Jiřího Vláchy, dále buchlovického rodáka Arnošta Hrabala, je zde hojně zastoupen také Petr Dillinger, Karel Němec, Jan Konůpek, Václav Rytíř, Antonín Kameník, Láďa Novák, Eduard Milén nebo Bohumír Čáp.

Výstavní prostor, jehož jádro tvořily panely s vystavenými exlibris, byl doplněn několika vitrínami s ukázkami knih a bibliofilských tisků dokládajících knižní kulturu první poloviny 20. století. Většina exemplářů byla zapůjčena od rodiny známého brněnského architekta Mojžíry Kyselky a z pozůstalosti lékaře a spisovatele Antonína Trýba. Bylo zde možné vidět například Máchův Máj z roku 1910 s leptem od Jaromíra Stretti – Zamponiho, Kytici z roku 1941 s ilustracemi Antonína Procházky, Bezručovy Slezské písně s dřevoryty Bohdana Laciny, Mahenovy Balady z roku 1929 s původními litografiemi od Eduarda Milény, České pohádky K. J. Erbena z roku 1919 s ilustracemi Františka Koblihy, Herodias G. Flauberta s lepty Jana Konůpka a mnohé další.

Ze sbírek Muzea v Ivančicích byly vybrány na ukázkou knihy a bibliofilie, které určitým způsobem souvisejí s regionem. Pro cyklus historických povídek Tři zlaté poháry čerpal spisovatel Mirek Epl inspiraci z ivančických dějin. Objevily se zde knihy graficky vypravené slavným rodákem Alfonsem Muchou i kniha dalšího významného rodáka Beneše Methoda Kuldy. V menší vitríně byl svými návrhy exlibris představen malíř a grafik Hanuš Svoboda, který se zde též narodil.

Výstava prezentující zejména sbírky ivančického muzea byla i přes omezený rozsah vhodnou záminkou připomenout návštěvníkům dříve velmi rozšířený fenomén sběratelství drobné grafiky, půvab tradičních grafických technik i kulturu krásné knihy první poloviny 20. století.

Prameny:

Muzeum v Ivančicích, fond Umění, inv. č. U 1014 – U 1550
Časopis Knižní značka z let 2003, 2004, 2005.

Literatura:

Jan Baleka: Výtvarné umění. Výkladový slovník, Praha 1997.
Petra Ciupková: České exlibris od počátků do roku 1920, kat. výstavy, Brno 2006.
František Dvořák: Současné exlibris, Praha 1979.
Alena Krkošková: Ke sbírce Mojžíry Helcelety v Moravské galerii v Brně, in: 61. Bulletin Moravské galerie Brně, Brno 2005, s. 71 – 86.
Roman Kubička – Jiří Zelinger: Výkladový slovník. Malířství, grafika, restaurátorství, Praha 2004.
Nová encyklopedie českého výtvarného umění, Praha 1995.
Slavomil Venc: České exlibris. Historie a současnost, Praha 2000.

Mgr. Jana Mlatečková je historička umění a etnoložka; v letech 2003-2005 působila v Muzeu Brněnska.

POZNÁMKY K ŽIVOTU A DÍLU MALÍŘKY VĚRY JIČÍNSKÉ (1898 – 1962)

Hana Petlachová

Život a dílo malířky Věry Jičínské nebyly delší dobu předmětem větší badatelské pozornosti a jen pozvolna se okolnosti její životní a umělecké cesty vynořují z pozapomenutí a včleňují se do širšího uměleckého kontextu.¹ Přitom jde o zajímavou osobnost, i když její tvorba nezapadá do linie progresivních avantgardních tendencí. Dříve přehlíženým „neinovativním“ proudům moderního umění začala být v poslední době věnována větší pozornost.² Pokud se při interpretaci takových uměleckých názorů, které nestojí v opozici k tradici, nesledují technické a koncepční inovace, věnuje se větší pozornost sociálně kulturnímu kontextu vzniku a působení těchto děl. V případě tvorby Věry Jičínské, která se ve dvacátých letech 20. století držela z tradice vycházejícího neoklasicistního názoru, by jedním z možných úhlů pohledu na její práci mohlo být zohlednění jejího specifického postavení ženy – umělkyně. Můžeme se ptát, jak její „genderová“ role ovlivnila její uměleckou práci (podmínky pro tvorbu, její společenské přijetí, její vlastní sebereflexi, atd.)³

Věra Jičínská patřila ke generaci umělkyň vstupujících na výtvarnou scénu v mezi-válečném období (k jejím vrstevnicím patřily například Zdenka Burghauserová, Sláva Tonderová, Mary Durasová, Marta Jirásková, Milada Marešová, Vlasta Vostřebalová-Fischerová, Božena Jelínková). Tyto umělkyně měly o něco příznivější podmínky pro profesionální uměleckou práci než předcházející generace, pro kterou ještě rovnoprávné podmínky pro studium a prezentaci jejich umělecké činnosti nebyly samozřejmostí.⁴ Přesto stále existovaly předsudky uzavírající jejich práci do zvláštní kategorie „ženského umění“, pro které byly charakteristické určité vlastnosti.

Věra Jičínská se narodila 3. července 1898 v Petřkovicích na Hlučínsku.⁵ Dětství prožila v Božím Požehnutí na Brněnsku (dnes Zastávka u Brna). Mezi lety 1909 a 1916 pobývá na dívčí škole a v penzionátu Vesna. V té době se prohlubuje její zájem o výtvarné umění. Po maturitě se rozhodne studovat na výtvarné škole a v roce 1916 je přijata na Uměleckoprůmyslovou školu v Praze, zpočátku do všeobecné školy Josefa Schüssera, později přechází do grafické speciálky Františka Kysely. Po absolutoriu odjíždí v roce 1922 na roční stipendijní pobyt na Kunstgewerbeschule do Mnichova, kde studuje v grafickém ateliéru Fritze Helmuta Ehmckeho. Na podzim 1923 se však vydává do Paříže odhodlaná zanechat grafické práce a začít se věnovat malbě, kterou cítí jako lépe vyhovující jejím uměleckým záměrům a temperamentu. Zde postupně prochází školením v několika ateliérech a soukromých akademiích – v roce 1923 studuje u Emila Othona Friesze, v r. 1924 nejprve u Fernanda Légera a pak u Vassilije Shoukhajeva a v letech 1925-27 u André Lhota.⁶ Začala pravidelně vystavovat na několika pařížských Salónech a měla také několik kritikou vcelku dobře hodnocených samostatných výstav. Prožila v Paříži osm let a umělecká práce ji zcela pohltila. Věnovala se jí s velkou zodpovědností. Mnohokrát však přemýšlela o svém rozhodnutí vydat se na nelehkou dráhu profesionální umělkyně, což nebylo v té době pro ženu ještě zcela obvyklé. Jak vyplývá z jejích deníkových záznamů, prodělala několik duševních

VĚRA JIČÍNSKÁ, PĚT ŽENSKÝCH AKTŮ, 1924, OLEJ NA PLÁTNĚ, 85 X 136 CM, MĚSTSKÉ MUZEUM V DOBRUŠCE

krizí, kdy pochybovala o svém talentu, zamýšlela se nad pozicí žen umělkyní v dosud převážně mužském uměleckém světě: „Jsem žena... ale jen poloviční žena, nejsem to, co se pod slovem žena rozumí. Věnovala jsem se umění, umění je mým cílem, je mým vodítkem a pak teprve na druhém místě jsem ženou.“⁷

Během pařížského pobytu prošla její práce různými proměnami uměleckého názoru. Na začátku svého pařížského období Jičínská zkoušela možnosti kubismu, z kterého už ovšem používala jen vnější formu geometrické stylizace tvaru bez pochopení a využití jeho revolučního významu pro rozklad obrazového iluzionismu (např. Pět ženských aktů, 1924, MmD, obr. nahoře). Objevil se u ní také ojedinělý pokus o aplikaci principů purismu v té době v Paříži manifestovaného Ozenfantem a Jeanneretem (Pařížské střechy, 1923-24, MmD, obr. na str. 17) Názorově nejucelenějším obdobím bylo u Jičínské rozmezí let 1925-27, kdy navštěvovala soukromou akademii André Lhota (1885-1962). André Lhote silně ovlivněn Cézannem a kubismem přepracoval a umírnil tyto vlivy do formy kubizujícího neoklasicismu. Byl činný také jako teoretik prosazující zásady neoklasicismu. Při uplatňování své metody vyvážených kompozičních prvků dospěl až k akademickému schematismu. Není proto překvapující, že Věra Jičínská stále ještě hledající svůj výtvarný názor podlelehla silnému působení této umělecké osobnosti.⁸ Ve Lhotově ateliéru vytvořila mnoho figurálních kresebných studií a soubor maleb – aktů, portrétů a figurálních kompozic, ve kterých se zpočátku držela fazetové modelace forem vycházející z kubismu a pevně daných kompozičních zásad vyvažování tvarů a barev, které prosazoval její učitel (např. Stojící ženský akt, 1926, MmD, obr. na str. 18). Jen pozvolna se uvolňovala ze Lhotova vlivu a vytvářela vlastní

VĚRA JIČÍNSKÁ, PAŘÍŽSKÉ STŘECHY, 1923-24, OLEJ NA PLÁTNĚ,
48,5 X 59 CM, MMD

umělecký názor, i když přitom zůstávala na širší platformě poválečného neoklasicismu. Její malba respektovala neoklasicistní pevná formální pravidla harmonie, rovnováhy a poměrů. Jasně ohraničené pevně plasticky modelované tvary kladla do mělkého obrazového prostoru a volila přehledně strukturovanou kompozici.

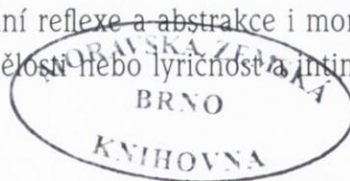
NEOKLASICISMUS JAKO „MUŽSKÉ PARADIGMA“

Neoklasicismus byl jedním z výraznějších proudů širokého řečiště uměleckých směrů s neorealistickými tendencemi ve dvacátých letech 20. století rozměňujících a revidujících radikální experimenty předválečných avantgard. Zdůvodnění této

situace v umění se odvíjí od první světové války, historické události, která vyvolala velkou civilizační krizi, zvrát hodnot a uvědomění si ceny života a humanistických ideálů v konfrontaci s válečným barbarstvím. To přineslo pochopitelnou ztrátu významu formálních uměleckých experimentů ve prospěch společenské (komunikativní) funkce a etického poslání umění. Neoklasicismus dvacátých let 20. století byl jedním z mnoha podob nového realismu, po kterém se v poválečném umění volalo, který ovšem už neznamenal návrat k iluzivní imitaci reality, ale manifestoval příklon k realitě lidského života a existenci přírody a hmatatelných věcí, k realitě vyjádřené srozumitelným, i když subjektivně a výtvarně transponovaným způsobem. Obecně bylo požadováno umění jasnější a obsahově i formálně srozumitelnější.

Specifický případ neoklasicismu reprezentoval návrat k antickým kořenům evropské kultury a ke klasické estetice. Jak vyplývá z dobových textů,⁹ tehdejší všeobecně kladná charakteristika neoklasicismu stála na pojmech jako abstrakce, racionalita, konceptuální myšlení, vytváření univerzálních pravidel, neměnný ideál, řád, tedy na vlastnostech tradičně kulturně vnímaných jako mužské – v protikladu k negativním femininním hodnotám jako jsou příroda, nevědomí, intuice, subjektivita, nestálost. Na podobných stereotypech a předsudcích o žensko-mužských polaritách byla založena také první pojednání o ženách a výtvarném umění, která se začala objevovat koncem 19. století v souvislosti s výraznějším pronikáním žen na uměleckou scénu, kdy ženy postupně získávaly přístup k akademickému uměleckému vzdělání, vznikala ženská umělecká sdružení a konaly se výstavy žen umělekyní.¹⁰ Nejvýraznějším postojem bylo ztotožňování ženského principu a přírody a tato představa se podílela na vytváření hierarchie uměleckých žánrů. Imitativní žánry vycházející z napodobování přírody (sentimentální krajinomalba, květinové zátiší, dětský portrét) a nejrůznější druhy uměleckého řemesla byly shledávány jako pro ženy nejvhodnější.¹¹ Revoluční změny uměleckého názoru, inovace, genialita byly vyhrazeny mužům.

Celkově vidí dobová kritika u ženského umění příklon k napodobivému realismu, neschopnost intelektuální reflexe a abstrakce i monumentality.¹² Přiřítá mu také znaky sentimentality, zjemnělosti nebo lyrčnosti a intimity. Tyto charakteristiky uza-

víraly práci žen do izolace skrytě vylučující srovnávání s mužskými kolegy nebo byly dokonce vnímány s jemně negativním zabarvením. Je tedy pochopitelné a pravděpodobné, že umělkyně, které chtěly na převážně mužské umělecké scéně uspět, se snažily vylepšit přijetím „mužských“ atributů. Tato tendence byla v období ženské emancipace a úsilí o rovnoprávnost vnějškově vyjádřená například v dámské módě, která postupně přijímá prvky mužského odívání až k ideálu štíhlé sportovní dívky s chlapeckým účesem. Existovaly i jiné rafinovanější posuny v jednoznačném rozlišení pohlavních identit, jak ukázala malířka Toyen ve své hře s převlekem a jazykem.¹³

U Věry Jičínské by takovým „převlekem“ mohla být volba určitého výtvarného názoru. Jana Trnková se v textu věnovaném tvorbě Věry Jičínské zmiňuje o negativním postoji autorky vůči projevům „ženskosti“ v umění, což pro ni splývá s nasládlostí, sentimentální líbivostí a laciným barevným efektem nebo s povyšováním manuální schopnosti a pečlivosti provedení na výtvarné hodnoty.¹⁴ Jičínská se domnívala, že z díla, které má být považováno za kvalitní, nesmí vyznívat „ženskost“. Sama se snaží ze své práce eliminovat vše, co by ji identifikovalo jako „ženskou tvorbu“. Proto podle Trnkové maluje obrazy s architektonickou tematikou, s výraznou strukturou barevné hmoty a drsnými stopami velkorysé práce se špachtlí. Tyto formální znaky mohou být viděny jako atributy silného a výrazného – „mužského“ díla. Dá se však také rozvíjet domněnka, že by její preferování neoklasicistního názoru mohlo (třeba neuvědoměle) být motivováno právě touto snahou přijmout v umění maskulinní identitu. Principy neoklasicismu jako konceptuálního směru překračujícího smyslovou realitu hledáním ideálního řádu totiž nemohly být ztotožňovány se stereotypními vlastnostmi „ženského umění“, jak byly zmíněny.

Úspěšná, módní a excentrická umělkyně Tamara de Lempicka (1898-1980), působící v Paříži ve stejné době jako Jičínská, prohlásila: „Byla jsem první ženou, která malovala čistě a jasně, a to byl základ mého úspěchu. Mé obrazy byly mezi stovkou jiných vždy odlišné.“¹⁵ Lempicka byla také žačkou André Lhota a přiznávala silné ovlivnění jeho osobností. Čistou a jasnou malbou mínila Lempicka jistě svou osobitě interpretovanou neoklasicistní formuli, a když zároveň zmínila své postavení ženy umělkyně, musela přikládat tomuto spojení určitý význam.

Věra Jičínská se o takové strategii nikdy přímo nevyjádřila, ale můžeme si všimnout, že umělecké kritiky obrazů Jičínské z jejího neoklasicistního období si všímají hlavně „mužských“ charakteristik její práce. V hodnocení její první samostatné výstavy v Paříži je zaznamenána její „snaha po hutnosti a pevné jednoduchosti kompozice“¹⁶

VĚRA JIČÍNSKÁ, STOJÍCÍ ŽENSKÝ AKT, 1926, OLEJ NA PLÁTNĚ, 130 X 67,5 CM, MMD

a je konstatováno, že Jičínská je „transponující malířkou a její poměr k obrazu zůstane i přístě záležitostí spíše intelektu než temperamentu“.¹⁷ V recenzi na Výstavu šesti československých malířek v Paříži v roce 1927 je vyzdvihováno, že Věra Jičínská ve srovnání se svými kolegyněmi „klade nejméně důrazu na sujet“ a je „talent robustní“. Jejím snahám vyhnout se ve své tvorbě femininní předurčenosti je však někdy vyčítána nepřirozenost – „nedůvěřuje svému prvotnímu dojetí, tak jako by se bála, aby ji nezavléklo do přesládlé hezkosti. Odtud jednak snad až přílišná drsnost, každým způsobem drsnost násilná, jednak však sympatická vážnost“.¹⁸

Jak ukazují také další dobové paralely, aparát soudobé umělecké kritiky byl spoután celým komplexem genderových předsudků, které stavěly některé progresivní snahy žen umělkyní do protikladu k jejich femininní „přirozenosti“. Malířka Emilie Charmy působící ve stejné době v Paříži velkoryse pracovala s hutnou pastózní barvou a byla hodnocena jako umělkyně imitující odvážné přístupy svých mužských kolegů – „vidí jako žena a maluje jako muž.“¹⁹ Rysy, které se „neshodovaly s jejím ženstvím, rysy nasvědčující touze po novém poznání, po kázni malířské“, viděla kritika také v krajino-malbě jiné Jičínské současnice, malířky Slávy Tonderové.²⁰

Na podzim roku 1930 se Věra Jičínská vdala za svého spolužáka z pražské Umprum Prokopa Laichtera (syna známého nakladatele Jana Laichtera). V následujícím roce se manželé vrátili do Prahy a u Jičínské nastává zcela nové období životní i tvůrčí. Opouští pevnou neoklasicistní formu svých dřívějších obrazů a začíná se zajímat o světelnou a barevnou stránku obrazu. Věnuje se také zajímavým optickým deformacím obrazového prostoru. Ve čtyřicátých letech začala často využívat pastel pro emocionálně zabarvenou krajinomalbu. V ní nachází kritika „tlumenou ženskou něhu“ a uvádí, že „... v těchto krajinách je Jičínská nejvýraznější, protože nejženštější“.²¹ Některé kritiky z tohoto období oceňují, že našla soulad se svým „pravým“ založením: „Dobré umění, však má být pravdivé a proto umění žen naopak má být ženské a protože u ženy převládá cit nad rozumem, má být citlivé, jemné a nikoli silácké.“²²

AKT A ŽENA UMĚLKYNĚ – PROMĚNY TÉMATU A FORMY

Během své „neoklasicistní periody“ se soustředila Věra Jičínská kromě portrétu hlavně na téma ženského aktu. Akt byl nejoblíbenějším neoklasicistním námětem dvacátých let. Téměř každý malíř či sochař vracející se ke klasické tradici vložil její principy do znázornění nahého ženského těla. U žen umělkyní ovšem nešlo v té době o zrovna obvyklý námět.²³ Stále ještě do určité míry skrytě přežívaly předsudky o vhodnosti určitých žánrů pro „ženské umění“ a akt mezi ně jako výsostná akademická disciplína spíše nepatřil. Kromě Jičínské se tomuto námětu věnovaly v téže době v Paříži, s odlišným pojetím, například Suzanne Valadon (1865-1938) nebo Tamara de Lempicka (1898-1980). U českých umělkyní se akt objevuje u Marty Jiráskové (1898-1981) a Mary Durasové (1898-1982).

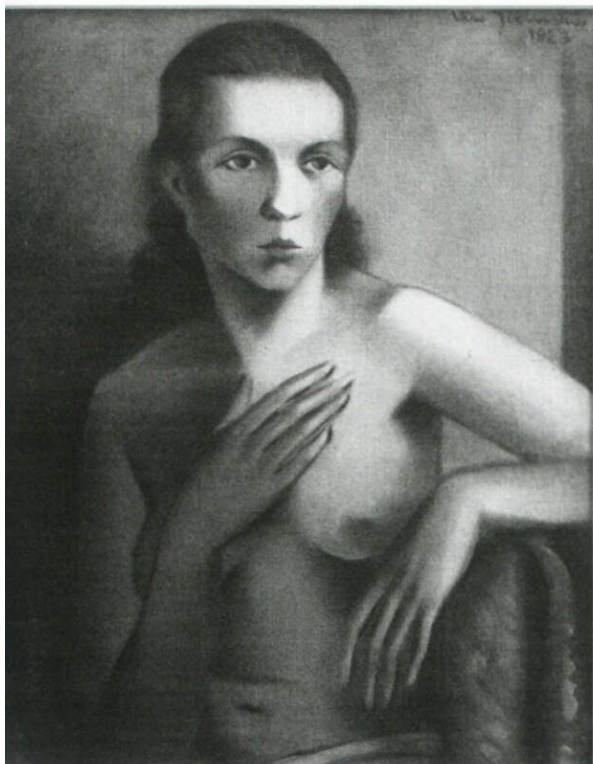
Tamara Lempicka vědomě přejímala ten aspekt námětu ženského aktu, kterým je prezentace ženského těla jako erotického objektu pro toužící mužský pohled.²⁴ Obnažené ženy ve vyzývavých pozicích na jejích plátnech akcentují toto pojetí a převádí ho v dekadentní manýru klasického námětu aktu (obr. na str. 24). Ženské akty Suzanne Valadon se také vztahují k „patriarchální“ tradici tohoto žánru, ale jen v některých případech se na ní podílejí, jindy kladou odpor a někdy také do tradičního konceptu aktu rušivě zasahují.²⁵ Pokud Valadon využívala tradiční formu (žena jako objekt a kon-

strukce mužského pohledu), zároveň si od ní udržovala odstup tím, že ženy znázorňovala jako neidealizované portrétně charakterizované individuality, mužskou uměleckou kritikou často odsuzované jako hrubé asexuální zjevy. Ženy na jejích obrazech se věnují intelektuálním činnostem nebo jsou zachyceny v okamžiku dynamické tělesné akce (obr. na str. 22). Jsou to subjekty plně si vědomé své nezávislé existence, což vyjadřují výrazy jejich tváří. Působí jako plně zaujaty svou činností nikoli jako pasivní objekty přijímající projekce mužského pozorovatele.

Jičínská také nešla cestou radikálního popření tradičního (muži formovaného) schématu znázornění ženského těla, ale nacházíme u ní jeho jemné modifikace. Některé její akty sledují konvenční model prezentace idealizovaného ženského těla (obr. na str. 18 a 23).²⁶ Na celé skupině obrazů a kreseb můžeme rozeznat tutéž modelku. Jedná se o tanečnici Lydii Wisiakovou (Višákovou), se kterou se Jičínská v Paříži přátelila.²⁷ Na obraze z roku 1927 propojila Jičínská žánr aktu a portrétu (obr. na str. 21) - Wisiaková je zachycena v půlaktu a její tvář je portrétně charakterizovaná. Žena odvrací hlavu, její vážný pohled směřuje stranou, mívá pozorovatele a uzavírá znázorněnou ženu do vlastního myšlenkového světa. Oproti klasické konstrukci aktu, který je aranžován pro mužský pohled, Jičínská jakoby vylučovala vliv pozorovatele (mužského) na chování zobrazené ženy.

Zvláštní kapitolou jsou ve figurální malbě Věry Jičínské akty mulatek a černošek. Při volbě těchto modelů byla jistě ovlivněna dobovou oblibou exotiky – v Paříži právě tančila Josephine Baker, poslouchal se jazz a tzv. negerské umění objevené expresionisty a kubisty bylo pro moderní umění stále zdrojem inspirace. Jak vyplývá z jejich deníkových zápisů, vzdálené exotické kraje a jejich obyvatelé byly pro Jičínskou ztělesněním představ o šťastném životě uprostřed přírody a v původní nezkažené společnosti. V těchto snech unikala z často skličující reality existenčních problémů, tvůrčích krizí i problémů v osobním životě. Jičínská také obdivovala a sbírala primitivní umění, ve kterém nacházela sílu exprese a čistotu. Její akty černošek jsou však hlavně dalším příkladem toho, jak se uvolnila od tradiční kategorie aktu. Kromě portrétního realismu je totiž znázornění ženy jiné rasy dalším stupněm vyjádření specifčnosti modelu a to znamená jiný způsob narušení prázdné ideální formy konvenčního aktu a její vyplnění konkrétním obsahem. Zobrazování žen tmavé pleti, které se začalo v moderním umění objevovat a bylo jen zřídka spojováno s formou klasického aktu, automaticky asociovalo představu přirozené uvolněné sexuality.²⁸ U Jičínské je volba exotického modelu výrazem snahy postihnout další a rozmanitější podoby „ženství“. Pro několik obrazů pózovala stejná modelka, kterou Jičínská zachytila také jako těhotnou,²⁹ což je v oblasti malby aktu celkem ojedinělý případ (obr. na str. 25). Tělo modelu proměněné specifickým stavem a zakotvené v určité fázi života ženy se také tímto způsobem vzdaluje ideálnímu, univerzálnímu obrazu femininity.

Přestože se žánru ženského aktu věnovalo v Paříži v meziválečném období hned několik ženských autorek,³⁰ byl stále spíše považován za mužskou doménu, ať už tento stereotyp vycházel z rozdělování žánrů na „mužské“ a „ženské“, nebo byl zakotven v nadčasové představě mužského tvořivého génia a pasivního ženského objektu inspirace.³¹ Nebylo neobvyklé, že umělkyně, které se aktu věnovaly, byly podezírány z odlišné sexuální orientace nebo alespoň z nevázaného způsobu života.³² B. Zlámalová ovšem vyjadřuje názor, že Jičínská chápala akt hlavně jako ve své době naprosto běžný námět a že hledat v jejím případě jiné důvody by bylo velmi spekulativní.³³ Cituje

VĚRA JIČÍNSKÁ, ŽENSKÝ POLOAKT (LYDIA WISIAKOVÁ),
1927, OLEJ NA PLÁTNĚ, 77 X 62,5 CM, MMD

sice některé úryvky z deníku Jičínské, ale odmítá uvažovat ve spojitosti s nimi vážněji o její homosexuální orientaci.³⁴ I kdyby se Jičínská ve svém deníku vyznávala z citového vztahu k tanečnici Wisiakové, šlo by spíše o platonický vztah a obdiv ke krásné talentované umělkyni. Romantická přátelství mezi ženami nebyla ostatně v historii ničím neobvyklým. Teprve od počátku 20. století, pod vlivem nových psychoanalytických teorií přeceňujících sexuální motivace v chování a kvůli rozvoji ženské emancipace, začaly být tyto vztahy odsuzovány jako psychopatologické.³⁵

Pro volbu aktu u V. Jičínské můžeme však najít (kromě dobové oblíbenosti tohoto neoklasicistního tématu) i další pravděpodobnější důvody. Dotkli jsme se již problému genderově podmíněného dělení žánrů a oblastí umělecké tvorby. Když vytvořila Marta Jirásková v roce 1938 sochu „Dívka“, ušlechtilý akt mladé ženy, Emil Filla se pozastavoval nad tím, že nejlepší ženský akt v meziválečném umění vytvořila žena.³⁶ Je pravděpodobné,

že některé ženy – umělkyně se mohly cíleně věnovat aktu, jako jednomu z „mužských žánrů“, aby jejich práce neměla nálepku ženského umění, což jako by ji automaticky mírně znehodnocovalo.³⁷ Je možné, že i Věra Jičínská mohla použít malbu aktu jako prostředek skrývání se za mužskou uměleckou identitu.

Hrdinka románu Olgy Scheinpflugové Babiola, otiskovaného na pokračování v ženské revui Eva v letech 1928-29, vchází jednoho dne do redakce pařížského deníku, aby prozradila, že je to ona - žena, kdo se skrývá za mužským pseudonymem, pod nímž vycházely její anonymně zasílané příspěvky – „Byli tu samí muži, muži se svou samozřejmostí silnějších a nadřízených, se samozřejmostí v hlase i v jednání, že jim patří bitevní pozice celého světa.“ Literárně nadaná dívka skrývala svou pravou (ženskou) identitu, protože se oprávněně obávala, že by jako žena na literárním poli neuspěla. Tato situace a strategie – situace předsudků vůči samostatným tvůrčím schopnostem žen a strategie skrývání za falešnou identitu za účelem proniknutí do „mužského“ světa umění, vědy a společenského uplatnění, není pro moderní dobu řekněme od 2. třetiny 19. století do konce třicátých let 20. století neobvyklá. Ženy opouštějící sféru rodiny a domácnosti, vyhrazenou jim do té doby, vstupovaly do zavedených intelektuálních a veřejných společenských struktur. Zjednodušeně se dá říct, že měly na vybranou mezi dvěma možnostmi - přizpůsobit se mužské „normě“, nebo přijmout „mužským“ světem vytvořenou představu o ženě. Schopnost a možnost promlouvat „vlastním jazykem“ si teprve vytvářely. V těchto souvislostech můžeme pohlížet také na meziválečnou tvorbu Věry Jičínské. Některé její momenty (koncepční volba neoklasicistního uměleckého názoru a variace formy ženského aktu) se pak dají chápat jako projevy procesu hledání vlastní umělecké identity, kterým ženy umělkyně procházely v období, kdy se snažily zaujmout rovnocenné postavení na poli moderního umění.

Mgr. Hana Petlachová působí v Muzeu Brněnska od roku 2001 jako historička umění. Tento příspěvek vznikl v souvislosti s výstavou tvorby Věry Jičínské v Muzeu Brněnska - Muzeu ve Šlapanicích ve dnech 30. 6. - 3. 9. 2006; text byl redakčně zkrácen.

Poznámky:

- 1) Tvorbou V. Jičínské se zabývala Jana Trnková v nepříliš rozsáhlém textu katalogu vydaného v roce 1982 při příležitosti otevření stálé expozice tvorby této umělkyně v Laichterově domě v Dobrušce (J. Trnková, Věra Jičínská, Orlická galerie v Rychnově nad Kněžnou, Rychnov nad Kněžnou 1982). Do kontextu českého moderního umění zařadila práci Jičínské Hana Rousová (H. Rousová, Linie, barva, tvar, GHMP 1988; táž, Český neoklasicismus 20. let – mezi řádem a selankou, GHMP prosinec 1985 – leden 1986). Meziválečnou tvorbu Věry Jičínské zevrubně zpracovala a z archivních materiálů mnoho zajímavých detailů z jejího života zjistila Barbora Zlámalová ve své diplomové práci (Barbora Zlámalová, Meziválečná tvorba malířky Věry Jičínské, diplomová práce FF MU v Brně, Brno 2002). Barbora Zlámalová se také zabývala vztahem V. Jičínské a Jana Zrzavého, jak jej dokládá jejich korespondence (Barbora Zlámalová, Jan Zrzavý a Věra Jičínská: zpráva o přátelství, Umění XLIX, 2001, č. 3/4, s. 321-333).
- 2) Viz např. Robert Storr, *Modern Art Despite Modernism*, Museum of Modern Art, New York 2000.
- 3) Anglický termín „gender“ se začal v 70. letech 20. století používat pro popis a analýzu pohlavní odlišnosti. Na rozdíl od pojmu pohlaví, který vyjadřuje biologickou odlišnost mezi mužem a ženou, se vychází z předpokladu, že ženskost a mužskost jsou sociální konstrukce. Martina Pachmanová, *Věrnost v pohybu: hovory o feminismu, dějinách a vizualitě*, Praha 2001, s. 230. M. Pachmanová se systematicky věnuje otázce genderu ve spojení s moderním a současným uměním (M. Pachmanová, *Neznámá území českého moderního umění: Pod lupou genderu*, Praha 2004; M. Pachmanová (ed.), *Neviditelná žena – antologie současného amerického myšlení o feminismu, dějinách a sexualitě*, Praha 2002).
- 4) Na pražské Akademii výtvarných umění studovaly ženy do 20. let 20. století spíše výjimečně a na Uměleckoprůmyslové škole byla pro dívky určena zvláštní kreslířská a malířská škola a dva speciální ateliéry (pro malbu květin a vyšívání), které zanikly teprve ve školním roce 1919-20 se zavedením koedukace. Lepší příležitost pro prezentaci své tvorby získaly ženy na výročních členských výstavách Kruhu výtvarných umělekýň založeného v roce 1918. – viz Martina Pachmanová, *Neznámá území českého moderního umění: Pod lupou genderu*, Praha 2004, s. 35-36, 98-99.
- 5) Životopisné údaje viz Jana Trnková, Věra Jičínská, kat. Orlická galerie Rychnov nad Kněžnou. Rychnov nad Kněžnou 1982; Barbora Zlámalová, *Meziválečná tvorba malířky Věry Jičínské*, diplomová práce FF MU v Brně. Brno 2002; archivní fond Městského muzea v Dobrušce – fond XIV/236 (pozůstalost Věry Jičínské), fond XIV/234 (pozůstalost Prokopa Laichtera).
- 6) B. Zlámalová, 2001, viz pozn. 1.
- 7) Z korespondence V. Jičínské z roku 1925, Městské muzeum v Dobrušce.
- 8) „Poznám každého žáka Lhotova, všichni jsme malovali, museli malovat dle jeho metody“, J. Pečírka, *Rozhovor s malířkou Věrou Jičínskou*, Měsíc, č. 13, 1936, s. 13.
- 9) Viz např. Karel Teige, *Umění přítomnosti*, Život II/1922, s. 119 – 142.
- 10) Martina Pachmanová, *Pohlaví a avantgarda*, Ateliér 20/1998, s. 2, 7.
- 11) Tamtéž.
- 12) Viz např. Emil Pacovský, *Žena v umění výtvarném*, Veraikon, 1923, s. 24-25
- 13) Martina Pachmanová, *Neznámá území českého moderního umění: pod lupou genderu*, kap. 4 Potíže s genderem: Já je někdo jiný, s. 183-249, Praha 2004.

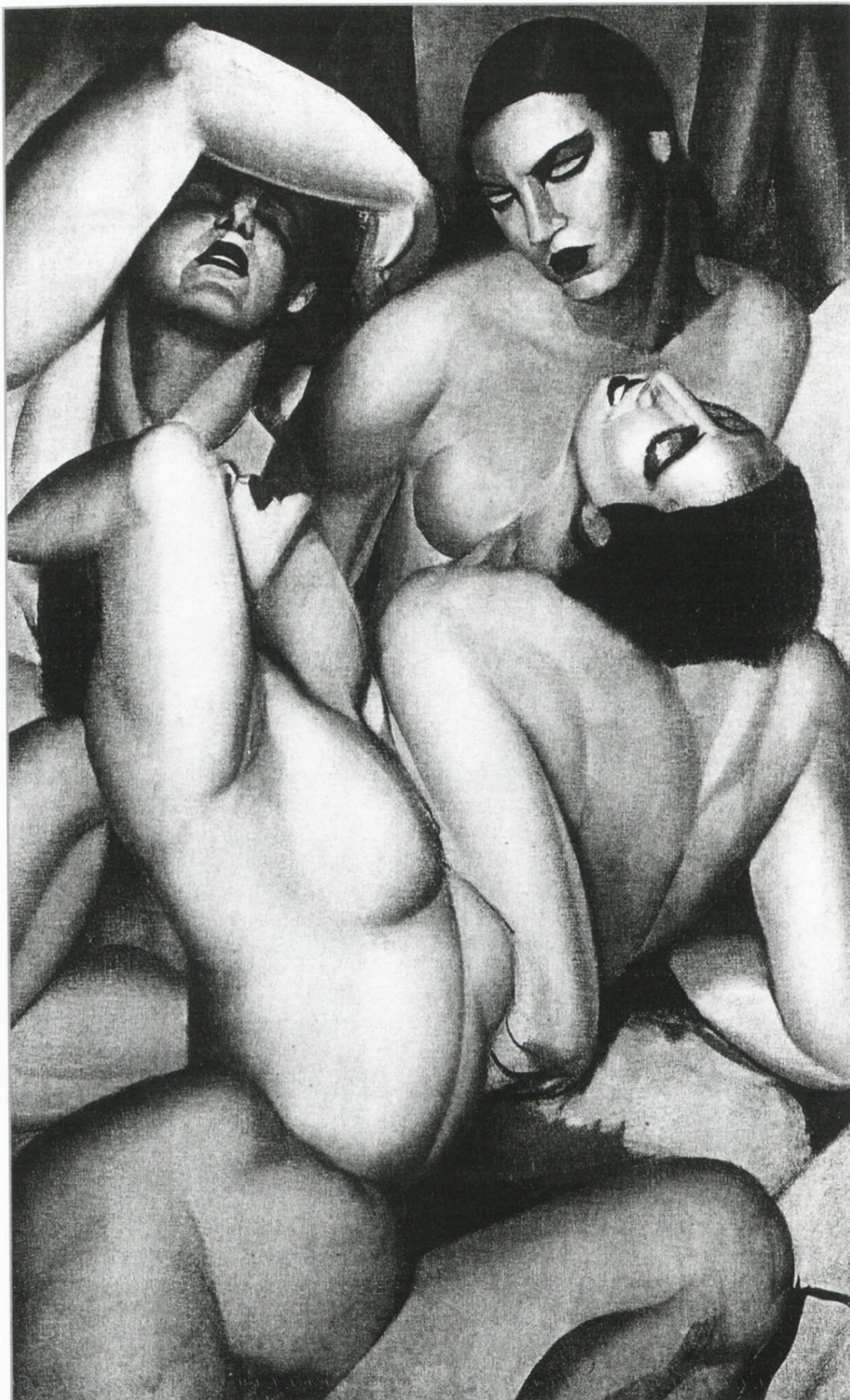

SUZANNE VALADON, AKT S PRUHOVANOU PŘÍKRÝVKOU, 1922, OLEJ NA PLÁTNĚ, MUSÉE D'ART MODERNE DE LA VILLE DE PARIS

VĚRA JIČÍNSKÁ, LEŽÍCÍ ŽENSKÝ AKT, 1929, OLEJ NA PLÁTNĚ, 113 X 65 CM, MMD

- 14) J. Trnková, viz. pozn. 1.
- 15) Gilles Néret, Tamara de Lempicka, Köln 1992, s. 40.
- 16) E. Dostál, Výstava kreseb Věry Jičínské, Moravské noviny, 22. 4. 1933.
- 17) M. Síssová, V. Jičínská a J. Syrový v Paříži. Příloha Národních listů, 29. 5. 1930, s. 9.
- 18) (rd), Šest československých malířek, Lidové noviny, 9. 6. 1927.
- 19) Gill Perry, The Parisian Avant-garde and the Feminine Art, s. 220, in: G. Perry (ed.), Gender and Art, Yale University Press, New Haven and London 1999
- 20) A. Matějček, Sláva Tonderová, Pestrý týden, 2. 3. 1927, s. 2.
- 21) J. R. Marek, Národní Listy, 16. 2. 1941.
- 22) Zn. M. L., Výstava Věry Jičínské, Praha v Týdnu, 7. 1. 1941.
- 23) Tématu ženského aktu byla věnována 129. výstava SVU Mánes v roce 1927. Mezi vystavujícími nebyla ani jedna žena.
- 24) Tímto způsobem interpretuje prezentaci ženy v umění feministická teorie umění; např. Laura Mulvey ve své vlivné esejí „Visual Pleasure and Narrative Cinema“, Screen, 16/3, 1975, s. 6-18.
- 25) Patricia Mathews, Returning the Gaze: Diverse Representations of the Nude in the Art of Suzanne Valadon, The Art Bulletin LIII, 1991, s. 415 – 430.
- 26) Jedná se například o Stojící ženský akt, 1926, MmD, který je zároveň klasickým motivem toalety, nebo Ležící ženský akt, 1929, MmD, kde ležící žena zaujímá pro žánr typickou polohu; Sedící ženský akt, 1925, MmD, u kterého je tvář redukována na ostře řezanou masku.
- 27) Tanečnice Lydie Wisiaková, původem Jihoslovanka, byla partnerkou českého baletního mistra Václava Vlčka, který vedl v Paříži ve 20. letech 20. století baletní sekci Théâtre Municipal du Châtelet. Viz. B. Zlámalová 2002, s. 71, viz. pozn. 1.
- 28) P. Mathews, op. cit., s. 428.
- 29) Děvče z Martinique (Mathilde), 1928, MmD; Půlakt dívky z Martinique (Mathilde), 1928, MmD; Akt těhotné černošky (Mathilde), 1929, MmD.
- 30) Mimo výše zmíněné také Emilie Charmy, Jacqueline Marval, Maria Blanchard, Alice Halicka a Marevna Vorobev (viz. Laura Claridge, Tamara de Lempicka. The Life of Deco and Decadence, New York 1999, cit. in: B. Zlámalová 2002, op. cit., s. 69).
- 31) Linda Nochlin, Representing Women, New York 1999.
- 32) L. Claridge, op. cit., str. 101 – cit. in B. Zlámalová 2002, s. 70, viz. pozn. 1.
- 33) B. Zlámalová 2002, s. 70, viz. pozn. 1.
- 34) „... Proč jsem sama – stále sama, když tělo touží a volá po lásce? Vidím Gustu, její dlouhé tenké prsty kladou se na mé čelo a já pláči. I nad osudem, životem, ideálem – Kde je cíl života, kde je ideál? Miluji E.? Snad, ale nevím jistě. Cítím v něm mužnost a sílu. Miluji L.? Někdy. Vábí mě genius a mládí. A nakonec snad nemiluji nikoho a pláču steskem nad mrtvou neprobuzenou láskou.“ – záznam z 9. 9. 1929, in Pařížský deník Věry Jičínské, MmD, cit. in B. Zlámalová 2002, s. 70, viz. pozn. 1. B. Zlámalová upozorňuje na iniciálu L. a ptá se, zda by nemohla skrývat tanečnici Lydii Wisiakovou, kterou Jičínská tolikrát malovala.

TAMARA DE LEMPICKA, SKUPINA ČTYŘ ŽENSKÝCH AKTŮ, 1925,
OLEJ NA PLÁTNĚ, 130,8 X 81 CM, SOUKROMÁ SBÍRKA

VĚRA JIČÍNSKÁ, AKT TĚHOTNÉ ČERNOŠKY, 1929,
OLEJ NA PLÁTNĚ, 64 X 52,5 CM, MMD

AUTOPORTRÉT S CIGARETOU, 1926,
PASTEL, PAPÍR, 510 X 380 CM, MMD

dlouhé tenké prsty kladou se na mé čelo a já pláči. I nad osudem, životem, ideálem – Kde je cíl života, kde je ideál? Miluji E.? Snad, ale nevím jistě. Cítím v něm mužnost a sílu. Miluji L.? Někdy. Vábí mě genius a mládí. A nakonec snad nemiluji nikoho a pláču steskem nad mrtvou neprobuzenou láskou.“ – záznam z 9. 9. 1929, in Pařížský deník Věry Jičínské, MmD, cit. in B. Zlámalová 2002, s. 70, viz. pozn. 1. B. Zlámalová upozorňuje na iniciálu L. a ptá se, zda by nemohla skrývat tanečnici Lydii Wisiakovou, kterou Jičínská tolikrát malovala.

35) Lillian Faderman, *Krásnější než láska mužů*, Praha 2002.

36) Hana Volavková, Marta Jirásková, Praha 1981, s. 48.

37) „... Byly doby, kdy na ženských výstavách převládala zátiší nebo malba květín, kdy se umělkyně téměř neodvažovaly vyjít z tohoto přísně vymezeného okruhu ženského malování – ale není ani tak dávno, kdy ze samého strachu, aby umění žen nebylo příliš ženské, kdy z reakce na tuto první etapu převládaly na výstavách ženských spolků předimenzované komposice figurální.“ (rh), *Výstava Kruhu výtvarných umělkyní v Obecním domě*. Eva XI/1935, s. 29.

DĚJINY RAJHRADSKÉHO KLÁŠTERA
V POZNÁMKÁCH B. PITRA A G. LEFEVRA*Jindra Pavelková*

Ve fondu E 6 Benediktini Rajhrad¹ uloženém v Moravském zemském archivu v Brně jsou uchována hned dvě díla pojednávající o dějinách moravských klášterů. Prvním a současně starším je jedenáctisvazkový spis rajhradského probošta Bonaventury Pitra² *Monasticon Moraviense diplomatico-historico-chronologicum plurimas et praecipuas monasterium...* Jedná se o výsledek celoživotní práce Pitrovy a také jeho mnohých kopistů, kteří pro něj v nejrůznějších archivech celé habsburské monarchie sbírali a opisovali potřebný materiál. Druhým je třináctisvazková práce rajhradského mnicha Gérarda Lefevra³ *Moravia Monastica seu historia diplomatico-chronologica omnium monasterium quae olim existiterunt, vel etiam nunc existunt in inclyto Marchionatu Moraviae...* vzniklá v roce 1805. Obě díla spojuje to, že pojednávají o dějinách moravských klášterů všech řádů a kongregací a společnou mají rovněž tu skutečnost, že svá díla začínají dějinami právě rajhradského benediktinského kláštera.

Zatímco B. Pitř ovšem do svazku k Rajhradu přiřadil rovněž Třebíč, Pustiměř a Březovou, G. Lefevre věnoval dějinám Rajhradu hned dva samostatné svazky. Rovněž pojetí obou prací je rozdílné.

Bonaventura Pitř začíná po nezbytném úvodu a předmluvě hned s vlastními dějinami kláštera, především uvedením popisu místa, na kterém byl vystavěn.⁴ Zabývá se také otázkou, proč bylo zvoleno právě toto místo a zda odpovídá pravidlům benediktinského řádu. V těchto pasážích se rovněž věnuje „cele“, která zde v době založení stála, a uvádí důvody, proč byli k osazení této nové církevní instituce vybráni právě benediktini z Břevnova.⁵ Za tímto úvodem již následují pasáže věnované vlastnímu založení kláštera – nalézáme zde obě tzv. zakládací listiny knížete Břetislava I. hlásící se do let 1045 a 1048. U obou těchto listin a také u listin, které následují v dalších částech spisu, je nejprve krátký historický úvod k dané písemnosti, který má za úkol přiblížit samotný dokument a rovněž dobu či okolnosti, za kterých vznikl. B. Pitř pracoval samozřejmě předně s listinným materiálem uloženým ve vlastním rajhradském archivu. Z toho nám na stránkách svého díla přináší opisy především panovnických listin. Vedle dvou zmíněných dokumentů znějících na jméno knížete Břetislava I. zde nalézáme privilegia knížete Fridricha Olomouckého z roku 1169, krále Přemysla Otakara I. a královny Konstancie z roku 1222, Jana Lucemburského z roku 1327 a také markrabat Přemysla z roku 1234 a Přemysla Otakara II. z roku 1252. Jsou zde samozřejmě i listiny duchovních osob – například břevnovského opata Dluhomila z roku 1222 či olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburku z roku 1248. Obširněji jsou na těchto stránkách uvedeny události z let 1254, 1255 a 1258, a to včetně vizitací a návštěv. Právě na vizitace pak navazují pasáže věnované sporu Břevnova s olomouckým biskupem o právo nad rajhradským klášterem v letech 1288-1296. Tato část je završena listinou olomouckého biskupa Dětricha z Hradce z roku 1296.⁶ Následují další opisy panovnických listin, především Karla IV. a Václava IV. K roku 1406 se váže vypsání statků, které byly v držbě rajhradského kláštera. Za seznamem následuje obširnější popsání každé lokality včetně

Monasticon
Moraviense
Diplomatico-Historico-Chronologicum
plurimas et præcipuas
Monasteriorum
à Seculo XI, usq; ad Seculum XIV.^{thum}
excitatorum & dotatorum
Litteras, Diplomata Marchionum
Ducum & Imperatorum,
Bullas Pontificum, donationes & con-
firmationes Cardinalium, Legatorum à
Latere, Archiepiscoporum, & Episcoporum
et denique
Variorum Benefactorum, Nobilium Terræ
Marchionatus Moraviensis
complectens
Notis et commentarijs Historicis et chronologicis
suo ubiq; loco illustratum &
in lucem publicam emissum

Studio & Opera
Bonaventurae Piter O. S. B. Liberi & Exempli
Monasterij Rayhradensis Præpositi insulati
& Marchionatus Moraviae Prælati &
Con-Status.

patrocinia kostela či výše dávek, které mají poddaní z tohoto místa do Rajhradu odvádět.⁷ Dovídáme se, že Rajhrad vlastnil městečko Rajhrad, kostel a vsi Holasice, Opatovice, Rajhradice, Dunajovice, Rebešovice, Loučku, Čeledice, Sobotovice, Ostrovačice, Domašov, Hluboké, Radešov a Přibyslavice.

Od tohoto data až do završení Pitrova spisu k roku 1626 pak následují opisy listin. V této době se ovšem nevyskytují již jen listiny panovnické, ale přibývá listin šlechtických a písemností břevnovských opatů a vlastních rajhradských proboštů.⁸ Výjimku tvoří jen drobná část věnovaná událostem okolo stavovského povstání, kde nalézáme krátké chronologické záznamy pro léta 1618 a 1619 (v roce 1619 dokonce po jednotlivých dnech).⁹ Celý spis pak končí listem Adama ml. z Valdštejna roku 1626.¹⁰

Oproti tomu G. Lefevre pojal své líčení dějin rajhradského kláštera do širšího kontextu církevních dějin na Moravě. V prvním svazku svého třináctisvazkového díla uvádí vedle benediktinských klášterů na Moravě také dějiny šíření křesťanství u nás. Před příchodem křesťanství se zmiňuje také o náboženských zvycích Markomanů a přes tyto staré kulty se dostává až k christianizačním snahám za Karla Velikého a především k pozvání Cyrila a Metoděje knížetem Svatoplukem na Velkou Moravu. U těchto pasáží se také objevují citace ve formě poznámek pod čarou, ve kterých nalezneme odkazy na díla Ptolemaia, Prokopia, Frencientia, Pešiny z Čechorodu, Stránského ze Zhoře, Sředovského, Dobnera či Dubravia.¹¹

Po těchto pasážích věnuje G. Lefevre pozornost „propagaci“ řádu benediktinů v Čechách a na Moravě. Začíná pochopitelně založením kláštera v Břevnově, činností sv. Vojtěcha¹² a končí vládou knížete Oldřicha a jeho ziskem Moravy do své moci.¹³ Velká pozornost je poté věnována vládě knížete Břetislava I., který upevnil českou moc na Moravě a který založil klášter benediktinů v Rajhradě.¹⁴ Po tomto „úvodu“ se již G. Lefevre věnuje přímo založení rajhradského kláštera. Stejně jako jeho předchůdce B. Pitř uvádí místo, které bylo pro klášter vybráno, a zabývá se také etymologií jména nově vzniklého církevního domu.¹⁵ Na následujících třech fóliích se čtenář Lefevrova díla může seznámit s posloupností opatů tak, jak ji sepsal další významný rajhradský historik Alexius Habrich.¹⁶ Tuto úvodní část pak zakončuje kapitola věnovaná kronice neboli análům kláštera benediktinů v Rajhradě, které ve stručnosti zmiňují nejvýznamnější události v dějinách kláštera a přinášejí jména významných klášterních představitelů.¹⁷ Pasáže jsou protkány odkazy na díla Lefevrových předchůdců. Kromě již výše zmíněných zde nalezneme odkazy především na spisy Pubitscky, B. Pitra, Pulkaavy z Radenína, B. Balbína, Kosmy, Dlugose, Wippa, Piccolominiho či Beneše Krabice z Veitmile.

Tato kronika či anály uzavírají úvod Lefevrova díla věnovaný obecním církevním dějinám a dějinám benediktinského řádu u nás. Následují pasáže zevrubně popisující dějiny samotného rajhradského kláštera. V těchto pasážích se již G. Lefevre opíral především o klášterní archivní materiál, proto se zde již neobjevují citace spisů výše uvedených autorů. Spíše se zde u jednotlivých listin setkáme s odkazem na rajhradský archivní fond.

Na listě 41 průběžného číslování začíná vlastní spis věnovaný rajhradskému benediktinskému klášteru. Ten zabírá dva svazky a je členěn do poměrně velkého množství kapitol, které sledují dějiny kláštera podle let působení jednotlivých opatů.

Na začátku vlastního spisu o dějinách rajhradského kláštera se ovšem autor vrací k jeho založení, znovu připomíná zakládací listinu knížete Břetislava I. a dále popisuje

Reverendissimis et Amplissimis
 Dominis Dominis
 Abbatibus, Praepositis et Prioribus,
 Inclyti Marchionatus Moraviae
 Prælati.
 Ceterisque Venerabilibus aliorum Ordinum
 Superioribus utriusque Sexus
 Bonaventura Pider O. S. B. Monasterij Layhna,
 densis Praepositus et Con-Statu
 S. P.

Nescio quibus vos laudibus æquem. Viri Reverendissimi,
 mi, dum hoc opus meum tot annorum emenso spatio e,
 "lucubratum, Vobis, et immortali nomini Vestro inscribendum
 constitui. Na vos mihi illa duo luminaria magna videmini,
 qua Sapientia Creatrix jussit præse diei et nocti. Quippe
 qui solem imitamini et lunam. Solem, quod in hoc firma,
 "mento Hierarchia Moraviensis positi vestra sancta Religione
 et Religiosa Sanctitate velut pleno meridie luceatis, sicque
 luceat Lux vestra coram hominibus, quod videant opera ve-
 stra bona, et glorificent Patrem Vestrum, qui in cælis est.
 Lunam, dum non solum à diurnis negotijs vobis tantisper
 restituti, intra addita cellarum vestrarum vitam actam rege-
 ritis, momenta vestra cum Deo componitis, et quod diurna

+ Reliquissimam

2

držbu statku Hranice, přiřčenou klášte-
ru roku 1169 knížetem Olomouckým.¹⁸
U těchto starších klášterních dějin jsou
opět hojně uváděny panovnické a bis-
kupské listiny, které jsou také rozebírá-
ny. Velká pozornost je věnována listině
s donací Přemysla Otakara I. a královy
Konstancie o clu v Kunovicích.¹⁹ Do kon-
ce 13. století jsou pak z významných udá-
lostí uvedeny návštěva kardinála Kvida,²⁰
vpád Tatarů a s ním spojená devastace
kláštera²¹ a především spor břevnovského
kláštera s olomouckým biskupem o práva
nad rajhradským klášteřem, který probí-
hal v letech 1288 – 1296.²²

Od roku 1296 pak již G. Lefevre
striktně dodržuje členění kapitol podle
jednotlivých opatů. Zde jsou kromě činů
opatů uváděny také významné návštěvy
a k roku 1406 také výčet klášterních stat-
ků. Ty jsou jmenovány nejprve v listině
Václava IV.,²³ pak následuje znovu jejich
výčet, ovšem spolu s popisem toho, co
v které lokalitě klášter vlastnil a jaké měl
odkud a od koho dostávat platy. Oproti
stejnému soupisu statků, rovněž včet-
ně výše platů a stavu majetku, který se
dochoval ve spise B. Pitra a ve kterém nalezneme majetky v městečku Rajhrad, kostelu
a vsích Holasice, Opatovice, Rajhradice, Dunajovice, Rebešovice, Loučka, Čeledice,
Sobotovice, Ostrovačice, Domašov, Hluboké, Radešov a Přibyslavice,²⁴ nalezneme u G.
Lefevra ještě vinice u Rajhradu, ves Popovice a dům v Brně.²⁵

Dále již G. Lefevre pokračuje opět v dějinách podle jednotlivých opatů. Drobnou
zmínkou mimo rajhradské dějiny je do druhé poloviny 15. století spadající zánik bene-
diktinského kláštera v Třebíči. Zde jsou uváděny především činy opata Trojana.²⁶

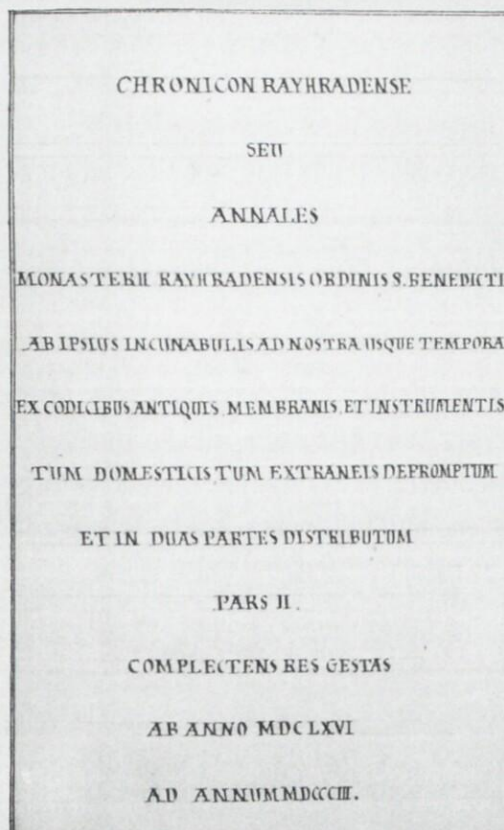
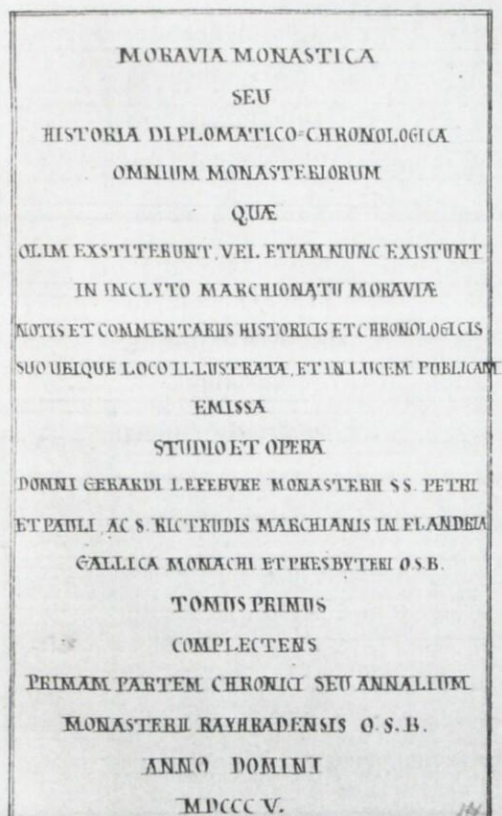
První díl rajhradské kroniky tak postupuje až k roku 1666. Velký prostor zaujímá,
ostatně stejně jako u spisu B. Pitra, vláda Rudolfa II. a jím vydávané listiny.²⁷ Poslední
kapitola je věnována Viktorinovi Baduriovi, Martinovi Raškovi, který byl administráto-
rem, a Kašparovi Wierovi.²⁸

Druhý díl Lefevrovy kroniky pojednává o dějinách benediktinského kláštera v Raj-
hradě mezi lety 1666 a 1803.²⁹ Opět se zde setkáváme s poznámkami pod čarou,
kde jsou uvedeny především odkazy na uložení archivního materiálu, stejně tak se
zde rovněž setkáváme s historickým komentářem připojeným k listinám. U listinného
materiálu jsou dokonce uvedeny i podpisové formule a naznačeno připevnění pečeti
(LS). V některých případech ovšem v textu nalezneme pouze regist listiny.

Na těchto stránkách se pochopitelně nesetkáváme pouze s diplomatickým mate-
riálem. Jsou zde uvedeny také informace kronikářského rázu s údaji o návštěvách vizi-

II.	Christophorus Beck Glacensis	30. Januarii Anno	MDCLXXII.
III.	Nicephorus Richter	Stabilitatem venit 10. Septembris Anno	MDCLXXIX. Professionem emisit in Monasterio Sancti Johannis sub clupe.
IV.	Benedictus	Die 15. Januarii Anno	MDCLXXI.
V.	Maximilianus Töbinger	26. Aprilis Anno	MDCLXXI.
VI.	Alexius Kischus	die 28. Decembris Anno	MDCLXXI.
VII.	Bernardus Brunnig	die 25. Decembris Anno	MDCLXXI.
VIII.	Josephus	die 6. Januarii Anno	MDCLXXV.
IX.	Johannes	die 11. Augusti Anno	MDCLXXVII.
X.	Celestinus	die 6. Januarii Anno	MDCLXXVII.
XI.	Procopius	die 11. Novembris Anno	MDCLXXVII.
XII.	Maurus	die 11. Novembris Anno	MDCLXXVII.
XIII.	Placidus	die 11. Novembris Anno	MDCLXXVII.

SEZNAM PROFESŮ RAJHRADSKÉHO KLÁŠTERA ZE SPISU
G. LEFEVRA (MZA BRNO, E 6 BENEDIKTINI RAJHRAD,
KART. 303, SIG. G A 39, S. 13, FOTO J. PAVELKOVÁ)

VLEVO TITULNÍ LIST MONASTICONU MORAVIENSE Z PERA B. PITRA

(MZA BRNO, E 6 BENEDIKTINI RAJHRAD, KART. 300, SIG. G A 24, FOL. 1R, FOTO J. PAVELKOVÁ)

VPRAVO TITULNÍ LIST ČÁSTI SPISU G. LEFEVRA MORAVIA MONASTICA VĚNOVANÉ KLÁŠTERU BENEDIKTINŮ
V RAJHRADĚ (MZA BRNO, E 6 BENEDIKTINI RAJHRAD, KART. 303, SIG. G A 39, S. [I], FOTO J. PAVELKOVÁ)

tátorů, majetkových transakcích či důležité a k Rajhradu se většinou vážící informace o Břevnově a Broumovu. Na významné informace je pak také upozorněno v marginálních poznámkách na okrajích jednotlivých stránek. Od 17. století zde nalezneme u záznamu o úmrtí opata rovněž jeho epitaf.

Zajímavé jsou i seznamy profesů, které se v druhém dílu začínají objevovat téměř v každé kapitole, a dokládají tedy stav těchto členů konventu za jednotlivých opatů.³⁰

Z důležitých informací uvedených na těchto stránkách uvedme například listinu břevnovského opata Tomáše ze 14. července 1686, ve které se nachází šest artikulů pojednávajících mimo jiné i o volbě probošta a vztahu klášterů Břevnov – Rajhrad.³¹

Postupem času se začínají ve spisu objevovat i opisy papežských bul či záznamy o znovuzískání majetků s uvedením stručné historie toho, jak klášter v minulosti k tomu kterému statku přišel, jak došlo k jeho ztrátě a za jakých podmínek a jakým způsobem byl nyní získán zpět.³² Setkáváme se zde ale ovšem rovněž se záznamy o zádušních mších, kterých celkem pochopitelně přibývá.³³

Poslední tři kapitoly pojednávají o patrně nejvýznamnějších proboštech v dějinách kláštera. Jedná se o Antonína Pirma (1709-1744),³⁴ Bonaventuru Pitra, který je zařazen v jedné kapitole vedle M. Stehlíka, A. Matějovského³⁵ a Otmara Konráda.³⁶ Posledně jmenovaný zemřel roku 1803 a je posledním proboštem, který je ve spisu zaznamenán. Za touto poslední kapitolou věnovanou dějinám kláštera a opatů následují dva indexy.

První přináší seznam rajhradských proboštů,³⁷ druhý seznam rajhradských převorů, kteří zde tuto funkci zastávali v letech 1313 až 1803.³⁸

Pokud srovnáme oba spisy, musíme konstatovat, že G. Lefevre předkládá podstatně ucelenější dílo, které zasazuje dějiny moravských klášterů na počátku spisu do širších historických souvislostí nejen šíření katolické víry, ale také benediktinského řádu. Rajhradské dějiny jsou pak u Lefevra rozebrány podrobněji než u Pitra, což ovšem spočívá především ve zvoleném způsobu zpracování látky, tedy v kronikářských záznamech. B. Pitra naproti tomu přináší spíše klášterní diplomatář, ve kterém jsou jednotlivé listiny doplněny krátkým historickým výkladem. Velmi cenné jsou v práci G. Lefevra také seznamy bratří a profesů rajhradského kláštera. Ocenit pak musíme v tomto díle zejména poznámky pod čarou, které v obecném historickém úvodu citují vedle církevních otců i kronikáře, a to jak domácí tak také zahraniční. S tím se na stránkách Monasticonu B. Pitra nesetkáváme.

Na druhou stranu musíme ovšem předpokládat, že podrobný Pitruv rajhradský diplomatář a také přípravný materiál na něj byly jistě i základem Lefevrovy práce, která by bez Pitrovy činnosti v oblasti sbírání historického materiálu nemohla v tak krátkém časovém období (cca rok 1805) vůbec vzniknout.

Mgr. Jindra Pavelková pracuje od roku 2005 jako odborná pracovnice- vedoucí knihovny v Památníku písemnictví na Moravě v Rajhradě.

Poznámky:

- 1) Mojmír Švábenský, E 6 Benediktini Rajhrad, sv. 5, b. m., 1981.
- 2) Bonaventura (vlastním jménem Josef) Pitra (1708 – 1764) působil v českých benediktinských kláštorech v Polici, Broumově a Břevnově a na konci života se stal proboštem v Rajhradě. Od roku 1756 byl c.k. českým historiografem a zastával místo sekretáře benediktinského řádu v českých zemích. Po část svého života přednášel teologii a vykonával duchovní správu v Břevnově a v Polici. K jeho hlavním zájmům patřila ale zejména historie a pomocné vědy historické, především diplomatika. Velkou část života věnoval shromažďování materiálů diplomatické povahy se zřetelem k českým a moravským benediktinům. Dále se věnoval sbírce českých kronikářů a kronikářům moravských klášterů 11. – 14. století. Pracoval také na latinsko-českém slovníku a zpracoval listiny dnešního Archivu města Brna. (Jaroslava Hoffmannová – Jana Pražáková, Biografický slovník archivářů českých zemí, Praha 2000, s. 494-495.)
- 3) Gérard Lefevre byl flanderským benediktinem, který za revoluce utekl přes Belgii, Německo a Polsko z Francie do Rajhradu. Zde působil v letech 1802-1806 jako archivář, přepsal rajhradské anály a sestavil řadu životopisů místních benediktinů a po bitvě u Slavkova se vrátil do Francie. Viz Jaroslava Hoffmannová – Jana Pražáková, Biografický slovník archivářů českých zemí, Praha 2000, s. 376.
- 4) MZA Brno, E 6 Benediktini Rajhrad, kart. 300, sig. G a 24, fol. 9v.
- 5) Tamtéž, fol. 10v.
- 6) Tamtéž, fol. 32r.
- 7) Tamtéž, fol. 49 a d.
- 8) Tamtéž, fol. 53v-76r.
- 9) Tamtéž, fol. 85r-92v.
- 10) Tamtéž, fol. 92v-93r.
- 11) MZA Brno, E 6 Benediktini Rajhrad, kart. 303, sig. G a 38, fol. I.-VIII.
- 12) Zde je dokonce uveden opis Vojtěchova tzv. profesního lístku, jehož kopie se dochovala také v rajhradské klášterní knihovně. (Tamtéž, fol. XII.)
- 13) Tamtéž, fol. VIII.-XIX.
- 14) Tamtéž, fol. XIX. – XXVII.
- 15) Tamtéž, fol. XXVIII.-XXXII.
- 16) Tamtéž, fol. XXXIII.-XXXVI.

- 17) Tamtéž, fol. XXXVII.-XL.
- 18) Tamtéž, s. 14-28.
- 19) Tamtéž, s. 29-32.
- 20) Tamtéž, s. 57-63.
- 21) Tamtéž, s. 63-69.
- 22) Tamtéž, s. 70-79.
- 23) Tamtéž, s. 118.
- 24) MZA Brno, E 6 Benediktini Rajhrad, kart. 300, sig. G a 24, fol. 49 a d.
- 25) MZA Brno, E 6 Benediktini Rajhrad, kart. 303, sig. G a 38, s.119-133.
- 26) Tamtéž, s. 150.
- 27) Tamtéž, s. 209-246.
- 28) Tamtéž, s. 303-322.
- 29) MZA Brno, E 6 Benediktini Rajhrad, kart. 303, sig. G a 39.
- 30) Např. tamtéž, s. 12-13.
- 31) Tamtéž, s. 22.
- 32) Tamtéž, s. 50.
- 33) Tamtéž, s. 74.
- 34) Tamtéž, s. 71-129.
- 35) Tamtéž, s. 129-190.
- 36) Tamtéž, s. 191-251.
- 37) Tamtéž, s. 252-254.
- 38) Tamtéž, s. 255-266.

Monasticon
Moraviense
Diplomatico-Historico-Chronologicum
plurimas et præcipuas
Monasteriorum
à Sæculo XI, usq; ad Sæculum XIV.^{um}
excitatorum & dotatorum
Litteras, Diplomata Marchioni
Ducum & Imperatori
Bullas Pontificum, Donatio
firmationes Cardinalium, Leg
latere, Archiepiscoporum, &
Variorum *denique*
Benefactorum
Marchionatu
compt

NEZNÁMÁ LITERÁRNÍ TVORBA FRANTIŠKA HALASE

Petra Pichlová

ÚVOD

Osobnosti i dílu Františka Halase byly věnovány již desítky výstav, stovky článků a studií. Ve většině případů je však pozornost zaměřena na vrcholnou etapu básnickovy tvorby. Široké veřejnosti tak uniká jedna rozsáhlá, avšak do dnešní doby téměř neznámá oblast básnickova díla zahrnující verše dochované pouze v rukopisech nebo v časopiseckých vydáních. Můžeme mezi ně zahrnout zejména básně, jejichž vydání překazila básnickova předčasná smrt.¹ Pozdní etapa básnické tvorby Františka Halase je však pouhou částí mnohem bohatšího souboru rukopisných veršů.

V naší studii se budeme věnovat právě těm neznámým veršům, které psal básník František Halas chlapeckou a umělecky ještě neotesanou rukou. Řadíme mezi ně všechny básně z Halasova mládí, které předcházely vydání jeho první básnické sbírky *Sépie*.² Mnozí ze čtenářů by sice mohli namítnout, že se jedná z velké části o umělecky málo hodnotné texty, které nemohou nijak souviset s jeho pozdější vrcholnou poezií. Cílem naší studie ale bude ukázat, že i tato etapa zkoušení a hledání formy vyjádření i samotného námětu byla v literární tvorbě Františka Halase velmi důležitá. Právě v ní se totiž tříbil jeho specifický básnický výraz, který neměl v soudobé poezii obdoby. Prizmatem různorodých literárních směrů, které se v básnickově tvorbě zrcadlily, si může čtenář udělat také představu o bouřlivé a přitom velmi bohaté atmosféře uměleckého i politického světa dvacátých let dvacátého století.

LÉTA UČEDNICKÁ

Poté, co se František Halas odstěhoval s otcem ze Svitávky u Blanska do brněnských Husovic, chodil zde v letech 1913-1916 do měšťanské školy. V Husovicích bydlel až do roku 1925 společně se svou babičkou Annou Daňkovou, která inspirovala jednu z jeho nejkrásnějších básní s názvem „Staré ženy“.³ Ve skladbě „Staré ženy“ se těsně prolínají typické halasovské motivy chudoby, smrti a stáří. Po vzoru barokní mariánské litanie v ní básník v pěti částech vylíčil části stárnoucího ženského těla (oči, ruce, vlasy, klín a tvář):

oči starých žen
vyplakané a plaché
tesklivé a mírné
vy oči obrácené k zániku
oříšky bez jádra
misky bez obětí
předsínky mrákot
úryvky dávné hudby
studánky zasypané
oblohy zatažené

nocí bez dnění
dvířka zapadlá
křtitelničky vyschlé
vody bez zrcadlení
[...]

Zásluhou svého učitele Karla Mrázka se dostal Halas do učení u knihkupce Antonína Matěje Píši v Brně. Právě tato léta učednická (1916–1919) byla prostoupena horlivou četbou. Svědčí o tom zejména jeho výpisky z četby, v nichž můžeme najít například díla Josefa Václava Sládka, Edgara Allana Poea, Jaroslava Vrchlického, Voltaira, Friedricha Nietzscheho nebo Charlese Baudelaira. V Píšově knihkupectví se seznámil také s celým literárním Brnem (mezi brněnské literární elity patřili v té době především Jiří Mahen, Lev Blatný, Rudolf Těsnohlídek a František Götz). Četba a seznámení se spisovatelem byly hlavními podněty k vlastní literární činnosti. Jeho první datovaná báseň má název „Mládí má“:

Mládí má
takové takové
no zvláštní ruce
chytne tě
a už je revoluce
a už boříš
a tvoříš
a jdeš
a jdeš
a nelžeš
jako jiní
kteří říkají že jdou bez viny
protože zůstali pravými otců svých syny
[...]

Školní poznámky na rubu papíru prozrazují, že báseň vznikla ještě před Halasovým vyučením, tedy v letech 1917–1918. Na první pohled by se mohlo zdát, že se jedná o báseň ještě formálně neumělou i tematicky neuzrálou. Již v této své první básni ale František Halas nastínil několik základních témat, která pak provázela celou jeho pozdější tvorbu.

Po vyučení pracoval Halas v letech 1919–1921 jako knihkupecký účetní u knihkupce a nakladatele Stanislava Kočího naproti Staré radnici v Brně. V této době se začal horlivě věnovat činnosti v dělnickém hnutí.

SPOLUPRÁCE S ROVNOSTÍ

V roce 1921 se František Halas seznámil s Artušem Černíkem a Jaroslavem Seifertem, kteří v té době působili v redakci deníku *Rovnost*. Setkání s oběma výraznými osobnostmi české literatury mělo na další směřování Halasova uměleckého vývoje zásadní význam. Zvláště Jaroslav Seifert měl podle Halasových vlastních slov největší vliv na probuzení jeho literárních ambicí: „Seifertova první knížka *Město v slzách* je

poznámenána na nejedné stránce Brnem a já nikdy nezapomenou na okamžik, kdy někde na juliánovských lukách tiše mi říkal verš: 'a pod hvězdami na všechny rány nějaký balzám jest'. Ty hvězdy nad brněnskými komíny jitřily i tišily jinošské zmatky a možné je, že to byl právě Seifertův příklad, který rozdmýchal utajenou žádostivost omočiti si taky.⁴ Zasludou Artuše Černíka a Jaroslava Seiferta se ještě téhož roku 1921 začaly v *Rovnosti* objevovat také příspěvky podepsané jménem či šifrou Františka Halase.

Poprvé se Halasovo jméno objevilo v *Rovnosti* dne 3. září 1921 v svolání „Komunistické mládeže“, kde je na 4. září 1921 ohlašován tábor lidu k VII. Mezinárodnímu dni mládeže. Na konci tohoto oznámení je uvedeno, že hlavními pořadateli akce jsou soudruzi Paufošima a Halas. Později se šifry –fh– a –ala–, za nimiž se František Halas skrýval, objevovaly častěji. Jednalo se většinou o krátké publicistické zprávy a recenze, básně Halas v *Rovnosti* ještě nepublikoval.⁵ V prvních čtyřech měsících publikační činnosti v *Rovnosti* se věnoval recenzím nových knih, poznámkám o literárních autorech do nedělní přílohy a kurzívkám. Prvními z těchto literárních příspěvků byly recenze sbírky Antonína Matěje Piši *Dnem a nocí* a později vlastní lyrická poznámka s názvem „Podzim“.

Hlavní oblastí zájmu Františka Halase však v té době ještě nebyla zcela jednoznačně literatura. Tehdy se mu totiž literární tvorba těsně prolínala s aktivní činností politickou. Literární články v *Rovnosti* proto v období od června do listopadu roku 1922 vystřídaly články politického charakteru. V této době řídil Halas dokonce sám komsomolskou rubriku *Rovnosti* nazvanou Mládež = naše budoucnost a přispíval do komunistického osvětového týdeníku *Svítání*. V kulturní rubrice *Svítání* uveřejnil mimo jiné také recenzi Seifertovy sbírky *Město v slzách*.

V letech 1921-1922 nepsal František Halas básně pro *Rovnost*, ale pro potřebu mládežnických agitačních kroužků Modrá blůza,⁶ které jako člen Krajského výboru Komsomolu organizoval (za činnost v brněnském Komsomolu byl ve dnech 14.-19. prosince 1922 dokonce vězněn). Tyto kroužky jezdily po kraji na schůze a zpívaly a recitovaly básně. Rozpuštěním Komsomolu na konci roku 1922 Halasova spolupráce s *Rovností* skončila.

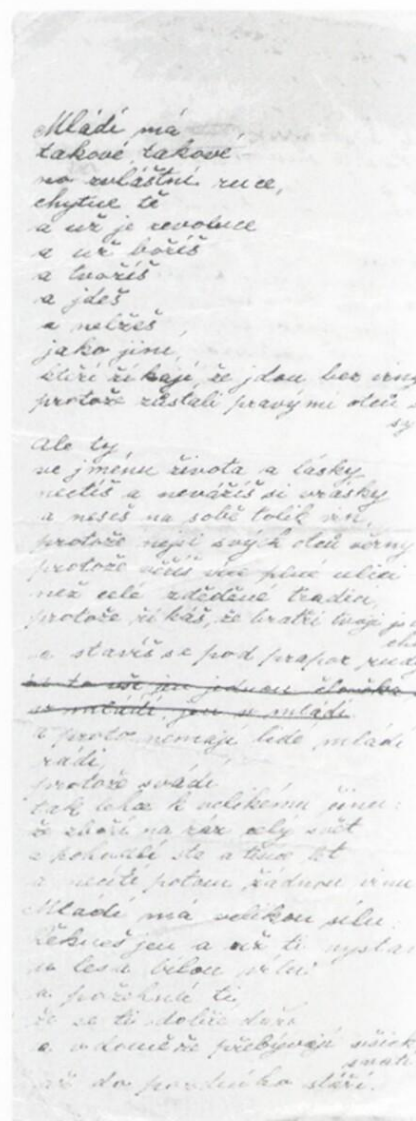
V polovině května 1922 nastoupil Halas jako po-mocný úředník do Úrazové pojišťovny dělníků v Brně na Kolišti.

SOCIÁLNÍ POEZIE

Jednou ze zcela zapomenutých oblastí literární tvorby Františka Halase je jeho raná lyrika se sociální tematikou. Tyto

FRANTIŠEK HALAS S BABIČKOU
Z ARCHIVU FRANTIŠKA X. HALASE

NEJSTARŠÍ BÁSEŇ FRANTIŠKA HALAS
(Z ARCHIVU PRACOVISŤE DĚJIN LITERATURY
HISTORICKÉHO ODDĚLENÍ MORAVSKÉHO ZEMSKÉHO MUZEA)

verše sice autor neoznačil datem, lze je ale poměrně přesně datovat do doby jeho působení v Úrazové pojišťovně dělníků v Brně na Kolišti (tedy do let 1922-1923). Většina z nich je totiž psána úředním fialovým inkoustem na rubu blanketů úrazové pojišťovny. Mezi nejstarší z těchto lyrických básní patří Souchotinářka nebo „Stařec a dítě“:

SOUCHOTINÁŘKA

Se smrtí každého dne vyjde si do polí
a jak se tak s ní těsně podpaží vede
prsa ji [bolí] kašlem zabolí
dech [stužku] nitku rychleji [přede] života přede
[pro niž
už je tatam provázek nitka spředená]
a brzy nebude z čeho nit tkát
dlouho již kašel dech nebude rvát
[Podzim je vrah a vkročil již do strniště
Podzim plášť mlhavý na svít položil]
Protože podzim [půjde] jde a podzim souchotináře zabijí

Tato etapa literární tvorby byla velmi krátká, ve stejné době se totiž Halas podílel rovněž na přípravách k ustavení Brněnského Devětsilu a svými satirickými verši přispíval do časopisu *Sršatec*. Později lyrické verše se sociální tematikou zcela ustoupily poetistickým básním-hříčkám. Po krátké etapě okouzlení poetismem se Halas k sociální tematice opět vrátil a v průběhu své literární tvorby jí už zůstal věrný. Zájem o sociální tematiku totiž vycházel z jeho bezprostřední životní zkušenosti a navazoval na celoživotní úsilí jeho otce, který se sám aktivně zasazoval o lepší postavení českého dělnictva.

SATIRICKÁ TVORBA

V lednu roku 1923 se otevřela v tvorbě Františka Halase další kapitola. Začal totiž přispívat svými satirickými verši do časopisu *Sršatec*, který v Praze redigoval Jaroslav Seifert. I když měl Halas za sebou již své první publicistické příspěvky v *Rovnosti*, teprve v *Sršatci* se poprvé objevily jeho vlastní verše. Ve velké většině se jednalo o verše satirické a politicky angažované. Koncem roku 1922 a začátkem roku 1923 se v Čechách i na Moravě začaly objevovat první fašistické skupinky. V Čechách se jednalo zvláště o dva fašistické směry – Národní hnutí a Červenobílé. Na Moravě působila skupina pojmenovaná zcela otevřeně Fašisté. Halasovy básnické prvotiny, po umělecké stránce často ještě neumělé, byly kriticky zaměřeny proti těmto prvním projevům fašismu v naší zemi. Mezi tyto básně patří například „Fascistická říkačka“:

Jeden dva tři,
my jsme bratři,
jak se patří
všichni milí,
červenobílí.
Li-ni-fi-ni-si-ni-ri-ni,
kdo je u nás Mussolini?
Ven.

Později se tematický okruh Halasových satirických básní ještě rozšířil na kritiku dalších oblastí soudobé politiky. Jeho spolupráce s časopisem *Sršatec* však neměla příliš dlouhého trvání, skončila již následujícího roku 1924. Zanedlouho poté zanikl i samotný časopis; na jeho místě začal Stanislav Kostka Neumann vydávat časopis *Reflektor*.

Do téže doby, kdy František Halas přispíval do časopisu *Sršatec*, je datován také sešitek s epigramy a literárními satirami. Obsahuje čtyřicet pět básní, z nichž mnoho z nich je částečně nedokončených nebo rozpracovaných. Halas si bral na mušku soudobé významnější i okrajové spisovatele a jiné kulturní osobnosti, spjaté z větší části s Brnem. Většina epigramů tak byla namířena zejména proti členům Literární skupiny (Čestmír Jeřábek, Lev Blatný a další):

LEV BLATNÝ

Tři vyšly se mnou do světa a nezbylo mi z nich nic
trojúhelníků v dramatech je již na tisíc
[Chtěl jsem jak kohout zazpíval a zbyl Kokodák
nevadí toť pokus jen]
Jak lev řvát chtěl jsem na poušti a zatím Kokodák
nevadí to pokus byl zašel tož taky tak
[...]

Ve svých epigramech kritizoval Halas také autory stojící na pravicových pozicích (Viktor Dyk nebo Arne Novák) nebo soudobé události v literatuře (Píseň truchlivá o ustavující schůzi Skupiny II.):

V. DYK

ironik
O vývoji tvém vždycky
mluvit se bude ironicky
[Tys Lumírovi vzal jeho lýru
v Lumíru zas do světa děláš díru
Buřičem jsi byl a smířeným jsi teď
Národní demokracii si hled'
a s]
Z buřičů stávají se smíření
a revoluční duše tvá s národem došla spasení
Pryč se židy a komunisty
lev český před nimi si není jistý
[...]

K publikování epigramů (dlužno říci z velké části ještě kostrbatých a začátečnický nepovedených) se ale František Halas nikdy neodhodlal.

Ve stejném roce 1923 se Halas seznámil s brněnským literátem, který měl vedle Artuše Černíka a Jaroslava Seiferta určující vliv na vývoj jeho další literární tvorby: byl jím Bedřich Václavek. Z hlediska Halasovy satirické tvorby je zvláště důležité období, kdy s ním redigoval časopis *Šlehy*. Přeskočíme-li po časové linii literárně bohaté období působení Františka Halase v Brněnském Devětsilu a v jeho literárním orgánu *Pásmo*,

dostaneme se ke stejné plodné epoše jeho redaktorského působení v časopisu *Šlehy*, která započala v květnu roku 1926. Halas v nich publikoval téměř výlučně satirické verše a prózy. Oba redaktoři ale pracovali v časopise anonymně, a tak je velmi obtížné určit autorství jejich původní tvorby.⁷ Příspěvky Bedřicha Václavka se nedají určit téměř žádné. Františku Halasovi můžeme s jistotou připsat ty, které jsou podepsány šifrou „H“ (patří mezi ně například básně „Duce“ a „Moravská orlice“ nebo prozaický satirický článek „Pryč s přepychem v dělnických rodinách“):

MORAVSKÁ ORLICE

Přibita hřeby na Besedním domě
Moravská orlice křídlyma bije,
těhotna fašisty je moravská země,
andělské pozdravení letí z Itálie.

Tři sta let spoutána na erbu,
prelátům, šlechtě z ruky žrala,
28. října dostala pubertu
a jásavě skřehotala.

[...]

Od listopadu roku 1926, kdy odešel František Halas do pražské redakce Orbisu, se šifra „H“ v časopise *Šlehy* již neobjevovala. I tato krátká půlroční spolupráce však vedla k tomu, že se Františku Halasovi i Bedřichu Václavkovi „podařilo udělat z bezzubého časopisu list skutečně bojovný a sarkastický“.⁸ A dokonce ani ukončením práce ve *Šlezích* Halasova záliba v satirických verších neustala. Právě satirická tvorba totiž Františku Halasovi umožnila spojit umění s politickou tendencí a angažovaností, což je pro jeho tvorbu jev typický (od prvního působení v *Rovnosti*, přes satirickou tvorbu až po jeho umělecky vyzrálé verše ze čtyřicátých let). Krátce po odchodu do Prahy přispíval Halas ještě do satirického časopisu *Trn* a rovněž v jeho pozdější literární tvorbě můžeme nalézt množství satirických veršů.

DEVĚTSIL A POETISMUS

V roce 1923 vstoupil do českého umění poetismus, jehož duchovními otci a teoretickými mluvčími se stali Karel Teige a Vítězslav Nezval. Jako jediný z moderních básnických směrů se poetismus zrodil v Čechách a i nadále se vyvíjel výhradně v české kultuře. Koncipován přitom byl v opozici k soudobé domácí literatuře a životnímu slohu. Na rozdíl od všech předcházejících uměleckých směrů neměl být totiž poetismus záležitostí pouze literární. Výrazovými prostředky poetistického umění (a především literatury) neměla být pouze slova. Umělci se inspirovali také moderními atrakcemi a zábavami – cirkusem a varieté, jazzem, filmem i fotbalem – novým výrazovým prostředkem se tak stal rovněž obraz, zvuk a pohyb.

Ústředním sdružením poetismu byl Devětsil, který měl svou hlavní základnu v Praze. Již koncem roku 1923 ale vrcholily intenzivní přípravy k ustavení jeho brněnského protějšku. Brněnský Devětsil, „svaz pro propagaci a tvorbu novodobé činné kultury“, byl oficiálně ustaven 23. března 1924 a mezi jeho aktivní členy patřili kromě Bedřicha Václavka a Artuše Černíka také František Halas a Jaroslav B. Svrček. Zanedlouho

začala vycházet také tribuna Brněnského Devětsilu, která nesla název *Pásma*. Slovesná a výtvarná podoba *Pásma* byla jedním z typických projevů devětsilské aktivity. Svědčila o tom nejen tematická pestrost příspěvků, jejichž autory byly mnohdy významné zahraniční osobnosti tehdejšího levicového umění, ale především neobvyklá grafická úprava. Původní beletrie byla ve své většině prezentací poetistické tvorby s jejími typickými tématy i tvarovými experimenty (ve velké většině byly tištěny obrazové básně).⁹ Mezi autory, kteří v *Pásmu* svou poezii uveřejňovali nejčastěji, patřil vedle Vítězslava Nezvala a Jaroslava Seiferta také František Halas.

Básni „Číslovky“, která vyšla v prvním čísle prvního ročníku *Pásma* a představovala tak Halasovu první tištěnou lyrickou báseň, vstoupil její autor do poetistické etapy své tvorby:

1234567890

Číslo je moudrost inženýra,
za základ nového světa

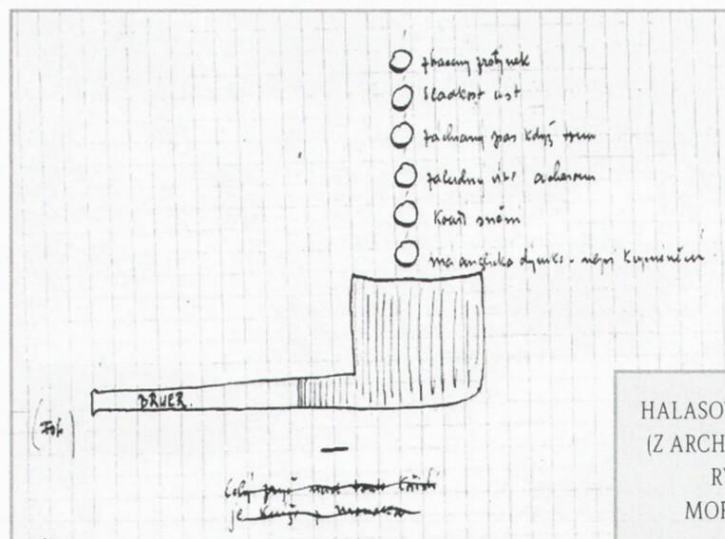
1 Semaforu tyč s varovným ramenem:
státí sám, toť zašlým už je snem.
Svode největší z věku do věku,
individualisme – zrado na člověku.

2 Labutího krku tvar si vzala,
svěsila hlavu a zaplakala
nad tím, že dva jsou vždy, člověče, v obě
a jedním se stanou až v hrobě.

3 Bílé ticho, trojka, jen svist biče,
dělníci světa celého, vzpomeňte na Iljiče,
srpu, kladiva, péra,
INTERNACIONÁLY.

[...]

„Číslovky“ se ještě v mnohém podobaly Nezvalově básni „Abeceda“, která vyšla o dva roky dříve. Přesto v ní ale František Halas ještě nedosáhl takové melodičnosti

HALASOVA POETISTICKÁ OBRAZOVÁ BÁSEŇ
(Z ARCHIVU PRACOVIŠTĚ DĚJIN LITERATURY
HISTORICKÉHO ODDĚLENÍ
MORAVSKÉHO ZEMSKÉHO MUZEA)

jako Vítězslav Nezval. Jistá zadrhnutí a neumělost ve formální stránce básní se ostatně objevovala a budou objevovat i v dalších Halasových verších. Výjimku netvořily ani ostatní básně publikované v Pásmu, jako například Světoběžníku!, Lyrický kouř kavárny a mnohé další:

LYRICKÝ KOUŘ KAVÁRNY

1. cigareta

Dámo s kloboukem, jež džunka květů plná je,
tím vaším smíchem bílé zoubky krácejí jak řada husí,
ó proč jen vaše řeč můj obraz splňuje,
zažítí zklamání i v snění člověk musí.

2. cigareta

A přec jsem znězněl vaším smíchem
jak dívka vedle pána s tobolekou vítěznou,
napolo již teď je jejím nocležníkem
a ona bez erbu je malou princeznou.

[...]

Z kvantitativního hlediska představuje poetistické období (1924–1925) v Halasově tvorbě nejplodnější etapu: „Pod pravým poetickým přetlakem chrlí v té době Halas báseň za básní, není takřka dne bez básně, bez verše, pracuje na nich ve dne v noci, je to učební doba, která nezná pracovních hodin.“¹⁰ Právě v poetistické epoše se František Halas naučil základnímu básnickému řemeslu, které mohl dále rozvíjet a zdokonalovat.

Brněnský Devětsil pořádal také velké množství výstav a přednášek. Nákladem Brněnského Devětsilu vyšla v roce 1926 rovněž knižní prvotina Františka Halase, kterou byl překlad jednoaktovky Otto Sonnenfelda *Pohádka lásky*. Hru pak provedla činohra Národního divadla v Brně 13. června 1926 v divadle na Veverí. První Výstava nového umění pořádaná Brněnským Devětsilem se uskutečnila již v lednu roku 1924. Jádrem tvořily především práce Josefa Šímy, Jindřicha Štyrského, Víta Obrtela, Karla Teigeho a Toyen. Jako moderní plastika byla vystavena například kuličková ložiska.

DADAISMUS

V polovině prosince roku 1925 pronesl František Halas v cyklu pořádaném Brněnským Devětsilem na půdě brněnské filozofické fakulty přednášku o dadaismu. Její průběh byl velmi bouřlivý: „Svou přednášku započal František Halas parafrází známého manifestu Tristana Tzary: ‘Podívejte se na mne dobře. Jsem blbec, jsem taškář, jsem kuřák. Podívejte se na mne dobře. Jsem ošklivý, malý, jsem nudný. Jsem jako vy všichni.’ Pokračoval dalšími provokacemi podle Teigova návodu (po prohlášení, že Dada je – mimo jiné – Arne Novák, opustil prý dotyčný místnost), ale přešel pak v serióznější výklad a skončil konstatováním o ‘zmoudření’ dadaistů a o jejich politickém příklonu k radikálnímu komunismu.“¹¹ O dadaismus se Halas zajímal v této době velmi intenzivně, jeho mladé revoluční krvi byl tento umělecký směr jistě blízký svým radikálním odmítnutím dosud uznávaných estetických nebo morálních tradic a hodnot.

Velkou zásluhu na Halasově teoretické informovanosti o dadaismu měl jeho nejblíže přítel Bedřich Václavěk. Ten se dokonale orientoval v soudobé německy psané

literatuře a sám dokonce vydal studii s názvem *Dada tvořivé*. František Halas se však dadaismem nezabýval pouze teoreticky, ale také z hlediska praktické literární tvorby. Dráždění měšťáků v duchu ryzího dada je patrné také z Halasovy básně s názvem „Bulvár dadaismu“:

Dejte konečně klystýr Laokoonovi
ať se už nekrouť
dejte Venuši miloské páskem
ať se může přikrýti

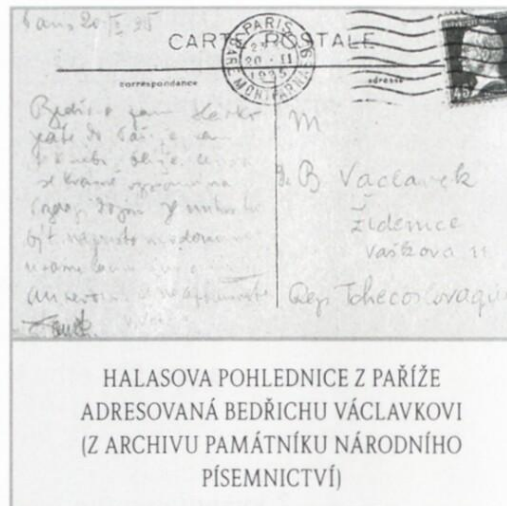
Manet se barevně miloval
ať nejste tak šedí
ó chameleonem se stát

Přestaňte spekulovat na literární burze
básnické Sirény jsou dávno na suchu
ruce – revoluce – poluce

Uvařte si své dědečky
brečeti jak Jeremiáš když Jericho ještě stojí
a hled'te ať vaše svědomí ztratí hlas

[...]

Chtěl bych být klenotnicí nadávek

HALASOVA POHLEDNICE Z PAŘÍŽE
ADRESOVANÁ BEDŘICHU VÁCLAVKOVI
(Z ARCHIVU PAMÁTNÍKU NÁRODNÍHO
PÍSEMNICTVÍ)

Dadaistických prvků můžeme naléznout v Halasově básnické tvorbě ještě mnohem více. František Halas se dokonce nespokojil pouze s dadaistickými básněmi, zamýšlel napsat také dadaistický román. Svědčí o tom korespondence, kterou si vedl v roce 1926 s Karlem Schulzem: „už dlouho mám chuť na nějaký dadaistický román. Dada mám strašně rád.“

PAŘÍŽ

V poetické tvorbě pokračoval František Halas také během svého pobytu v Paříži. Podlehl totiž, jako většina jeho generace, pokušení „metropole západu“, rozprodal svou knihovnu a odjel společně s Vincencem Nečasem do Paříže. Z časového hlediska se jednalo o velmi krátkou dobu šesti měsíců, z literárního pohledu to však bylo období nesmírně plodné. V Halasově pozůstalosti se nám z pařížského pobytu zachovalo velké množství básní, kreseb i dopisů, které mají jednu charakter literárně teoretického pojednání o proletářské poezii (dopisy Bedřichu Václavkovi), jindy charakter literárního a výtvarného uměleckého díla (dopis Daliboru Chalupovi). Mnohé z takzvaných pařížských básní byly otištěny v *Pásmu*, většina z nich ale podle soudobých i současných literárních kritiků nebyla na příliš vysoké umělecké úrovni: „Básně, které tehdy Halas posílal z Paříže a které byly většinou uveřejněny v *Pásmu* (z malé části i v *Disku* a *Hostu*), patří k nejslabším z celého jeho poetického údobí. Je to vše jen a jen poetické klišé.“¹³

Ve sbírkách Pracoviště dějin literatury Historického oddělení Moravského zemského muzea jsou však zachovány Halasovy rukopisy, které nás mohou přesvědčit o pra-

vém opaku. Jednou ze zcela výjimečných Halasových básní je například „Svět v telefonu“, ojedinělá poème-conversation, montáž hlasů a prostředí v mnohém připomínající Apollinairovo Pásmo :

SVĚT V TELEFONU

1634

BURZA Měď stoupá? Kupte ji!

999

KASÁRNA Františku přijed' milou máš v naději

1756

BUDOÁR Bon jour mon ami

13

KANCELÁŘ Chichi Ale dyť to byl můj známý

12775

[...]

Není to však báseň jediná, je zachováno ještě mnoho dalších, které vynikají svou originalitou a nápaditostí (a to nejen po literární, ale také po výtvarné stránce). Protože byly básně vydány knižně pouze jednou v prvním svazku *Díla Františka Halase* s názvem *Krásné neštěstí* v roce 1969, unikaly po dlouhou dobu soustředěnější pozornosti. Patří mezi ně například básně „Cirkus“ nebo „Černošky“:

CIRKUS

ANITA BERBER v kruhu rodiny
 Nahá tanečnice
 Berberským lvům taneční hodiny
 Daniel – kouzelnice
 Z Sing Singů trestanci uprchlí
 [zelené oči tygrů] ukrutné oči tygrů zelené
 Ježíše Krista v beránku roztrhli
 Meeé – meeé – meeé

ČERNOŠKY

O knoflíky snědeného námořníka
 Kanibal hraje s běloškou
 Ó – jak bledne kráska a rudne dýka
 Kanibal ji sní
 Modré oči nad ohněm blednou
 Kanibal štká
 Ó – zabíjí ji ještě jednou
 [...]

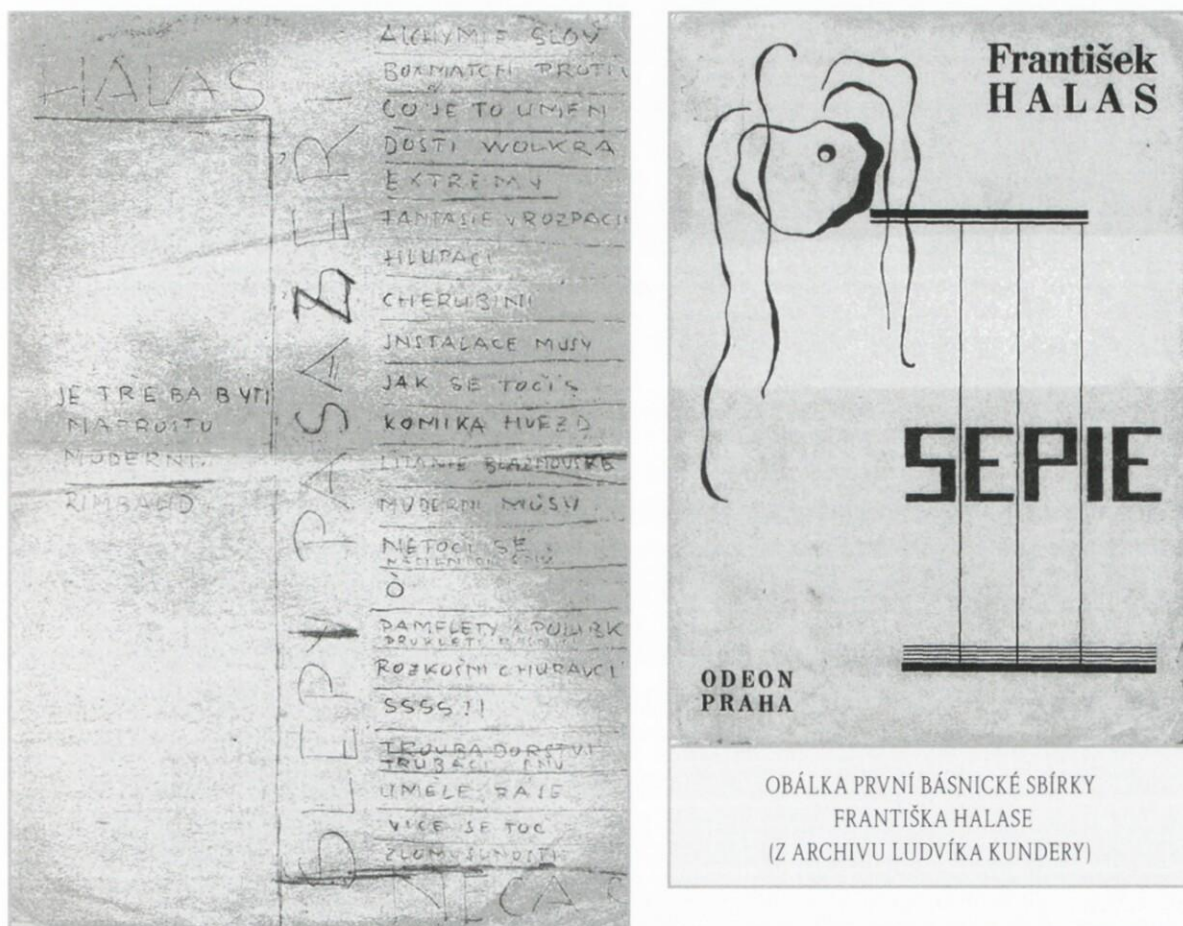
Zcela ojedinělým nálezem je Halasovo filmové libreto *Mixér*, psané na rubu francouzských telegrafních blanketů: „Odráží lesk světa, opar dobrodružství, okouzlení soudobým filmem i pokušení poezie v tvaru, který se jistě zhlédl v Mahenově *Huse na provázku*.“

MIXÉR

(červená
 žlutá
 modrá
 fialová
 zelená)
 Film. libreto
 1/ Skleněná dutá koule visící volně v prostoru
 (nebo pohár)
 2/ Naplňuje se zvolna do jedné pětiny červenou tekutinou
 3/ Naplňuje se zvolna do jedné pětiny žlutou tekutinou
 4/ Naplňuje se zvolna do jedné pětiny modrou tekutinou
 5/ Naplňuje se zvolna do jedné pětiny fialovou tekutinou
 6/ Naplňuje se zvolna do jedné pětiny zelenou tekutinou
 7/ Po okraj plná vrstvy tekutiny dávají duhové vidmo
 neprostupují se vrstveny jedna na druhou
 [...]

Halas si v jednom ze svých pařížských bloků dokonce zaznamenal, že se původně mělo jednat o román.

Množství hromadících se rukopisných básní vzbudilo v Halasovi touhu vydat svou

TITULNÍ LIST PLÁNOVANÉ SBÍRKY SLEPÍ PASAŽÉŘI (Z ARCHIVU PRACOVIŠTĚ DĚJIN LITERATURY HISTORICKÉHO ODDĚLENÍ MORAVSKÉHO ZEMSKÉHO MUZEA)

první básnickou sbírku. Svědčí o tom jeho korespondence z Paříže. Například Artuš Černíkovi se v dopise z 20. března 1925 zmiňuje o možném vydání knihy s názvem *Efemeridy*: „Kdybys vážně měl o to interes, dodělal bych knížečku, kterou mám již rozdělanou. Je to takhle. Titul Efemeridy. Obsah asi 30 čtyřveršových básniček, charakterizovaných (na str. 3) titulem; pak část Padlí andělé (Baudelaire, Poe, Verlaine, Rimbaud, Hlaváček, Mácha, asi 8). Úvodní básnička by byla Trubač snů. Třetí část by byly Náhrobky nebo Citové promenády; čísla Thais, M. Delorme, M. D. Lanclos, Pompadourová, asi 6 básniček. Celkem by to bylo zatím třicet stran bez obrázků. To ovšem záleží na tom, jaký má Malá edice Pásma rozsah. Obrázky: Obálka, jak si ji představuji sám, by byla fotografie úžasně děsivé tváře mrtvé kurtizány, již jsem dostal v muzeu.“¹⁶ Další z vysněných knih se měla jmenovat *Slepí pasažéři* a František Halas ji zamýšlel vydat společně s Vincencem Nečasem. Tato kniha měla mít švih, pestrost a hned na první pohled z ní mělo být poznat, že se jedná o knihu jednoznačně poetickou. Ze zachovaného titulního listu (a zároveň obsahu) je patrné, že by kniha obsahovala velké množství příspěvků různorodého charakteru. I tato kniha ale zůstala pouhým záměrem, a tak se Halasovým debutem stala až sbírka *Sépie*.

SÉPIE

Na samém začátku října roku 1926 odešel František Halas do Prahy a stal se na dlouhá léta redaktorem nakladatelství Orbis. Odchodu z Brna do pražského Orbisu

předcházela přímluva Jaromíra Johna-Markalouse. Svérázné doporučení napsal také Jiří Mahen.

Do Prahy si s sebou Halas již odvážel rukopis své první básnické knihy *Sépie*, která vyšla následujícího roku 1927. *Sépie* se dočkala přijetí dosti protichůdných, a to od množství literárních kritiků různého zaměření. Většina kritiků Halasovi vytýkala, že se příliš snažil napodobit poetistické básnické vzory. Patřil mezi ně také Arne Novák, který napsal, že Halas „po slohové stránce nepřináší ve své knize pranic nového a obléká si svou poetistickou uniformu svědomitě podle předpisu“.¹⁷ Podle Ludvíka Kundery se ale „Halasovi se *Sépií* povedl jistý trik.“¹⁸ Grafická úprava knihy totiž skutečně budila zdání, že se jedná o poetistický prototyp básnické sbírky. Základní ladění sbírky však bezstarostné a poetisticky hravé zdaleka nebylo. Podle slov Ludvíka Kundery je v této sbírce František Halas „zarytým smutněncem“.¹⁹ Poetistické opojení ze života totiž velice rychle vystřídala nedůvěra a smutek. Proti mnohomluvnosti poetismu stojí v Halasově sbírce úspornost výrazu, plynulost verše často narušuje přerývanost.

Přesto se i v této sbírce objevují motivy, které jsme mohli naleznout již v jeho předchozí tvorbě. Především se jedná o věčně halasovské vědomí nespravedlivého uspořádání současného světa, vědomí neslýchané bídy miliard lidí. V tomto základním motivu sbírky poznáváme také vliv básníkovy otce Františka Halase staršího. Základní ladění sbírky i mnohé z dalších motivů později přešly do Halasovy druhé básnické sbírky *Kohout plaší smrt*. Kontinuita celého díla Františka Halase tak zůstala zachována.

ZÁVĚR

Vydáním sbírky *Sépie* skončilo „prehistorické období“ v tvorbě Františka Halase. Tato etapa však nebyla zcela izolována od jeho tvorby následující. Mnohé z motivů se v básníkově tvorbě opakovaně a pravidelně objevují. Mohli bychom mezi ně zařadit především sociální tematiku. S tím velice úzce souvisí také Halasova snaha do tohoto stavu aktivně zasahovat a přispívat tak ke zlepšení situace. Proto v jeho tvorbě nalezneme často spojení literatury s politickou angažovaností, jak se to projevovalo již v době jeho působení v *Rovnosti* a v komunistickém Komsomolu, ale i v satirické tvorbě pozdější. Na tento základní tematický ráz Halasova literárního díla měl velký vliv jeho otec František Halas starší. Vzájemná provázanost obou Františků Halasů se tak zrcadlí v celém Halasově básnickém díle. Úzké sepětí je patrné zejména v počáteční etapě jeho literární tvorby, kdy si otec a syn byli nejbližší. V tomto „prehistorickém období“ své tvorby byl Halas také úzce spjat s moravským kulturním a literárním prostředím, které jej svým způsobem zformovalo.

„Prehistorické období“ literární tvorby Františka Halase rovněž ukazuje hledání a postupné nacházení specifické formy básnického vyjádření. V jeho rukopisných, popřípadě časopisecky tištěných verších, můžeme sledovat postupné proměny stále vynalézavějších rýmů a asonancí. Můžeme říci, že ve sbírce *Sépie* již František Halas našel svůj vlastní básnický výraz, který ve své době neměl obdoby. Rukopisná tvorba Františka Halase v období před vydáním jeho básnického debutu *Sépie* tak představuje živnou půdu, ze které mohla později vzkvést jeho vrcholná poezie.

Mgr. Petra Pichlová působí od roku 2005 jako odborná pracovnice jako literární kurátor v Památníku písemnictví na Moravě v Rajhradě.

Poznámky:

- 1) Podrobně o nich píše Ludvík Kundera ve stati „Čtyři nenapsané sbírky Františka Halase“ v *Hostu do domu* č. 10 (srov. Literatura).
- 2) Knižně vyšly tyto verše zatím pouze jedinkrát, a to v prvním svazku souborného díla Františka Halase *Krásné neštěstí* v roce 1969.
- 3) Po časopisecké první verzi v Obrtelově *Kvartu* vyšly Halasovy „Staré ženy“ poprvé knižně roku 1935 u Františka Borového v Praze. Literární litanický princip využil František Halas také v žertovném protějšku ke „Starým ženám“, v erotické básni „Mladé ženy“ (bibliofilsky 1945).
Spíše nežli „Mladé ženy“ však figuruje po boku „Starých žen“ jiná skladba – báseň „Dělnice“. Vznikla v témže roce 1934 jako „Staré ženy“. Obě skladby tvoří dvě strany jedné mince: jestliže totiž k napsání první skladby byl podnětem osud básníkovy babičky, ve druhé chtěl František Halas složit hold své zemřelé matce. Báseň vyšla nejdříve časopisecky roku 1938, knižního vydání se dočkala až o osm let později, kdy vyšla v Brně jako soukromý tisk k Novému roku 1946.
- 4) Halas, F. *Dílo Františka Halase*. 1. vyd. Československý spisovatel, Praha 1971, svazek 4. Imagen, s. 109 - 110.
- 5) První tištěné Halasovy básně se objevily až v časopise *Sršatec* v roce 1923.
- 6) Srov. Kundera, Ludvík. František Halas „prehistorický“. *Časopis Matice moravské*, 1954, roč. 73, s. 300.
- 7) Blíže k redakční spolupráci Františka Halase a Bedřicha Václavka ve *Šlezích* srov. Kundera, Ludvík. Šlehy – zapomenutá kapitola z činnosti Františka Halase a Bedřicha Václavka. *Časopis Matice moravské*, 1953, roč. 72, s. 391 - 400.
- 8) Pešta, Pavel. Nad Halasovými satirami. In: *František Halas / Spolutvůrce pokrokové kulturní politiky*. Sborník z konference, Brno – 2. října 1986. Brno : Muzejní a vlastivědná společnost a Státní vědecká knihovna, 1986, s. 53.
- 9) Například František Halas si z tohoto poetistického období na dlouho podržel zálibu v akrostichu.
- 10) Kundera, L. *František Halas: O životě a díle 1947-1999*. 1. vyd. tohoto souboru. Atlantis, Brno 1999, s. 58.
- 11) Tamtéž, s. 67.
- 12) Halas, F. *Dílo Františka Halase*. 1. vyd. Torst, Praha 2001, svazek 6. Dopisy, s. 57.
- 13) Kundera, Ludvík. František Halas „prehistorický“. *Časopis Matice moravské*, 1954, roč. 73., s. 304 - 305.
- 14) Srov. Kundera, L. *František Halas: O životě a díle 1947-1999*. 1. vyd. tohoto souboru. Atlantis, Brno 1999, s. 62.
- 15) Tamtéž, s. 64.
- 16) Halas, F. *Dílo Františka Halase*. 1. vyd. Torst, Praha 2001, svazek 6. Dopisy, s. 17.
- 17) A.N. [=Arne Novák]. Z nové žně lyrické. *Lidové noviny* 6. 5. 1928, s. 9.
- 18) Kundera, L. *František Halas: O životě a díle 1947-1999*. 1. vyd. tohoto souboru. Atlantis, Brno 1999, s. 76.
- 19) Tamtéž, s. 78.

Literatura:

- A.N. [=Arne Novák]. Z nové žně lyrické. *Lidové noviny* 6.5.1928, s. 9. Forst, V. Lexikon české literatury. 1. vyd. dotisk. Praha : Academia, 2000, díl 1. A–G, 900 s. ISBN 80-200-0797-0.
- Halas, F. *Dílo Františka Halase*. 1. vyd. Praha : Torst, 2001, svazek 6. Dopisy, 418 s. ISBN 80-7215-150-9.
- Halas, F. *Dílo Františka Halase*. 1. vyd. Praha : Československý spisovatel, 1971, svazek 4. Imagen, 711 s.
- Halas, F. *Dílo Františka Halase*. 1. vyd. Praha : Československý spisovatel, 1969, svazek 1. Krásné neštěstí, 545 s.
- Kundera, Ludvík. Čtyři nenapsané sbírky Františka Halase. *Host do domu*, 1959, roč. 6, č. 10, s. 453 – 458.
- Kundera, L. *František Halas : O životě a díle 1947–1999*. 1. vyd. tohoto souboru. Brno : Atlantis, 1999. 455 s. ISBN 80-7108-191-4.
- Kundera, Ludvík. František Halas „prehistorický“. *Časopis matice moravské*, 1954, roč. 73, s. 294 – 308.
- Kundera, Ludvík. Šlehy – zapomenutá kapitola z činnosti Františka Halase a Bedřicha Václavka. *Časopis matice moravské*, 1953, roč. 72, s. 391 – 400.

- Lehár, J., aj. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 1. vyd. Praha : Lidové noviny, 1998. 1058 s. Česká historie. Sv. 4.
- Menclová, V., Svozil, B., Vaněk, V. *Slovník českých spisovatelů*. Dotisk 1. vyd. roku 2002. Praha : Libri, 2000.
- Opelík, J. *Lexikon české literatury*. 1. vyd. dotisk. Praha : Academia, 2000, díl 3/II. P-Ř, s. 733-1522.
- Pešta, Pavel. Nad Halasovými satirami. In: *František Halas / Spolutvůrce pokrokové kulturní politiky. Sborník z konference, Brno – 2. října 1986*. Brno : Muzejní a vlastivědná společnost a Státní vědecká knihovna, 1986, s. 53.
- Vlašín, Š. *Avantgarda známá a neznámá*. Sv. 1. Od proletářského umění k poetismu 1919 – 1924. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1971. 763 s.
- Vlašín, Š. *Slovník literární teorie*. 2. rozš. vyd. Praha : Československý spisovatel, 1984. 465 s.

NEZNÁMÉ DOPISY
FRANTIŠKA HALASE STARŠÍHO

49

Vojen Drlík

František Halas starší, otec básníka Františka Halase, objevil své literární nadání poměrně pozdě. Bylo mu už více než sedmdesát let, když publikoval svou první knížku, na niž pak navázaly dvě další, když ta poslední už zůstala v rukopise.¹ V pokročilém věku nepsal žádnou fiction, zůstal věrný své paměti a událostem, které prožil nebo které přímo vytvářel, jinými slovy, jeho psaní má memoárový charakter a ani nesměřuje do vyšších pater krásné literatury. Přesto zájem o to, co napsal, a o osobu pisatele není dán jen spřízněností s velkým básníkem, jeho synem. Pisatelský výkon Františka Halase staršího se obejde bez slavného příbuzenství, jež je v tomto případě jaksi obrácené – otec jakoby šel ve šlépějích svého syna. Jeho vlastní příběh je dostatečně silný, jeho výpověď dostatečně naléhavá a přesvědčivá, jeho „osud“ dostatečně pestrý a rozmanitý.

Jako každá autobiografie, i ta Halasova volá po verifikaci a po konfrontaci s důvěryhodnými prameny a dokumenty. Literární historik v ní najde mnoho zajímavých odkazů, které ho mohou vést k dalším postavám, osobnostem a událostem, o nichž se toho ví velmi málo nebo které zapadly v zapomnění. Halasovy osudy jsou navíc těsně spojeny s jednoznačným politickým přesvědčením, jež u nás ve druhé polovině dvacátého století platilo za absolutní a naopak v nové éře odpoutaného kapitalismu je navýsost podezřelé, ba podle mínění některých dokonce za hranicemi zákona. Halasovy vzpomínky jsou v mnohém kontroverzní a jejich vztažení ke konkrétním dokumentům nabízí nalezení průhledu mezi subjektivním pohledem a rekonstruovanou historií.

Dobrou příležitostí pro takový korektivní průhled nabízí Halasovo „legionářské téma“, jemuž věnoval svou druhou knihu s příznačným titulem *Bez legend*. Jejím tématem jsou Halasovy zkušenosti z československých legií v Rusku. Jedná se tedy o mimořádně ideově, emocionálně i propagandisticky zatíženou kapitolu z dějin bojů o československou státní samostatnost, jež byla v průběhu dvacátého století interpretována více než nejednoznačně a to vlastně od samého počátku, vždycky v závislosti na převládající politické situaci.

Téma československých legií, tak úzce svázané se vznikem Československé republiky není kupodivu ani moderní „popřevratovou“ historiografií nějak mimořádně reflektováno, i když se jedná o významnou kapitolu českých dějin, a pokud jde o dějiny československého vojenství, bezesporu kapitolu čestnou.²

Československé legie (slovo československé je politicky motivovaným pleonasmem – v legiích bylo asi jen sedm procent Slováků) měly na vzniku republiky lví podíl. Nebyl dán jejich vojenským vlivem na výsledek první světové války (ten byl naprosto zanedbatelný), ale významem politickým. Skutečnost, že se Masarykova Československá národní rada mohla opřít o početný vojenský sbor, který ji po všech peripetiích akceptoval jako své politické vedení, měla svou váhu při všech jednáních o příštím poválečném uspořádání Evropy. Vždyť myšlenka vzniku řady středoevropských států, mezi jiným Československa, nebyla nijak samozřejmá. A mohli-li se političtí představitelé v emigraci prokázat vojenskou silou a podílem na porážce Trojspolku, byl to

jeden z nejpádňějších argumentů. Navíc, legie byly armádou dobrovolníků, tedy vojskem maximálně motivovaným, a ač to zní dnes poněkud starosvětsky, vlasteneckým. (Osudy mnoha legionářů ve druhé světové válce i po ní to dokazují několikanásobně.) Dobrovolnický, revoluční charakter legií se nejvíce projevoval v československých legiích v Rusku. Tento největší vojenský sbor budoucího samostatného státu se vlivem rychlých politických událostí v roce 1917 dostal do mimořádných vojenskopolitických potíží. Únorová demokratická revoluce v Rusku de facto dala signál k rozkladu ruských armád, akcelerovaný neúspěšnou ofenzívou. Říjnová bolševická revoluce s rychlým uzavřením Brest-litevského míru, který znamenal ukončení bojů na východní frontě, odňala československým legiím jejich vojenské oprávnění na ruské půdě. Čs. legie se staly cizí armádou na cizím území. Dohoda o neutralitě legií vůči vnitřní situaci v Rusku uzavřená pak mezi Masarykem a revoluční Leninovou vládou sice tento problém formálně řešila, dohodnutý odjezd legií z Ruska a jejich nasazení na západní frontě předběhly ostatní události – ukončení války a vznik Československé republiky. Z dobrovolnické armády se vznikem československého státu stala oficiální armáda a právě tato skutečnost se v legiích vždy nesetkala s plným pochopením. Navíc tu jistě sehrála svou roli i Štefánikova snaha využít legií v občanské válce straně protibolševických sil. Osudy Františka Halase všechny peripetie vývoje a působení legií v Rusku velmi přesně odrážejí.

Halasové pocházejí z Vysočiny, z kraje mezi Boskovicemi a Letovicemi. František Halas starší (básníkův otec) se narodil v Sasině u Svitávky poblíž Letovic 15. dubna roku 1880 v rodině tkalců, ve velmi nuzných poměrech. Otec Františka Halase st., rovněž František, zemřel, když bylo jeho synovi devět let, z ostatních sourozenců se žádný nedožil vyššího věku. Tuberkulóza tu byla běžnou chorobou a smrt ničím mimořádným. Léta osmdesátá, v nichž F. Halas starší nabíral první sice dětské, ale přece intenzivní zkušenosti, byla poznamenána ostrými sociálními konflikty a významným růstem politického vlivu sociálně demokratické strany. A s tímto politickým hnutím František Halas vyrůstal, to mu bylo základem sociálních kontaktů, vzdělání, životní orientace. Jako čtrnáctiletý se stal dělníkem v brněnské textilní továrně Brünnner Kammgarnspinnerei (Radlas č. 5), lidově nazývané Kemka. Politicky navázal na činnost svého otce a sestry Františky a brzy se nevyhnul ani konfliktům se státní mocí. Jako devatenáctiletý se seznámil s pověstnou brněnskou věznicí na Cejlu, kam se pak vracel s železnou pravidelností trestán za různé politické přečiny. Jeho profesní život se pak několik desetiletí odehrával mezi textilními továrnami, k nimž měl ambivalentní vztah – byl hrdý na svůj profesionální um a současně nikdy nesvedl nekritizovat nelidské pracovní podmínky a nebojovat za jejich zlepšení.

Do válečného tažení v roce 1914 byl povolán několik dní po vyhlášení mobilizace: 1. srpna 1914 jako pěšák 2. setniny 14. domobraneckého pěšího pluku.³ Do ruského zajetí padl v prvních měsících války: 26. října 1914 v Lužné Lhotě v Karpatech. V roce 1917 se 4. května přihlásil v Dombrovici do Československé střelecké brigády, jak se v té době oficiálně nazývaly legie v Rusku. Zařazen byl 7. června v Bobrjusk, kde byl záložní prapor brigády, tedy výcvikové středisko. 9. července 1917 se stal členem 11. roty (v některých materiálech se používá termín setnina) 1. střeleckého praporu Mistra Jana Husi, který se stal základem Prvního československého střeleckého pluku Mistra Jana Husi (od 18. 8. 1917). S touto jednotkou prožil František Halas celé tažení ruských legií a podílel se i na významných vojenských operacích a srážkách. V jeho

osobním spisu se uvádí, že se od května 1918 do srpna 1918 zúčastnil devíti bojových střetů od Penzy až po Koščakovo, následně se účastnil ochrany sibiřské trati v úseku Taježnyj – Razgon a pak boje ve Starém Akulšetu. O jeho kvalitách bojovníka nemohlo být sporu, jako asi nikdy nebyly pochybnosti o jeho profesionálních kvalitách textiláka. Ke konfliktu Halase s vedením legií došlo v souvislosti s přeměnou dobrovolnického vojska v armádu nového státu. Nejvyšším orgánem československých jednotek byly totiž až do roku 1919 sjezdy, řídící se demokratickými pravidly. Od konce listopadu 1918 se konaly v ruských legiích volby delegátů na připravovaný druhý sjezd, ovšem generál Štefánik vojenským rozkazem celý tento systém zrušil: legie byly přetvořeny v Československé vojsko na Rusi (což odpovídalo i faktickému stavu věci), do jehož čela byl postaven Zvláštní sbor pro Rusko.

Štefánikův rozkaz, navíc publikovaný až několik dní po jeho odjezdu, vyvolal nevoli a odpor. Mezi těmi, kdo se mu odmítli podřídit, byl i František Halas. Společně s několika málo dalšími „*při prohlídce 1. pluku vystoupil na výzvu, aby vystoupili ti, kdož nechtějí jako českoslovenští vojáci poslouchati rozkazy vlády Československé republiky*“.⁴ Halas tím chtěl dát najevo nesouhlas s anulováním pravomocí sjezdů, způsobil si však potíže, které měly dalekosáhlé následky. „*Byl vymazán proto ze seznamu 1. pluku, zbaven práv dobrovolníků, vyloučen z československého vojska a odevzdán v pravomoc náčelníka Právního odboru M.V. (23.6. 1919). Převezen do pracovního praporu.*“⁵ Tento přísný postup velení měl své slabiny – až do Štefánikova rozkazu si legie zachovávaly dobrovolnický charakter, jejich automatické přetvoření ve stálou armádu sice bylo pochopitelné, ale logicky mu mělo předcházet opět dobrovolné rozhodnutí každého jednotlivce. Halas byl na jedné straně vyloučen a zbaven všech práv, a na druhé straně potrestán vojensky: přidělen ke svého druhu trestné rotě a poslán na nucené práce. Tím byl i vyřazen z připravované evakuace do vlasti. Z dochovaných materiálů není dostatečně jasné, co nakonec způsobilo v názoru velení obrat. Lze pouze vysledovat, že byl 29. října 1919 zapsán do seznamu pracovního praporu, 3. roty, ale už 19. listopadu „na základě telegramu dežurného generála odeslán v pravomoc záložní doplňkové roty a vymazán ze seznamu pracovního praporu i 3. roty“ a posléze „*na základě přípisu poselstva vlády československé republiky k sibiřské armádě ze dne 20. prosince čís. 247 převezen v pravomoc velitele 1. střeleckého pluku Mistra Jana Husí*“.⁶ Teoreticky tak vznikl problém, zdali byl Halas příslušníkem legií i v době svého vyloučení z vojska (tj. od června 1919 do poloviny listopadu 1919). Svého významu nabyl tento fakt až v Československé republice, která se k tomuto svému legionáři nechovala nijak přívětivě.

Domů se vrátil přes České Budějovice, kam transport přijel 26. března 1920 „... *evakuován do vlasti 16. lodním transportem Silesia 1. 3. 1920 jako svobodník 11. roty 1. pluku*“.⁷ Pak se jako už tolikrát předtím začal potýkat s hledáním práce. V té době měl už jeho syn František sice po vyučení, ale byl tu ještě syn z druhého manželství Antonín a Halasova matka žijící v Husovicích. (U ní syn František bydlel.) F. Halas starší se ocitl v těžké tísní a tak se v roce 1922 odhodlal požádat tehdejší ministerstvo obrany o přiznání charakteru legionáře a pomoc při hledání zaměstnání. Učinil tak svérázným dopisem, který je prvním dochovaným dokladem jeho písemného vyjadřování, jež vedlo až ke třem publikovaným knížkám.⁸ Krátký dopis není žádnou úřední žádostí.

Je to stylisticky dokonalý apel, vlastně záznam rétorického projevu, nabitý emocemi se sugestivní argumentací.

Husovice 28/8 22.

Ctění bratři!

Obracím se k Vám s prosbou by jste mi co možná nejdříve zaslali legionářské potvrzení jenž nutně potřebuji a které dosud jsem si nevizvedl!

Ctěný bratře tam úřadující ať jsi kdo koliv, beř na vědomí že jsem se octl s rodinou v bídě následkem nezaměstnanosti! Byl jsem sice v bídě stále co jsem přijel z Ruska r. 1920. a bída tato dělala mně na nejvýše nespokojeným, a vrhala mně do výru politických štvanicí, k čemuž i místo kde jsem byl zaměstnán mně k tomu nutilo!

Však na druhé straně viděl jsem že celá řada legionářů žije spokojeně, a že možno byt spokojeným a sice:

Když člověk má práci a vydělá si aspoň tolik aby moh pro rodinu obstarat to co nejnnutněji potřebuje a to je mé jediné skromné přání, které se mi může lehce splnit, obdržímli jaké koliv zaměstnání ve státní zbrojovce Brno. A takto se budu moci vyhnouti, a zbavití politického života jenž mi přivodil a mé rodině mnoho trpkých chvil.

Chci se věnovati konečně své rodině a uchrániti tuto od stálého hladu!

Snad je tam u Vás někdo jenž mně bude znati osobně (br. Kaplický I. pluk, a jiní) né li: vyříd ať jsi kdo koliv, a považ že tím zachraňuješ člověka od něhož závisí 5člená rodina!

Je li tam některý vlivný br. důstojník jehož odporučení mohlo by mi prospěti, prosí bych snažně o takových pár řádků s nímž bych se moh obratiti na ředitele Zbrojovky. S bratrským pozdravem!

*Halas František,
legionář I. Jana Husi pluku,
Husovice, Smetanova ul. Brno*

Ke cti vojenských úřadů je třeba říci, že se žádostí velmi vážně zabývaly. Odpovídající spis čítá třináct položek a právě ty podávají informace o průběhu Halasovy legionářské služby a o dalším šetření, včetně vyjádření jeho bývalých nadřízených, jmenovitě JUDr. Josefa Alexeje Eisenbergera-Horáka, který byl předsedou polního soudu Čs. sboru v Rusku a od r. 1919 přednostou osobního úřadu Československého vojska na Rusi a pluk. Karla Kutlvašra, od října 1918 velitele 1. střeleckého praporu, Halasova velitele. Dochovaná dobrozdání obou vojenských hodnostářů jsou diametrálně odlišná. Eisenberger zaujímá proti Halasovi neúprosný, až prokurátorský postoj:⁹

Rozhodně nesouhlasím s tím, aby Halasovi byla započítána doba po jeho vyloučení z vojska. Dle mého názoru Halas za své jednání nezasluhuje vůbec, aby mu byl přiznán charakter legionáře.

*Přednosta 16. odboru
Eisenberger*

Naopak plukovník Kutlvašr nešetří chválou a snaží se Halasovo jednání omluvit:

Svobodník František Halas, osobní číslo 7981, plnil své povinnosti velmi dobře, nevyhýbal se nikdy jakýmkoliv úkonům. Byl značně temperamentní a tím se právě stalo, že byl mluvčím za jiné. V bojích byl velice udatný a příkladný.

Myslím, že si započítání legionářské doby zaslouží jako všichni ostatní, tedy až do návratu do vlasti.

25. října 1923

*velitel pěš. pluku čís. 1 Jana Husi
plukovník Karel Kutlvašr
fol.13*

Velitel plukovník Kutlvašr se za svého spolubojovníka plně postavil.¹⁰ V průběhu šetření ministerstva obrany se František Halas dostal ke slovu ještě jednou. V delším dopise, který je patrně reakcí na výzvu ministerstva obrany, posílá svůj popis situace v legiích a vysvětluje motivy svého jednání.¹¹ Dnes se zdají být pochopitelné. Můžeme v nich vidět individuálně prožitý a formulovaný objektivní rozpor daný přeměnou legií v pravidelnou státní armádu. Ve své době mohl být Halasův postoj považován za „zradu národní věci“. Dopis vcelku souhlasí s Halasovým mnohem pozdějším vylíčením této události v knížce *Bez legend*.

Husovice dne 12. června 1923.

*Ctěnému Ministerstvu Národní Obrany
Kancelář Československých Legií.
Praha – Dejvice,*

Na Váš ctěný dopis ze dne 6/6 1923 pod. čísl. 60627 mně zaslaným zdělují následující:

Jako většina dobrovolců česk.slov. voj. na Rusi stála na straně svých volených zástupců (delegatů) na II. voj. sjezd, tak i já plně sem podporoval tento tak pro nás důležitý voj. sjezd, jenž mněl naše rozhárané poměry v armádě upravit!

Zejména po schůzi I. pluku konané ze dne 4/6. 19 v Irkutsku, na které mluvili delegáti br. Jáša a Sikora byl sem ještě více přesvědčen o nutnosti svolání sjezdu a proto sem se starál by I. pluk bral plného podílu a zastoupení, na proti tomu vedení jak politické, tak i vojenské, činilo pravý opak, což ve mně vyvolávalo jakése obavy o naši armádu!

Mé obavy nebyli bezdůvodné, znal sem smíšení bratrů voj. neb sem žil stále sními a byli kemně důvěrnými, zejména po schůzi I. pluku konané ze dne 7/6 19 na které mluvil plnomocník vlády česk.slov.rep. B. Pavlů a br. Medek byli bratři rozčilení, neb br. Medek snažil se co nejvíce svojí řečí sjezd, a delegáti zesměšnit, docíleno bylo však pravého opaku, neb celý pluk až na 4 bratři (Cechmejstr, Drábek, Jelinek, Škvára) postavil se na stranu svých volených zástupců ku kterým mněli úplnou důvěru, a byli odhodlaní hájiti tyto v době potřeby, třeba za cenu vlastního života!

Sjezd mněl se konati v Irkutsku, a dne 9/6 19 přijela jedna polovina bratrů delegátů asi 25. do Irkutsku a byli bratry I. pluku pohostině přijatí, já sám si vzal 5 bratrů na noc jelikož byli mezi nimi dvě z Husovic moji staří známí, však dostal sem za chvíli rozkaz že musím bratry z roty odstraniti, že nesmí se u roty zdržovat. tento rozkaz vyvolal nevůli u mužstva 11. roty přání by delegáti v rotě zůstali, delegáti však v zájmu klidu a pořádku odešli sami a ubytovali se v sekretariátě pluk. zastupitelstva, takoveto jednání proti naším bratrům vyvolávalo nevůli, a reptání proti důstojníkům u celého

pluku, a já žil stále v obavě by kněčemu nedošlo! Týš den večer 9/6. byl čten rozkaz že ráno 10/6. má býti postrojen celý pluk se všemi jeho částmi ve strojovém pořádku ku prohlídce jenž br. gen. Syrový vykoná, ráno přijeli vojenští i političtí činitelé s bratrem. Tento předstupuje před mužstvo I. pluku, jako starý voják I. pluku a snaží se by vojsko bylo poslušno rozkazů bez podmínečně, a mezi jiním pravý: Já vím, že nepošpiníte štít česko-slov. republiky, já vím že nepošpiníte štít československé armády! (Jako bychom ho chtěli pošpinit) Uvádím zde jen několik slov br. gen. z kterých sem instinktivně vycítil co má po rozchodu pluku nastati, totiž že po prohlídce která je jediné a pouze dělaná poroto, by se docílilo arestování delegátů nalézajících se v té chvíli u I. pluku. Že se tak stane na rozkaz voj. a polit. vedení sem věděl určitě, a hrozil sem se anarchie která může v naší armádě nastati. Mišlenka na bratro-vražedný boj mně přímo děsila a proto sem si umínil že za každou cenu budu br. gen. varovati, a prositi, by se s delegáty místo jejich arestování jednalo, a to v zájmu udržení armady v pořádku který je v této době na nejvýše nutný!

A proto když byla kladena otázka br. gen. a to takového rázu, že nemoh nikdo na ní vystoupiti, učinil sem tak přec – a to z nejčistějšího úmyslu zabrániti bratro-vražednému boji!! Otázky byli: Kdo neuznává vládu českoslov. rep. Kdo nechce plnit její příkazy?!

Domníval sem se že budu míti možnost říci proč sem vistoupil na tak palčivou otázku! Proč vistoupil br. Březovský, a Krejčí nevým! Nikdo se nás po tom neptal, ale odsoudil – což bylo smutné, a příliš nespravedlivé! Plnomocník vlády č.sl.rep. B. Pavlů mezi řeči gen. Syrového nám sdělil po svém pobočníku že budeme kněmu předvedení, a prý mu sdělíme co nás k vistoupení vedlo, však neučinil tak! Po br.gen. mluví br. Medek, B. Pavlů, dr. Němec, a jiní, mi po celou dobu stáli před plukem označení že neuznáváme vládu č.sl.rep. s prof. Masarykem v čele, - bylo mě úzko a nemoh sem se ospravedlniti před bratry, ani u soudu neb sem byl odsouzen br. gen. aníž bych mněl možnost jediného slova ku své obhajobě k br. gen. Syrovému pronésti.

Byl sem vyloučen z řad č.sl. vojska, které sem pomahal budovati, a skterým sem srostl tělem i duši dne 10/6. ačkoliv 15/5 sem ještě bojoval u Tajžetu, a od samého začátku prodělal všechny boje sebou, a při tom ses nažil by armáda byla mravní a bojová!

Další průběh byl následující:

Pluk dostal rozkaz rozchod, tím i já sem odešel za chvíli 15 mužů s nasazenými bodáky jde arestovat delegáty nastává kritická chvíle neb bratři jdou hajiti své zástupce, dochází k ostrému výstupu mezi důstojníky a mužstvem, eskorta 15 mužů je nucena odejiti bez delegátů, situace se stavá hrozivější, načas bratři delegáti mluví, a klidní vojsko, načas samy od I. pluku odchází, tím bylo zabráněno tomu že nedošlo kvěcem kterých sem se hrozil a chtěl jim předem předejít! Já byl nato zavolán ku br. plukovníkovi Kutlvašrovi tento mně čte rozkaz gen. Syrového že sem vyloučen z řad č.sl.vojska, načas sem byl odvelen ku právnímu odboru br.dr.Svobodovy tam založil protokol který měl být zaslan vládě, do Vlasti!

Po sepsani protokolu jehož opis mám, byl sem uvězněn. Dne 11/6 v noci bratry 7. a 11. roty vysobozen a přiveden do pluku – ráno však klidním bratry dobrovolce 11. roty a jdu ku veliteli pluku kde sdělují, že odcházím zpět do vězení vzájemnu klidu a pořádku v pluku, a chci býti postaven před soud, což se bohužel nestalo a já byl vězněn až do 18.10.19 a tehož dne odvezen ku pracovnímu práporu. (Anžerské uhelné

doly) dne 18/11. odvezen ku záložní rotě stanice Tyret. Za celou tu dobu dostával sem vězenskou stravu 6. zlatníků cukru, (normál 18 zlot.) žádné mydlo, tabák, služné, a do dnešního dne dosud tyto požitky mně nevyplaceny nebyli, kromně služného které mně jako střelku vyplaceno bylo dne 4 září 1920.

Další tyto požitky sou mně dosud zadrženy, ačkoliv sem si vižádal zařazení do I. pluku se všemi právy, a nároky bez přetržky a to ode dne uvěznění. Toto považoval za samozřejmé předseda poselstva nár. shrom. poslanec Krejčí kterému sem celý příběh vyložil, a načeš s br. generálem Syrovým učinili dohodu a rozkaz o vyloučení byl anulován, neb dle slov posl. Krejčího stál prý se přehmat jako celá řada jiných! Načeš dne 23/12. 19. byl sem poslan z Irkutska za I. plukem do vlasti. a 5. června 1920 demobilisován jako legionář, svobodník I. Jana Husí, pluku.

Na konec bych prosil ctěné ministerstvo N.O. za vyplacení obnosu za právem mně patřící zadržené požitky (produkty) neb sem pouze dělníkem a každý obnos je mi potřebný pro rodinu, a mou 70ti letou matku kterou od 14. let již živým ze své hubené mzdy.

Mé pravopisné chyby budíž omluveni tím: že od útlého mládi musel sem se sam živiti, a své mladší sourozence místo návštěvy školní!

Domnívám se že muj dopis nebude hozen do koše, a znamenám se s veškerou uctou!

Halas František

Husovice Smetanova ul. 8.

vel. Brno

Zdá se, že už v Rusku nebyl postup generála Syrového vůči rebelům jednoznačně považován za ten nejsprávnější a že se velení pokoušelo nejkřiklavější případy bezpráví řešit smírnou cestou. V tomto smyslu nakonec vyznělo i vyřízení Halasovy žádosti. Úřední prověřování jeho legionářské činnosti skončilo až v roce 1923, kdy vládní komise rozhodla dne 19. 11. 1923 o přiznání charakteru legionáře Františku Halasovi od 25. června 1917 do 1. března 1920.

Rozhodnutí ministerstva obrany v Halasův prospěch jeho životní situaci příliš nezměnilo. Ve Zbrojovce sice nějaký čas pracoval, ale ani tam se nevyhnul organizaci stávk. To mu u zaměstnavatele na popularitě nepřidalo, takže brzy odešel. Sám fakt, že se F. Halas ucházel o místo v tehdy nově zakládané brněnské Zbrojovce, není bez paradoxu, který si sám Halas dobře uvědomoval. Ve vzpomínkách zdůraznil, že proti stávkujícím Zbrojovky byli nasazeni vojáci ze židenických kasáren. Mezi nimi si odbýval základní službu i jeho syn, tehdy značně exponovaný v komunistickém mládežnickém hnutí. Jako nespolehlivý se akce nemusel zúčastnit, a jen proto nedošlo ke střetu otce a syna na opačných stranách barikády.

Z hlediska dějin literatury jsou oba Halasovy dopisy ministerstvu obrany jeho prvními doloženými písemnými projevy. Jsou natolik svérázné, že je není třeba po formální stránce komentovat. Dávají autentický obraz o Halasových literárních schopnostech a nadhazují otázku po stylistické autenticitě knižně vydaných vzpomínek.

Poznámky:

- W1) Kemka, Praha 1950; Bez legend, Praha 1958; Máje a prosince, Praha 1959
- 2) Viz. kupř. Jan Galandauer (ed.): Slovník prvního československého odboje 1914 – 1918, Praha 1993
- 3) Všechny údaje o Halasově vojenské službě v legiích viz. František Halas (1880), legionářský spis, Vojenský historický archiv, Praha (dále jen LS FH)
- 4) LS FH. Osobní karta (fol. 2)
- 5) LS FH Osobní karta (fol. 2)
- 6) LS HF Průběh služby (fol. 4)
- 7) LS FH Osobní karta (fol. 2)
- 8) LS FH Spis: přiznání charakteru legionáře. Číslo řadové 4, dopis F. Halase ze dne 28.8.1922. Halasovy dopisy přepisují v zájmu autenticity bez sebemenších editorských zásahů. V textu zmiňovaný Kaplický je spisovatel Václav Kaplický (1895-1982), mj. autor legionářského románu-reportáže Gornostaj (1936) a editor první knihy F. Halase staršího Kemka.
- 9) LS FH Spis: přiznání charakteru legionáře., Č. řadové 12 (odpověď dr. Eisenbergera)
- 10) LS FH Spis: přiznání charakteru legionáře., Č. řadové 13 (odpověď pl. Kutlvašra). Halas samozřejmě o vyjádřeních jednotlivých funkcionářů nemohl vědět, a tak ve vzpomínkové knize jejich kritikou včetně (pozdějšího) generála Kutlvašra nešetří. Nakolik tím splácí daň poučným vývoji (Kutlvašr byl v roce 1949 odsouzen k doživotnímu trestu), je těžké říci.
- 11) LS FH Spis: přiznání charakteru legionáře. Č. řadové 9, dopis F. Halase ze dne 12. 6. 1923
LS FH Demobilizační záznam (fol.3)

*Oblučím se k vám, prosba, by
nejlépe narbali legionářské proto
potřebují a které dorud jsem si
těm bratře tam i raději at já
vědomí se jsem se octl s rod
nesaměstnanosti! Byl jsem ric
přijel z Ruska r. 1920. a lid
nejvýše nespokojeným, a ve
politických stávkách, kterým
mne k tom
li stane víc*

ČESKÝ MALÍŘ

JOSEF VOJTĚCH HELLICH A IVANČICE

K 200. VÝROČÍ HELLICHOVA NAROZENÍ

Ludvík Mucha

Známý český autor mnoha chrámových obrazů 19. století malíř Josef Vojtěch Hellich (1807-1880) namaloval – původně pro ivančický farní kostel – v roce 1851 velký obraz Pouť královny Elišky Přemyslovny do Ivančic roku 1312, pro svatojakubskou kapli navrhl roku 1852 oltář a do něj v roce 1856 dva kruhové medailony apoštolů sv. Petra a sv. Jana. Kromě toho už roku 1847 vytvořil poutní korouhev pro ivančické návštěvníky hrobu sv. Jana Nepomuckého a svatojanských slavností v Praze.

Dovolte mi však, abych dříve, než se budu věnovat vlastnímu tématu, vysvětlil, jak jsem se od historické kartografie, která je hlavním oborem mého vědeckého zájmu, dostal k výkladu z dějin umění.

Když jsem v roce 1949 psal svou státní práci ze zeměpisu o českém obrozeneckém kartografovi, rytci a kreslíři Václavu Merklasovi (1809-1866), neočekávaně jsem narazil na Hellichovo jméno. Oba umělci se totiž znali. Jejich spolupráce začala už v roce 1846 a inicioval ji vlastně zcela náhodně ivančický kaplan a známý národní buditel P. Tomáš Procházka (1803-1858). V tom roce se totiž začala v Praze tisknout nákladem Dědictví svatojanského kniha H. J. Karlíka *Životy, skutky a utrpení svatých a světic Božích* (5 svazků, 1847-1858). Na Procházkův podnět rozhodl redaktor publikace a ředitel nakladatelství svatovítský kanovník Václav Pešina, s nímž se asi Procházka seznámil prostřednictvím uměnímilovného a vlasteneckého brněnského kněze hraběte Bedřicha Sylva Tarouci¹, že do díla postupně zařadí stovku obrázků svatých, které nakreslí Hellich a do oceli vyryje Merklas, oba prý „mistři na slovo vzatí“. Zpráva o tom vyšla v Pešinově Časopisu pro katolické duchovenstvo (19, 1846, sv. 2, s. 413) i v příloze k prvnímu dílu Životů. Práce však skončila nezdarem, jednak pro malý zájem odběratelů díla, jednak pro nespolehlivost Merklasovu. Z pěti dokončených obrázků jen dva vyšly tiskem (sv. Anežka a sv. Terezie). Ale přátelství Hellicha s Merklassem neskončilo. Ještě v roce 1847 ryl Merklas Hellichovu kresbu kazatelny v Týnském chrámu, kterou kreslíř restauroval. V září téhož roku byl Hellich křestním kmotrem Merklasovy dcery Marie Aloisie. Po odchodu z Prahy však jejich styk ustal a obnovil se nakrátko teprve v roce 1862, kdy Merklas působil krátce v Praze a navštívil Hellicha v jeho pražském bytě. Když Merklas roku 1864 zakotvil v Opavě, ještě odtud Hellichovi napsal, ale v roce 1866 náhle na choleru zemřel. Jeho úmrtí Hellichovi oznámil manžel Merklasovy dcery Milady, který jej zároveň požádal o sdělení životopisných údajů pro nekrolog. Ty mu Hellich poskytl. Tím ale vše skončilo.

Ivančice jsou mým druhým domovem, proto mě Merklasův vztah k Hellichovi a Hellichův kontakt na Procházku přiměly k tomu, abych se o Hellicha zajímal více, než vyžadovalo téma mé práce. A tak jsem přišel v roce 1950 do Karáskovy galerie, která tehdy sídlila v prostorách sokolského Tyršova domu na Újezdě, a laskavý Jiří Karásek ze Lvovic, jehož jméno jako představitele české literární dekadence jsem do doby znal jen z maturitních otázek, mě nasměroval k neméně laskavému Aloisi Dykovi,

který měl přátelské vztahy k Hellichově nejmladší dceři Hermíně provdané Schlägerové a ta mu svěřila v roce 1949 písemnou pozůstalost svého otce. Dyk se dal s neobyčejným elánem do třídění a zpracování tohoto materiálu, jehož velkou část opsal na psacím stroji a zčásti i přeložil do češtiny a okomentoval. Díky jemu jsem se také dostal k pěti dopisům V. Merklase, jejichž obsah jsem zařadil do své státní práce, a k devíti dopisům ivančického T. Procházky, které se týkají Hellichova obrazu pro Ivančice. Po dvanácti letech jsem se s Dykem znovu spojil. Napsal mi tehdy: „Vaše návštěva bude mi milá. Napsal jsem i vzpomínku na vznik obrazu Hellichova pro Ivančice a rád Vám ji předložím.“ Šlo o Dykův strojopis „Hellichův obraz Pouť královny Eližběty do Ivančic“. Tvoří jej Dykův úvod a devět Procházkových dopisů z let 1850-1856. Jsou datovány 10. 7. a 29. 7. 1850, 31. 5., 12. 8. a 23. 10. 1851, 26. 6. a 27. 10. 1852, 12. 3. a 8. 4. 1856. Strojopis je dnes uložen v Hellichově pozůstalosti. Dopisy se týkají uvedeného obrazu, dále oltáře ve svatojakubské kapli a dvou kruhových portrétů apoštolů sv. Petra a sv. Jana, které jsou součástí zmíněného oltáře. První čtyři dopisy jsou psány česky, dalších pět německy, zřejmě proto, že čtení českého textu dělalo Hellichovi potíže. Dyk těchto pět dopisů zdařile přeložil do češtiny. V roce 1959 předal Dyk 10 krabic a 1 fascikl tohoto archivního materiálu už zmíněné Karáskově galerii, která je dnes součástí Památníku národního písemnictví v Praze na Strahově. Bohužel Hellichovy odpovědi se v Procházkově pozůstalosti nezachovaly.

Jako první využila tohoto materiálu ve své půvabné životopisné knížce *Malíř slavného portrétu Josefa V. Hellich* (Praha 2003) Helena Sobková. Její stať o ivančickém obrazu (s.157-158) mě vrátila k tomuto pozapomenutému ivančickému tématu a přiměla mne, abych se nyní o něm rozepsal.

Prvním Hellichovým výtvarným dílem pro Ivančice byla však korouhev pro ivančické poutníky putující od roku 1846 každoročně ke hrobu sv. Jana Nepomuckého do Prahy. Její zhotovení zprostředkoval Procházka roku 1847 kanovník Pešina, který ji také u oltáře světce v den jeho svátku požehnal. Byly na ní obrazy sv. Cyrila a Metoděje na jedné straně a sv. Jana Nepomuckého na straně druhé. Každý obraz byl namalován na zvláštním plátně a ta byla potom slepena (Procházkaův dopis z 15. 3. 1858 v Deníku Jana Kočího, s. 48). To však byla chyba, jak Procházka vzpomínal, poněvadž při svinutí se korouhev zcela zmačkala. Pořizovací cena korouhve byla 165 zlatých 38 krejcarů (Kulda, s. 52). Ale už v 50. letech 19. století byla tato korouhev uváděna jako zničená (Šopák, s. 546).

Mnohem významnější byla pro Ivančice objednávka Hellichova velkého votivního obrazu *Pouť královny Elišky Přemyslovny do Ivančic roku 1312*. Tato událost byla historicky spojena s ivančickým farním chrámem a Procházka ji dobře znal. Obraz na tentýž námět namaloval v roce 1847 v rámci svého sedmidílného souboru k dějinám Ivančicka oslavanský malíř-samouk Jan Chvalcovský a ivančický student Ignác Reisinger tento příběh rodáků „vysvětlil“, jak poznamenal Procházka ve svých rukopisných Dějinách města Ivančic. Procházka historii námětu ve své připravované monografii popsal a poznamenal, že „událost tato přezáračná pro město naše nej památnější a v Církvi Svaté veliká jest“ (s. 50, resp. 165 a násl.). Byl na to pyšný a pro farní chrám šlo tedy o námět prvořadý.

Onen „ivančický zázrak“ a následující návštěvu královny Elišky v Ivančicích vylíčil ve Zbraslavské kronice její autor Petr Žitavský: O Velikonocích, na Velký pátek roku 1312 přistoupilo v ivančickém kostele ke sv. přijímání tolik věřících, že nestačily při-

pravené a proměněné hostie. Proto kněz, který tělo Páně podával, několik z nich rozlomil, jak se to v podobných případech děje, na menší části. Malou část hostie přijal také jeden muž „malé víry“, a ten začal pochybovat o plnohodnotě takového přijímání. A tu mu onen malý díl hostie začal v ústech růst tak, že už je nemohl ani zavřít a onen člověk se obával, že se zadusí. Hříšně proto vzal zvětšenou hostii z úst a vsunul ji v chrámové zdi tajně do trhliny, která tam zbyla ještě od požáru založeného Kumány při obsazení města v roce 1304. Pak odešel domů. Tam se v něm ale hnulo svědomí a on běžel ke svému zpovědníkovi a z hříchu se mu vyznal. S knězem pak šel do chrámu k místu, kam hostii tak neuctivě ukryl. Když pak kněz sáhl do trhliny, zbarvily se konečky prstů krví, a když hostii vyňal, krvácela tak silně, že se krví zbarvila nejen zeď, ale i dlažba kostela. Tato událost vzbudila všude velký ohlas a sběhlo se sem mnoho lidí, mezi

nimiž byla i abatýše oslavanského cisterciáckého kláštera Gizela se svými řeholnicemi. Zakrátko nato, začátkem května roku 1312, přijela do oslavanského kláštera na návštěvu česká královna, manželka Jana Lucemburského Eliška. Když se o události dozvěděla, vypravila se i ona v doprovodu oslavanských jeptišek do Ivančic. S ní přišel i mladý královnin kaplan a kronikář Petr Žitavský ze zbraslavského kláštera (založeného Eliščiným otcem Václavem II.) a starý opat tohoto kláštera Konrád. Posvátnou hostii v krásné monstranci obdržela královna darem a svěřila ji do opatrování zbraslavskému klášteru. Tam se však v husitských bouřích spolu s jinými poklady ztratila.

Další okolnosti vzniku Hellichova obrazu už naznačují zachované písemnosti. Z Procházkovy iniciativy se rozhodla ivančická Jednota katolických panen, jejímž byl Procházka ředitelem, u Hellicha obraz pro farní chrám objednat. Jak lze usuzovat z Procházkovy dopisu Hellichovi z 10. července 1850, věc zprostředkoval zřejmě kanovník Pešina. Procházka s Hellichem sjednal základní podmínky, k nimž patřila také kupní cena ve výši 400 zlatých. Obraz měl šířku 1 sáhu (1,89 m) a „přiměřenou výšku“, jak to Procházka Hellichovi Pešinovým prostřednictvím už dříve sdělil. Procházka zřejmě pořídil pro Hellicha i výpis ze Zbraslavské kroniky a ten na jeho základě zhotovil kresbu, kterou do Ivančic poslal k náhledu. Procházka mu ve zmíněném dopise z 10. července 1850 napsal: „Vzorek, který ste nám ráčil poslati, dobře působil při první sbírce. Jeptišky se na obrázku velmi líbí. Račte jim potom na pravém obraze tytéž obličej namalovati.“ Kde však vzít peníze na koupi obrazu? V Procházkově pozůstalosti se zachovaly tři listy „Sbírký na obraz historický pro chrám Páně v Ivančicích“. První list obsahuje seznam peněžitých darů panen. Je jich uvedeno 42 (resp. 43 – jedna položka je označena heslem „dcery Volfovy“) a suma peněz činí 46 zlatých

JOSEF VOJTĚCH HELLICH (1807-1880)
SNÍMEK Z INTERNETU

V Ivančicích 10. července 1850
na Moravě.

Drahocný Vlastenice!

Horlivost našich panen přiměla^{mě} k tomu,
abych vyslovil před Vámi slova: Zainěte
již pracovat na historickém obraze pro
chrám Ivančický na Moravě, jak o tom s Vámi
před nějakým časem byl p. kanovník Pešina
rozprávěl. Láďáte na nás 400 fl. stříbra. S
umělcem ovšem se smlouvati neomi, proto že
si přejeme, aby byla tato obět Abelova.
Avšak jestli Vám možno něco sleviti, račte
oznámiti. Vzorok, který ste nám ráčil posla-
ti, dobře působil při první obírce. Jeptišky
se na obrázku velmi líbí. Račte jim potom
na pravém obraze tytéž obličejce malovati.
Těším se na odpověď brzkou, v které nám
ráčíte oznámiti: Mnoho-li za obraz doslova
dáme, kdy zapoinete, kdy dokoníte, a
kdy summu určenou odevěsti máme.
Vzorok vám bezpochyby musíme navrátit.

Lorouie se ducha uměleckému a katolickému
trvám u vši vážnosti
Vám

oddaný
Tomáš Procházka
kaplan.

47 krejcarů. Dodatečně jsou připsány ještě tři dárcyně, z nichž každá věnovala po jednom zlatém. Další arch obsahuje jména vdaných žen. Těch je zapsáno 49 a výše jejich darů činí 47 zlatých 10 krejcarů. Nejvíce darovala Viktoria Vognarová – 8 zlatých, následovaly Maria Delinčova a Filippína Kočího (sic!), každá se 4 zlatými. I to však bylo ještě málo. Proto se Procházka obrátil i na ivančické muže a v písemném svolání z 5. července (1850) nadepsaném „Drahocenní Mládenci! Ovčince našeho bujará síje!“ apeloval na mladé muže sdružené do Jednoty mužů katolických, aby na toto dílo rovněž přispěli. Zachovaný arch uvádí 23 vlastnoručních podpisů dárců, kteří věnovali celkem 14 zlatých 48 krejcarů.

Nevíme, jak sbírky pokračovaly, ale v citovaném dopise vyzývá Procházka Hellicha, aby už začal na „historickém obraze pro chrám Ivančický“ pracovat. Bere na vědomí, že obraz má stát 400 zlatých, poznamenává sice, že s „umělcem ovšem se smlouvati nesmí“, ale přesto se nezdrží poznámky „jeli Vám možno něco sleviti, račte oznámiti“. Hellich neslevil, a tak Procházka mu už 28. července 1850 sděluje „400 fl. stříbra dáme!“. Současně vrací Hellichovi zaslaný náčrt obrazu s omluvou, že šel z ruky do ruky a následkem toho je ušpiněn. Obličej je řeholnic, jak už bylo řečeno, prý se líbily a Hellich by jejich podobu měl zachovat, protože „naznačené tahy jsou trefné“. Ještě připomíná, že královně bylo v době události teprve 19 let a „spisovatel toho děje (tj. Petr Žitavský) byl muž v mladých letech, poněvadž tajemníkem Opatovým byl a po jeho smrti teprv sám Zbraslavského kláštera opatem“. Sestavení osob na obraze pochválil a své poznámky zakončil slovy „ve jménu Páně račte se dáti do díla!“. Dopis spolupodepsaly i tři funkcionářky spolku panen, totiž přednostka Terezie Svobodová, písařka Františka Holiková a důchodnice Rosálie Benková. Hellich začal na obraze pracovat, a tak další Procházkův dopis je až z 31. května 1851, kdy už bylo dílo hotovo. Procházka Hellichovi sděluje, že má obraz poslat do Brna hraběti Taroucovi, který je s tím srozuměn a zařídí vše další. Kaplan jen připomíná, že by obraz měl být už začátkem srpna v Ivančicích, poněvadž 15. srpna je slavnost posvěcení farního chrámu Nanebevzetí Panny Marie a té se účastní i jednota zdejších panen. Přijedou prý však i panny kounické, újezdské a blažovské i panny z jiných spolků, především proto, aby obraz shlédly. Hellich toto přání splnil, měl však ještě podmínku, že obraz vystaví na nějaké výstavě v Brně (Kniha Jednoty, s. 74). Procházka mu pak 12.

Vozka

na obraz historický pro chrám Páně v Ivančicích

Jméno paní	fl.	š.	Jméno paní	fl.	š.
Adela Dvořáková	2	20	Antonia Franková	1	10
Filippína Dvořáková	3	20	Mariana Berková	1	10
Sofia Dvořáková	3	20	Katerina Dvořáková	1	12
Anna Delinčova	3	20	Elisška Manová	1	6
Františka Kroupová	2	20	Filippína Procházková	1	10
Karolína Kroupová	1	20	Frant. Kovářková z Plk.	1	10
Maria Hobratanská	1	20	Katerina Jaborová	2	30
Filippína Hobratanská	1	20	J. H. z pokladnice	2	18
Sofia Hobratanská	1	20	Barbara Janíková	1	10
Josef u Hobratanských	1	20	Mariana J.	1	6
Alžběta Delinčova	2	20	Františka Rosenthalová	1	10
Františka Mlýnská	1	20	J. H. z pokladnice	2	20
Maria Mlýnská	1	20	Sebastián Kubiček	2	20
Anna Malinová	1	20			
Antonia Brodská	1	20			
Elena Schilbergová	1	20			
Eva Schilbergová	1	20			
Alžběta Schilbergová	1	20			
Anna Kočího	1	20			
Mariana Lelingerová	1	20			
Johanka Humarová	1	20			
Beata Holiková	1	20			
Kateřina Holiková	1	20			
Johanka Holiková	1	20			
Antonia Holiková	1	20			
Františka Lelingerová	1	20			
Therese Schilbergová	1	20			
Františka Jirgova	1	20			
Maria Jirgova	2	20			
Antonia Lasaková	2	20			
	34	47			

VÝKAZ SBÍRKY PRO POŘÍZENÍ OBRAZU POUŤ KRÁLOVNY ELIŠKY
VYBÍRANÉ MEZI „PANNAMI“; PÍSEMNÁ POZŮSTALOST TOMÁŠE
PROCHÁZKY (ARCHIV MUZEA V IVANČICÍCH)

Drahocenní Mládenci!

ovčince našeho bujará síje!

Nemůžem Vám tajiti, co mají zdejší drahé panny za nábožný účel. Stal se totižto, jak Vám již známo bude, zážrak na sv. hostii v našem chrámě r. 1312, a za tou příčinou děl se toho roku veliký shon lidí do tohoto staroslavného domu Božího. Ano přišla též i královna česká s komonstvem svým, aby na kolenou uctila svého Boha a Spasitele v svatyni naší. — Dali jsme tedy v Praze malovati tento pravdivý, zážračný a velekrásný výjev jako pro náš chrám, pro město, ba pro celou svatou církev přepamatný. Uvidíte tedy drazí mládenci! namalovanou královnu před oltářem klečící, a pak jiné osoby, které zároveň s ní ondy k nám zavítali. Milené panny naše skládají a sbírají, aby co nejspíš sehnaly sumu 400 fl. čmz., kterou jenom malíři v Praze dáti musíme. Dost možná, žeby se některý z Vás na tom horšil, že jsme nedali mu o úmyslu našem žádnou známost, aby na tento vlastenecký obraz obětovati mohl.

Protož přijmete tuhle pozvání naše, a kdožby něčím nápomocen býti chtěl, věz, že každý dárek sebe menší bude nám milým, a snad i před Bohem a svatou církví záslužným.

Prosíme toliko, aby každý dárce svoje jméno a příjmení k svému dárku připsal, poněvadž hodláme všech dobrodinců jména do spolkové knihy našich drahých panen vnést.

V Ivančicích na sv. Cyrilla a Methoda Apoštolů Slovanských.

Tomáš Procházka kaplan
a jednoty kat. panen říditel.

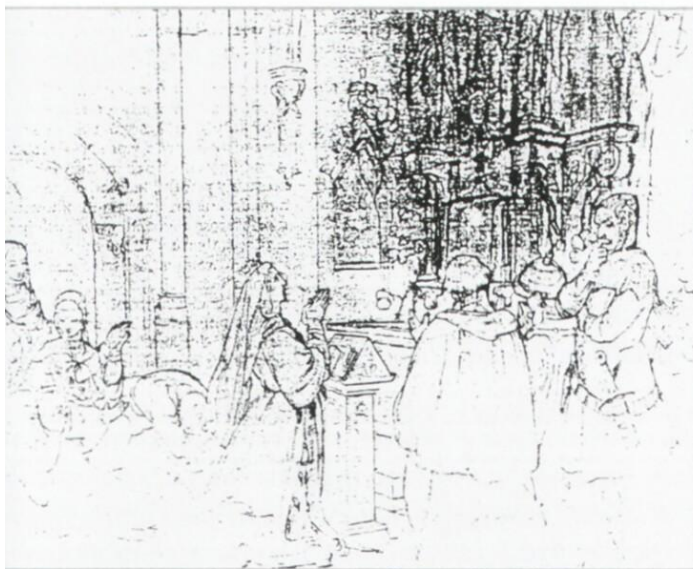

V. HELLICH: POUŤ KRÁLOVNY ELIŠKY PŘEMYSLOVNY DO IVANČIC ROKU 1312; OLEJ NA PLÁTNĚ, 1851, 183 X 125 CM, IVANČICE, FARNÍ CHRÁM NANEBEVZETÍ PANNY MARIE (FOTO JAROMÍR \HANÁK)

srpna 1851 píše, že obraz si už 2. srpna vyzvedl. Došlo sice k nějakým komplikacím, poněvadž nádražní kancelář neposlala žádné avízo a Procházka musel po týdenním marném čekání zásilku písemně urgovat, ale nakonec vše dobře dopadlo. Překvapivě stručné však bylo jeho hodnocení obrazu. Místo obvyklých chvalozpěvů Procházka napsal pouze jediný řádek: „Obraz udělal na panny a na všechny mimořádný dojem.“ Příčinou byla asi neočekávaná reakce nadřízeného brněnského biskupského ordinariátu na žádost o povolení vystavit obraz ve farním kostele. Zřejmě 9. srpna 1851 došel totiž výnos, který takový slavnostní výstav zakazoval. A ivančický děkan P. Ignác Hübsch, s nímž Procházka nežil v nejlepší shodě², vyhlásil toto rozhodnutí hned následující den z kazatelny.

V kostele zavládlo zděšení. „Některé z panen zbledly jako stěna, jiné slzely, jiné sklopily své oči, některé dokonce položily hlavy na lavici. Nic po mně nebylo celý den“, napsal Procházka. Hned odpoledne se vypravil do Brna. Brněnský biskup ho přijal „láskyplně“, ujistil ho, že proti obrazu v kostele nejsou námitky, že se tam naopak hodí a od tak slavného malíře dosáhne svého účelu, jen že se tak nesmí stát s benedikcí (asi proto, že by se glorifikoval zázrak, který nedosáhl církevního schválení). Otec biskup dokonce projevil zájem o kopii obrazu „na půlarchu“ a o záznam této události ze Zbraslavské kroniky. Proto Procházka požádal Hellicha, aby původní návrh obkreslil a zaslal mu jej.

V dopise z 12. srpna 1851 se také vyrovnávají účty. Procházka přiloženě posílá 200 zlatých, čímž doplňuje zálohu ve výši 200 zlatých na sumu 400 zlatých, a slibuje,

V. HELLICH: PŘÍPRAVNÁ KRESBA K OBRAZU POUŤ KRÁLOVNY
ELIŠKY PŘEMYSLOVNY DO IVANČIC ROKU 1312; KRESBA TUŽKOU
NA PAPÍRU, 36 X 28 CM; NÁRODNÍ GALERIE V PRAZE,
(REPRO P. ŠOPÁK, 1996)

že požadovaných zbývajících 59 zlatých (dosud se o nich nemluvílo) s díky zapraví dodatečně. V následujícím psaní z 23. října se omlouvá, že oněch dlužných 59 zlatých posílá až nyní, poněvadž myslel, že je předá osobně, pokud Hellich navštíví Ivančice. Tím korespondence o obrazu končí.

Odpor proti obrazu však asi pokračoval. „Nebudete žádati, abyste zvěděl, jaké jsme měli potíže dostat obraz do kostela“ stěžuje si Procházka Hellichovi 23. října 1851; „u p. t. p. biskupa jsem ... podle Vašeho přání hovořil, že jste si předsevzal svoje umění jenom na církevním základě provozovati“ zdůrazňuje v tomtéž dopise. „Obraz zázračný, který jsem v Praze u Hellicha malovati dal, a který bez rámců

400 zlat. stříbra stál, jest lidu ledajakou malbou“ psal svému synovci J. Kočímu ještě v roce 1857 (Deník, s. 41).

Nakonec obraz své místo ve farním chrámu nezaujal, ač byl pro něj objedнан³, a skončil v kapli sv. Jakuba. V Knize Jednoty na s. 226 čteme, že při první schůzce tohoto spolku ve svatojakubské kapli, konané 15. srpna 1855, lze vedle nějakého obrazu Nanebevzetí „pozorovati královnu Elišku Přemyslovnu na kolenou před nejsvětější svátostí...“. Snad se tato poznámka už týká Hellichova obrazu. Snad jej sám Procházka, když zažil takové potíže, přemístil do kaple sobě drahé. Její základní kámen byl položen 29. června 1852, v roce 1853 byla zaklenuta a 16. června 1854 se už stavěl oltář. Kaple byla dokončena roku 1855. Tam byl obraz zavěšen na její levé stěně a zůstal zde až do generální opravy kostelíka v letech 1954-1955. Byla to vlastně z nouze ctnost. Obraz se do malé kaple nehodil svou velikostí ani tematikou. V povědomí místních autorů, pokud o něm vůbec psali (Kulda 1863, Kratochvíl 1906, Uher 1979)⁴, byl pak spojován už jen se svatojakubskou kaplí.

Zaslouženou pozornost mu ve své monografii o J. V. Hellichovi věnuje H. Sobková (2003), která také uvádí hellichovskou literaturu, jež obraz registruje. Hlavně však rozšířila naše vědomosti o této tematice objevná studie P. Šopáka *Josef Vojtěch Hellich a náboženská malba* (1996).

Při opravě kaple byl obraz přenesen do města a dočasně snad umístěn v refektáři farní budovy. Pak byl přemístěn do farního kostela a zavěšen nad schodištěm na kůr (V. Fiala 1959), později jej někteří pamětníci také situují do Komínkovské kaple (Božího hrobu) před její opravou. Dnes jej najdeme v zaskleném prostoru vpravo od severního vchodu do kostela. Tak se konečně dostal na místo, kam byl původně určen.

Jak obraz vypadá? Je to olejomalba o rozměrech 183 x 125 cm, vložená do pozlaceného dřevěného rámu o šířce asi 12 cm. V živé scéně vidíme královnu Elišku, klečící v ivančickém chrámu před monstrancí se zázračnou hostií, v jejím sousedství jsou rytíři, kteří ji doprovázejí, dále zbraslavský opat Konrád a jeho kaplan kronikář Petr Žitavský, který si dělá poznámky. V pozadí jsou oslavanské řeholnice provázející králov-

nu a v jejich středu zpola ležící vizionářka. Tak popsal obraz Mikovcův Lumír (1, 1851, sešit 1, s. 263) ze 17. 4. 1851, který také uvádí, že se Hellichovi dílo „mistrně podařilo“ a že „historická úprava vyniká znamenitou věrností“. Nakonec dodává, že vedle obrazu bude umístěna tabule, na níž se „celý příběh dle vypravování kroniky Zbraslavské... napíše“⁵.

V Národní galerii v Praze se zachovala přípravná kresba tužkou k tomuto obrazu (inv. č. K 21 619) velikosti 36 x 28 cm. Také v ivančickém muzeu je uložen tužkou kreslený náčrt obrazu (U 24) o rozměrech 40,5 x 28 cm, který je kopií původní skici. Na rubu je uveden jako autor Hellich, kvalita kresby této repliky však neodpovídá jeho rukopisu.

Namalováním obrazu Hellichova spolupráce s Procházkou neskončila. V posledním dopise, který se týkal obrazu Pouť královny Elišky Přemyslovny do Ivančic roku 1312, Procházka s nadějí uvedl, že nyní už ví, na koho se má v podobných záležitostech obrátit. Příležitost na sebe nedala dlouho čekat. Po předchozím Procházkově dotazu se nabídl Hellich, že nakreslí návrh dřevěného oltáře pro svatojakubskou kapli. Procházka to v dopise z 26. června 1852 s potěšením kvitoval, ale sděloval Hellichovi, že on sám je sice se zaslanou skicou docela spokojen, že však někteří známí a také hrabě Tarouca vyžadují detailní nákres (v dopise použil Procházka výraz „plán“). Tento nákres prý předložil brněnskému biskupovi a pak bude podle něj oltář zhotoven. Současně si Procházka vyprošoval z nákresu „udělat prezent“. V následujícím dopise z 27. září 1852 se opět mluví o ceně. Procházka prý musel věc předložit na schůzi Jednoty katolických mužů, poněvadž záležitost kaple je věcí tohoto spolku. Hellichem požadovaná cena se prý zdá poněkud vysoká, ale spolek se chytil Hellichových slov, že bude žádat honorář „podle Vašich sil“, a tak nabídl sumu 20 zlatých. Procházka se zřejmě za smlouvání trochu styděl, proto poznamenal, že pokud by oněch 20 zlatých nestačilo, je ochoten doplatit něco „ze svého“. Jak to dopadlo, nevíme. Podle B. M. Kuldy už „dne 16. června 1854 slavně a nábožně budoval se základ k oltáři ze dřeva třešňového dle nákresu páne Hellichova“ – byly to třešně „skalky“ z okolních polí. Procházka pak Hellichovi vrátil detailní kresbu oltáře až v dopise z 12. března 1856 (!). Píše, že oltář už je postaven a líbí se všem, kdo mají trochu vkusu.⁶ Omlouvá se opět za pošpiněný nákres, je prý to vina řemeslníků. A objednává dva kruhové obrazy poprsí apoštolů sv. Petra a sv. Jana, pro které jsou v oltáři vyříznuty otvory o průměru 38 cm (patron kostela sv. Jakub je zastoupen dřevořezbou z 15. století z původní kaple). Hellich vyřídil objednávku neprodleně a Procházka za portréty posílá současně s dopisem datovaným 8. dubna

OLTÁŘ V KAPLI SV. JAKUBA PODLE HELLICHOVA NÁVRHU, 1856
(FOTO L. MUCHA, 1939)

1856 požadovaných 25 zlatých.⁷ Píše, že je spokojen a poznamenává, že má ještě další plán, a bude-li v něm podpořen, obrátí se na Hellicha znovu. K tomu však už nedošlo. Procházka zemřel v roce 1858 na tuberkulózu a nedočkal se ani vysvěcení kaple, svého celoživotního díla, 29. července 1858. Jeho úmrtím skončily i Hellichovy kontakty s Ivančicemi. A to je celý příběh Hellichova ivančického díla.

Místa věčného odpočinku obou aktérů tohoto příběhu se dodnes zachovala, Hellichův hrob v Praze a Procházkův v Ivančicích. Spojuje je jev pro dnešní dobu bohužel typický: oba jejich náhrobky jsou poškozeny vandaly.

Poznámky:

- 1) Tak se hrabě podepisuje např. v Knize jednoty katolických panen.
- 2) Viz Procházkovu poznámku v dopise Hellichovi z 23. 10. 1851: Ivančický spolek panen i Procházku samotného by prý potěšilo, kdyby mohli uvítat Hellicha ve svém středu, ale nepotěšilo by to starého pana děkana. „Příčina je mimo jiné tato: Dal postranní oltářní desku namalovati na Moravě od některého kněze. Je zcela přirozené, že Váš zastínil onen hluboce. Nebudete žádati, abyste zvěděl, jaké jsme měli obtíže dostati obraz do kostela etc. etc. Myslel jsem, že se bolest pana děkana do listopadu klidní, ale žel rána ještě není zahojena“.
- 3) Procházkův životopisec P. Beneš Metod Kulda v roce 1863 dokonce překvapivě (ovšem pět let po Procházkově smrti) uvádí, že „roku 1850 usnesla se jednota po předchozí poradě veřejné, že objedná pro kostel svato-Jakubský obraz, představující svatou (sic! Elišku ...“ Víme však, že jak v prvním dopise Hellichovi, tak v seznamech panen-dárkyň i jinde se výslovně uvádí, že obraz je určen „pro chrám ivančický“ resp. „pro chrám Páně v Ivančicích“.
- 4) A. Uher dokonce uvedl, že pro snahu o spojení s Prahou je příznačné získání J. V. Hellicha k výzdobě novostavby svatojakubské kaple, typického to díla vlasteneckého romantismu. Farní kronika se o obrazu nezmiňuje.
- 5) Článek z Lumíra přečetl Procházka 18. 5. 1851 na schůzce Jednoty katolických panen a zapisovatelka jej přepsala do Knihy této Jednoty na s. 74. Také Kulda použil ve svém popisu obrazu informace z Lumíra.
- 6) Barevné vyobrazení je otištěno v publikaci Ivančice (2000) na str. 91. V ivančickém muzeu je archivován snímek Památkového ústavu v Brně z doby před rokem 1938.
- 7) Barevná vyobrazení uvádí P. Fiala (1993). Obrazy jsou dnes uloženy na faním úřadu.

Prameny a literatura:

- Deník Jana Kočího z Ivančic 1832-1837. Strojopis pořídil K. Figer 1980. Archiv muzea v Ivančicích.
- Dyk Alois: Hellichův obraz Pouť královny Elišběty do Ivančic. Strojopis, Praha cca 1960.
- Písemná pozůstalost J. V. Hellicha v Památníku národního písemnictví v Praze.
- Fiala Petr – Figer Karel: Svatojakubská kaple v Ivančicích v městských knihách 15. století. Historie kaple sv. Jakuba v datech. Ivančice 1959.
- Fiala V.: Dějiny kostela. Informace v zaskleném rámu u severního vchodu do ivančického farního chrámu, Ivančice 1959.
- Historie kaple sv. Jakuba v datech. Ivančice 1959.
- Figer Karel a kol.: (Město) Ivančice. Ivančice 2000.
- J.-k. (Jiřík F. X.): Hellich Josef Vojtěch, Ottův slovník naučný 11, 1897, s. 73-75
- Kniha Jednoty katol. pannen, Ivančice 1849 (-1856). Rukopis. Archiv muzea v Ivančicích.
- Kratochvíl Augustin: Ivančice, býv. král. město na Moravě. Ivančice 1906.
- Kronika ivančické farnosti od roku 1805. Digitálně zpracoval a CD vytvořil Bohumil Zimmermann. Ivančice 2002.
- Kronika Zbraslavská. Edice Václava Novotného. Praha 1909.
- Kronika Zbraslavská. Edice Františka Heřmanského. Praha 1952.
- Kulda Beneš Metod: Životopis Tomáše Procházky, kaplana v Ivančicích. Brno 1863.
- (Lehner F. J.): Josef Vojtěch Hellich a chronologický seznam jeho děl. Method 3, 1877, s. 40-44, portrét na s. 37.
- Mucha Ludvík: Václav Merklas. Státní práce ze zeměpisu na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy. Praha 1950. Otištěno v časopise Kartografický přehled 5, 1950, s. 19-40, 81-88.
- Navrátil – Vanecký Ruda: Kaple sv. Jakuba nad Ivančicemi. Ivančice 1936.
- Písemná pozůstalost Josefa Vojtěcha Hellicha. Památník národního písemnictví v Praze.
- Písemná pozůstalost P. Tomáše Procházky. Archiv muzea v Ivančicích.
- Procházka Tomáš: Dějiny města Ivančic, Ivančice s. d. Rukopis. Archiv muzea v Ivančicích.
- Sobková Helena: Malíř slavného portrétu Josef V. Hellich. Praha 2003.
- Široký Jiří: Co je psáno v kronikách. Ivančický zpravodaj 34, 2005, č. 2, s. 24-26.
- Šopák Pavel: Josef Vojtěch Hellich a náboženská malba. Poznámky k tématu. Umění 44, 1996, s. 540-548.
- Uher Augustin: Ivančice – bílé místo na mapě? Ivančický zpravodaj 8, 1979, listopad, s. 7-8.
- Zbraslavská kronika. Edice Zdeňka Fialy. Praha 1976.
- (Zimmermann Bohumil): Kaple sv. Jakuba v Ivančicích. Ivančice s. d.

(Za pomoc při zpracování této studie děkuji pracovnícím ivančického muzea pí Mgr. Martě Němečkové a Marii Havlíčkové, dále ivančickým přátelům dr. Dušanu Adamovi, Karlu Muchovi, Lidmíle Navrátilové, Jiřímu Širokému, dr. Pavlu Šopákoví, PhD., Bohumilu Zimmermannovi a své ženě.)

Doc. RNDr. Ludvík Mucha, CSc., historický kartograf, působil po dlouhá léta na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Předmětem jeho zájmu jsou i dějiny Ivančic.

VEGETACE OKOLÍ IVANČIC (1.ČÁST)

69

Zuzana Lotreková

PŘÍRODNÍ POMĚRY OKOLÍ IVANČIC

Terén okolí Ivančic¹ je velmi členitý, proto se zde vyskytuje řada druhově bohatých rostlinných formací. Sledovaným územím protékají tři řeky, které se zde stékají v jedinou – Jihlavu. Do řek se vlévá nemnoho potůčků, jež v létě často vysychají. V blízkosti Ivančic bylo vybudováno také několik rybníků.

Pravý břeh řeky Rokytne od Budkovic až po pravý břeh Jihlavy pod městem a k viaduktu je porostlý listnatým lesem s příměsemi jehličnanů. Na stráních a svazích se často vyskytují akátové porosty. V tomto území najdeme také skalky a skalnaté stráně tvořené převážně dvěma typy hornin. Kolem železniční tratě z Ivančic do Moravských Bránic a z Moravských Bránic směrem na Budkovice se vyskytuje brněnská vyvělina. Skalky v údolí řeky Jihlavy od Řeznovic po Ivančice, Kocperky nad rameny Oslavy nebo Albišák poblíž židovského hřbitova jsou tvořeny slepencem.

Suché louky, meze a výslunné stráně jsou roztroušeny po celém území, např. po pravé straně silnice z Ivančic do Oslavan před silem, podél řeky Rokytne, na plochem kopci západně od Letkovic aj.

Na svazích za kaplí sv. Jakuba, nad Letkovicemi a Řeznovicemi se nacházejí viniče. Pole se vyskytují hlavně mezi řekami Oslavou a Jihlavou, Jihlavou a Rokytanou a také severovýchodně od Ivančic. Celé studované území je prostoupeno komunikacemi.

ROSTLINNÁ SPOLEČENSTVA

Na sledovaném území roste více jak 650 druhů cévnatých rostlin. Rozdělila jsem je do pěti skupin:

1. Pobřežní křoviny, břehy vod a podmáčená místa
2. Listnatý les, jeho okraje a světliny
3. Skalky a skalnaté stráně
4. Louky, meze, stráně
5. Plevely zahrad a polí, vegetace rumišť, návsí a okrajů komunikací

Většina rostlin je součástí několika rostlinných formací, patřila by tedy do více skupin. Protože mi nejde o výčet všech rostlin na každém stanovišti, uvádím mnohé rostliny jen jako součást té rostlinné formace, která je pro ně nejtypičtější. Lokality s relativně méně narušeným vegetačním krytem nebo s výskytem chráněných a ohrožených druhů rostlin popisují podrobněji.

1. POBŘEŽNÍ KŘOVINY, BŘEHY VOD A PODMÁČENÁ MÍSTA

Břehy vod jsou často porostlé křovinami, jež jsou tvořeny převážně těmito druhy dřevin: olše lepkavá (*Alnus glutinosa*), topol bílý (*Populus alba*) a šedý (*P.x canescens*), jilm vaz (*Ulmus laevis*), vrba křehká (*Salix fragilis*), vrba nachová (*S.purpurea*), javor jasanolistý (*Acer negundo*), jasan ztepilý (*Fraxinus excelsior*), bez černý (*Sambucus nigra*), brslen evropský (*Euonymus europaea*). U pramene potůčku nad Červeným křížem

a v údolí mezi železniční tratí poblíž viaduktu a plotem obory roste kalina obecná (*Viburnum opulus*).

Po dřevinách se často pne chmel otáčivý (*Humulus lupulus*), opletník plotní (*Calyptegia sepium*) nebo opletko křovištní (*Fallopia dumetorum*). V pobřežních porostech řeky Jihlavy pod viaduktem („Želežňákem“) najdeme plamének plotní (*Clematis vitalba*) a přímo na břehu řeky popínavý štětinec laločnatý (*Echinocystis lobata*). V korunách stromů za mostem na Rénu, za továrnou v Alexovicích i jinde na tomto území nachází oporu loubinec popínavý (*Parthenocissus inserta*) i pětilistý (*P. quinquefolia*). V křovinách u letkovického rybníka nebo v mokřině u řeky Rokytne před soutokem s Jihlavou roste popínavý lilek potměchuť (*Solanum dulcamara*).

V podrostu křovin najdeme hluchavku skvrnitou (*Lamium maculatum*), ostřici obecnou (*Carex nigra*), krabilici zápašnou (*Chaerophyllum aromaticum*), ptačinec hajní (*Stellaria holostea*) a často také souvislé porosty kopřivy dvoudomé (*Urtica dioica*).

Květena břehů ivančických řek, rybníků (letkovský, pod Kocperkami, řeznovický) nebo potoků se v průběhu roku mění. Zjara spatříme křivatec žlutý (*Gagea lutea*), ptačinec hajní (*Stellaria nemorum*), vrbínu penízkovou (*Lysimachia nummularia*), barborku obecnou (*Barbarea vulgaris*), kostival lékařský (*Symphytum officinale*) i hlíznatý (*S. tuberosum*), vrbovku chlupatou (*Epilobium hirsutum*), rozrazil potoční (*Veronica beccabunda*) nebo drchničkovitý (*V. anagallis-aquatica*).

V letním období kvete žabník jitrocelový (*Alisma plantago-aquatica*), dvouzubec trojdílný (*Bidens tripartita*), krabilice hlíznatá (*Chaerophyllum bulbosum*), karbinec evropský (*Lycopus europaeus*), vrbina obecná (*Lysimachia vulgaris*), kyprej vrbice (*Lythrum salicaria*), mydlice lékařská (*Saponaria officinalis*), krtičník křídlatý (*Scrophularia umbrosa*) a šfovík klubkatý (*Rumex conglomeratus*).

Místy se můžeme setkat se zplanělým křenem selským (*Armoracia rusticana*).

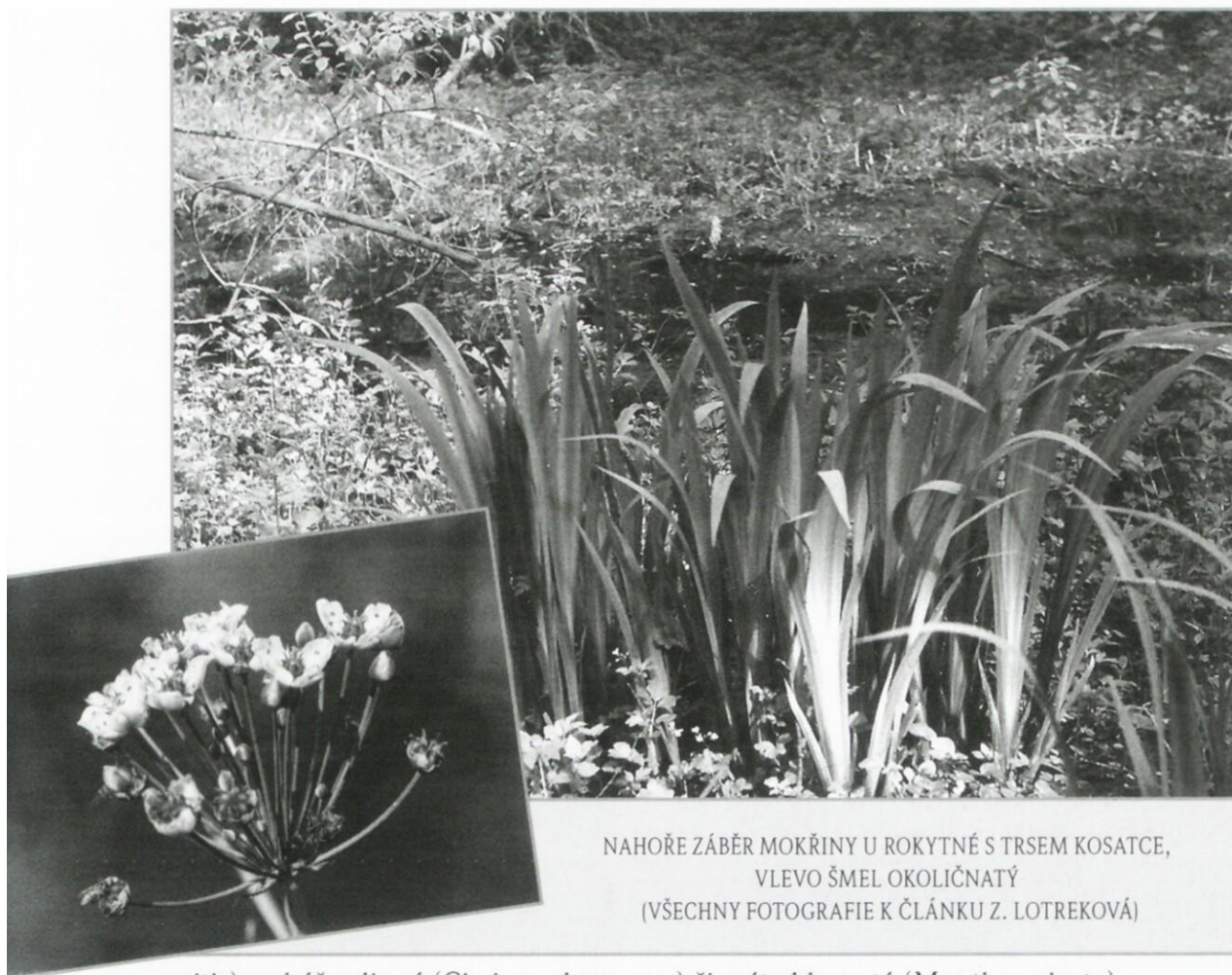
U brodu přes Jihlavu za mostem na Rénu roste šiřák vroubkovaný (*Scutellaria galericulata*). Šmel okoličnatý (*Butomus umbellatus*) nalezneme na levém břehu Jihlavy před malovanským mostem.

Rozsáhlé porosty na březích našich vod tvoří vysoká netýkavka žláznatá (*Impatiens glandulifera*).

Až do pozdního podzimu jsou břehy vod porostlé těmito rostlinami: křehkýš vodní (*Myosoton aquaticum*), rdesno blešník (*Persicaria lapathifolia*), tužebník jilmový (*Filipendula ulmaria*), sítina klubkatá (*Juncus conglomeratus*) a rozkladitá (*J. effusus*), chrastice rákosovitá (*Phalaris arundinacea*), zblochan vzplývavý (*Glyceria fluitans*), orobinec širokolistý (*Typha latifolia*), rákos obecný (*Phragmites australis*).

Ve vodách Jihlavy můžeme na mnoha místech spatřit lakušník vzplývavý (*Batrachium fluitans*), pod mostem na Rénu stolístek klasnatý (*Myriophyllum spicatum*) a rdest (rod *Potamogeton*). Hladinu stojatých vod v létě často pokrývá okřehek (rod *Lemna*). Na podmáčených místech v blízkosti vod, ale i jinde na sledovaném území se na jaře setkáváme s řeřišnicí hořkou (*Cardamine amara*), mokřýšem střídavolistým (*Chrysosplenium alternifolium*), ostřicí řídkoklasou (*Carex remota*) a lesní (*C. sylvatica*), pryskyřníkem plazivým (*Ranunculus repens*). Na horním toku potoka Martálka roste blatouch bahenní (*Caltha palustris*).

V létě rozkvétá skřípina lesní (*Scirpus sylvaticus*), pomněnka bahenní (*Myosotis palustris* ssp. *laxiflora*), sítina smáčkutá (*Juncus compressus*), pryskyřník lýtý (*Ranunculus sceleratus*), šfovík přímořský (*Rumex maritimus*), rdesno řídkokvěté (*Persicaria*

NAHOŘE ZÁBĚR MOKŘINY U ROKYTNÉ S TRSEM KOSATCE,
VLEVO ŠMEL OKOLIČNATÝ
(VŠECHNY FOTOGRAFIE K ČLÁNKU Z. LOTREKOVÁ)

mitis), pcháč zelinný (*Cirsium oleraceum*) či máta klasnatá (*Mentha spicata*).

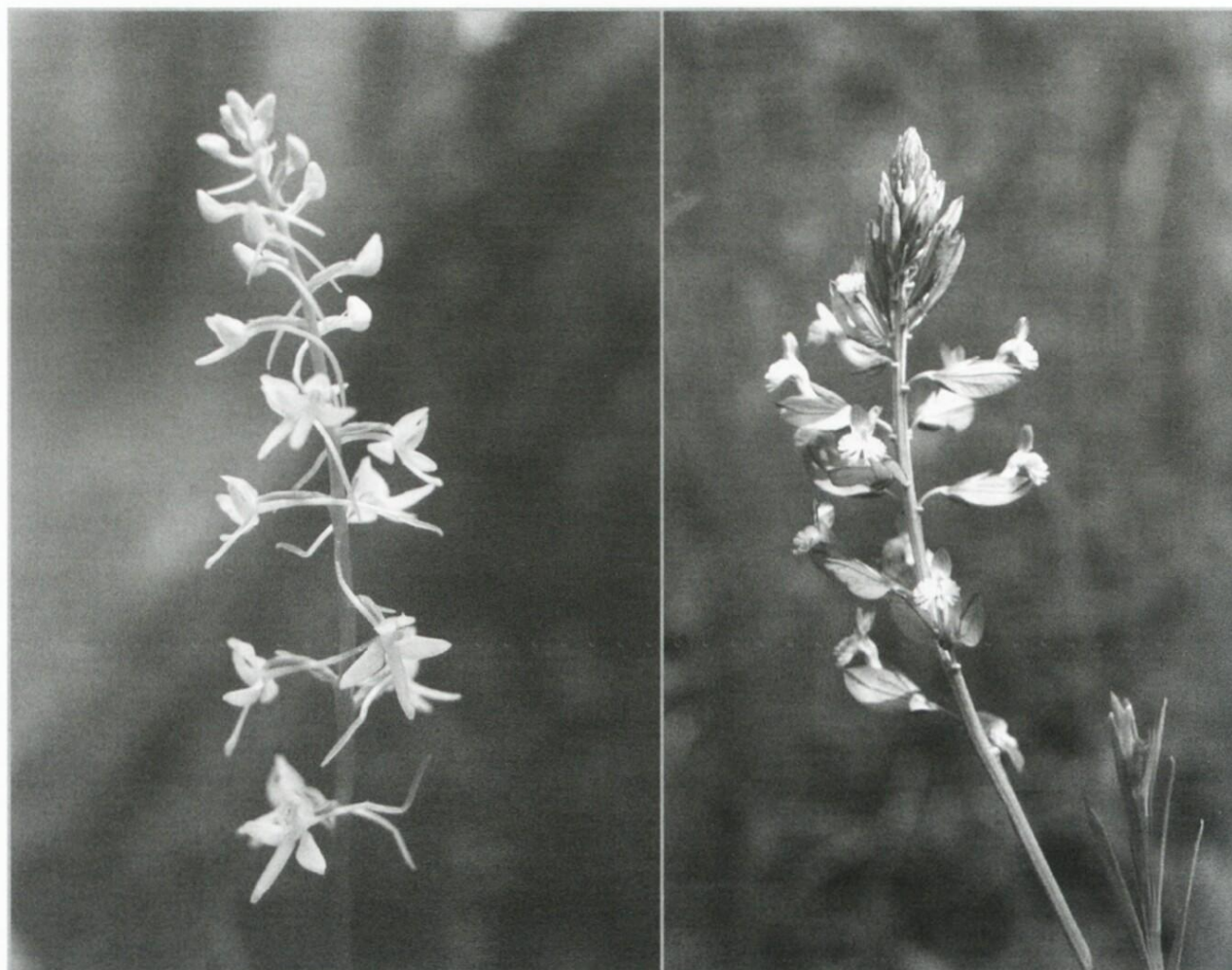
Na levém podmáčeném břehu Oslavy před soutokem s Jihlavou najdeme jetel zvrhlý (*Trifolium hybridum*). V mokřině na pravém břehu řeky Rokytne v zatáčce před soutokem s Jihlavou roste kosatec žlutý (*Iris pseudacorus*). Na podzim rozkvétá na loučce na horním toku Martálky ocún jesenní (*Colchicum autumnale*).

2. LISTNATÝ LES, JEHO OKRAJE A SVĚTLINY

Kromě rozlohou menších listnatých lesíků (za Pekárkou, nad Alexovicemi, mezi Ivančicemi a Hlínou aj.) a četných akátových porostů (západní svahy pod kaplí sv. Jakuba, Kumán, Pekárka, mezi Letkovicemi a Řeznovicemi aj.) má pro Ivančicko velký význam Krumlovský les, který zasahuje k Ivančicím svým severozápadním cípem. Jde o souvislý porost, kde je převládající dřevinou dub, zejména dub letní (*Quercus robur*), dub zimní (*Q. petraea*) a jejich kříženci. Častou dřevinou vlhčích údolí je habr obecný (*Carpinus betulus*). Vtroušeny jsou lípa srdčitá (*Tilia cordata*) a velkolistá (*T. platyphyllos*), bříza bradavičnatá (*Betula pendula*), topol osika (*Populus tremula*), topol černý (*Populus nigra*), jilm habrolistý (*Ulmus minor*), na vlhčích místech javor klen (*Acer pseudoplatanus*) a javor mléč (*A. platanooides*). Kolem cest se můžeme setkat s vysázeným jírovcem maďařským (*Aesculus hippocastanum*). Na okrajích lesa se místy vyskytují porosty trnovníku akátu (*Robinia pseudacacia*). Pod rozhlednou Alfonse Muchy najdeme ořešák černý (*Juglans nigra*) a nad parkem na Réně dub červený (*Quercus rubra*).

Mezi listnatými stromy se buď samostatně nebo ostrůvkovitě vyskytuje borovice lesní (*Pinus sylvestris*), smrk ztepilý (*Picea abies*) a modřín opadavý (*Larix decidua*).

Keřové patro je tvořeno hlohy (rod *Crataegus*), ptačím zobem obecným (*Ligustrum vulgare*), zimolezem obecným (*Lonicera xylosteum*), svídou dřín (*Cornus mas*),

VLEVO VEMENÍK DVOULISTÝ, VPRAVO VÍTOD VĚTŠÍ

růžemi (rod *Rosa*), ostružiníkem (rod *Rubus*). Na okraji lesa, lesních světlinách, ale i v křovinách a hájích mimo něj najdeme bez černý (*Sambucus nigra*), brslen evropský (*Euonymus europaea*), vrbu jívu (*Salix caprea*), třešeň ptačí (*Prunus avium*), střemchu obecnou (*Prunus padus*) či zplanělý šeřík obecný (*Syringa vulgaris*). Ve svazích sutového lesa nad řekou Rokytňou poblíž německé hájenky roste klokoč zpeřený (*Staphylea pinnata*). Na vlhčích místech lesa můžeme vidět kaprad' samec (*Dryopteris filix-mas*).

Jarní aspekt listnatých lesů je výrazný, rozkvétá dymnivka plná (*Corydalis solida*), nachově nebo bíle zbarvená dymnivka dutá (*C. cava*), kopytník evropský (*Asarum europaeum*), sasanka hajní (*Anemone nemorosa*) i pryskyřníkovitá (*A. ranunculoides*), zapalice žluťuchovitá (*Isopyrum thalictroides*), jaterník podléška (*Hepatica nobilis*), bažanka vytrvalá (*Mercurialis perennis*), plicník tmavý (*Pulmonaria obscura*), křivátec nejmenší (*Gagea minima*), popenec břečťanolistý (*Glechoma hederacea*), na vlhčích místech orsej jarní hlíznatý (*Ficaria verna* ssp. *bulbifera*), pupkovec pomněnkový (*Omphalodes scorpioides*), ostřice chlupatá (*Carex pilosa*), violka srstnatá (*Viola hirta*), violka Rivinova (*V. riviniana*), lesní (*V. reichenbachiana*) a jejich kříženci.

V plném jaru kvete zběhovec plazivý (*Ajuga reptans*), samorostlík klasnatý (*Actaea spicata*), řeřišnice nedůtklivá (*Cardamine impatiens*), ostřice zaječí (*Carex ovalis*), měkkoostenná (*C. muricata*) a bledavá (*C. pallescens*), konvalinka vonná (*Convallaria majalis*), kyčelnice cibulkonosná (*Dentaria bulbifera*), pryšec sladký (*Euphorbia dulcis*), pitulník horský (*Galeobdolon montanum*), mařinka vonná (*Galium odoratum*), kručinka německá (*Genista germanica*), strdivka nicí (*Melica nutans*), svízel lesní (*Galium*

SEVERNÍ ČÁST KRUMLOVSKÉHO LESA

sylvaticum), podbílek šupinatý pravý (*Lathraea squamaria* ssp. *squamaria*), pomněnka řídkokvětá (*Myosotis sparsiflora*), plicník měkký (*Pulmonaria mollis*), jahodník obecný (*Fragaria vesca*), bika hajní (*Luzula luzuloides*), pstroček dvoulistý (*Maianthemum bifolium*) a hlístník hnízdák (*Neottia nidus-avis*).

V létě se v lese nebo na lesních světlinách setkáváme s kerblíkem lesním (*Anthriscus sylvestris*), krabilicí mámivou (*Chaerophyllum temulum*), zvonkem broskvolistým (*Campanula persicifolia*) a kopřivolistým (*C. trachelium*), chráněným bramboříkem nachovým (*Cyclamen purpurascens*), vrbovkou horskou (*Epilobium montanum*), kuklíkem městským (*Geum urbanum*), jestřábníkem zedním (*Hieracium murorum*), třezalkou chlupatou (*Hypericum hirsutum*), chrastavcem křovištním pravým (*Knautia drymeia* ssp. *drymeia*), hrachorem černým (*Lathyrus niger*), strdivkou jednokvětou (*Melica uniflora*), pšeníčkem rozkladitým (*Milium effusum*), zvonečníkem klasnatým (*Phyteuma spicatum*), lipnicí hajní (*Poa nemoralis*), jetelem prostředním (*Trifolium*

medium), hvozdíkem svazčitým (*Dianthus armeria*). Po křovinách se pne vikev křovištní (*Vicia dumetorum*) a hrachovitá (*V. pisiformis*). Na vlhčích najdeme netýkavku nedůtklivou (*Impatiens noli-tangere*), pryskyřník kosmatý (*Ranunculus lanuginosus*) nebo krtičník hlíznatý (*Srophularia nodosa*).

Až do podzimu kvetou vrbovka úzkolistá (*Epilobium angustifolium*), vrbovka Lamyova (*E. lamyi*), starčkovce jestřábníkolistý (*Erechtites hieraciifolia*), sadec konopáč (*Eupatorium cannabinum*), bělolist rolní (*Filago arvensis*), konopice dvouklaná (*Galeopsis bifida*), pýřitá (*G. pubescens*), sličná (*G. speciosa*) a polní (*G. tetrahit*), protěž lesní (*Gnaphalium sylvaticum*), protěž bahenní (*G. uliginosum*), locika dubová (*Lactuca quercina*), černýš luční (*Melampyrum pratense*), mléčka zední (*Mycelis muralis*), šťavel kyselý (*Oxalis acetosella*), mateřka trojžilná (*Moehringia trinervia*), čistec lesní (*Stachys sylvatica*), jetel zlatý (*Trifolium aureum*), rozrazil lékařský (*Veronica officinalis*) a netýkavka malokvětá (*Impatiens parviflora*).

Na pravém břehu řeky Jihlavy na okraji lesa a částečně na louce mezi chatami poblíž Stříbského mlýna rozkvétá vždy brzy zjara chráněná ladoňka rakouská pravá (*Scilla drunensis* ssp. *drunensis*).

Prvosenka jarní (*Primula veris*) kvete na jaře na několika místech - na severovýchodním svahu Rény nad Stříbským mlýnem, poblíž železniční tratě nad údolím řeky Rokytné aj. Za „Železnákem“ na pravém břehu Jihlavy najdeme zplanělý brčál menší (*Vinca minor*) a ještě dále směrem na Nové Bránice porost česneku medvědího (*Allium ursinum*). Na vlhkých místech, např. u pramene potůčku v údolí za viaduktem směrem na Budkovice roste jedovaté vraní oko čtyřlísté (*Paris quadrifolia*).

Na cestách v oboře můžeme vidět zeměžluč okolíkatou (*Centaureum erythraea*).

V Krumlovském lese lze najít také chráněnou lilii zlatohlavou (*Lilium martagon*).

Na dubech často cizopasí ochmet evropský (*Loranthus europaeus*), na borovici lesní jmelí bílé borovicové (*Viscum album* ssp. *austriacum*). Jmelí bílé pravé (*V. album* ssp. *album*) najdeme zřídka, např. na lípě srdčité u křížku nad přírodním divadlem na Réně.

V akátových porostech se setkáme mj. s vlaštovičником větším (*Chelidonium majus*), pižmovkou mošusovou (*Adoxa moschatelina*), svízelem přítulou (*Galium aparine*), kakostem smrdutým (*Geranium robertianum*), violkou vonnou (*Viola odorata*), trojbarevnou (*V. tricolor*) a rolní (*V. arvensis*) nebo podražcem křovištním (*Aristolochia clematitis*), na němž u cesty k rozhledně na Oklikách žijí housenky motýla pestrokřídce podražcového.

V listnatém lese na Pekárce roste violka divotvárná (*Viola mirabilis*), pýrovník psí (*Elymus caninus*) a na jednom místě najdeme porost zplanělé mochnyně židovské třešně (*Physalis alkekengi*).

V lesíku poblíž alexovického splavu uvidíme kostřavu obrovskou (*Festuca gigantea*).

Na okraji lesa na modré turistické značce z Ivančic na Hlínu nad úvozem kvete v létě vítod větší (*Polygala major*), v lese můžeme najít vemeník dvoulistý (*Platanthera bifolia*).

Poznámky:

1. Sledované území sahá na západě přibližně po Řeznovice, na jihu tvoří hranici bývalá železniční zastávka Budkovice a část obory k viaduktu přes údolí řeky Jihlavy. Východně od Ivančic jsem sledovala květenu po železniční zastávku Ivančice – letovisko a křižovatku potoka Martálka s modrou turistickou značkou vedoucí na Hlínu. Severní hranice vede od zemědělského družstva vpravo od silnice z Ivančic do Neslovic směrem k silu a odsud k bývalému zemědělskému družstvu v Letkovicích.

Literatura:

Klíč ke květeně České republiky. Academia, Praha 2002)

RNDr. Zuzana Lotreková zakončila studium na vysoké škole diplomovou prací na téma „Floristické poměry území jihozápadně od Ivančic“. Velmi ji zaujalo dílo dr. A. Hrabětové–Uhrové Květena Ivančicka, ze kterého mj. čerpala a jehož rukopis je uložen ve sbírkách ivančického muzea. Protože v Ivančicích bydlí, začala se od roku 2004 florou Ivančic a jejich blízkého okolí zabývat intenzivněji.

VÝVOJ ŽELEZNIČNÍ SÍTĚ NA JIŽNÍ MORAVĚ

Jiří Kotrman

Jižní Morava se stala na území naší republiky prvním regionem, který přivítal parostrojní železnici. Zde také vyjela na koleje první parní lokomotiva u nás – legendární „Moravia“. Od té doby uplynulo již téměř sto sedmdesát let. Podívejme se v následujících řádcích na vývoj železniční sítě na jižní Moravě.

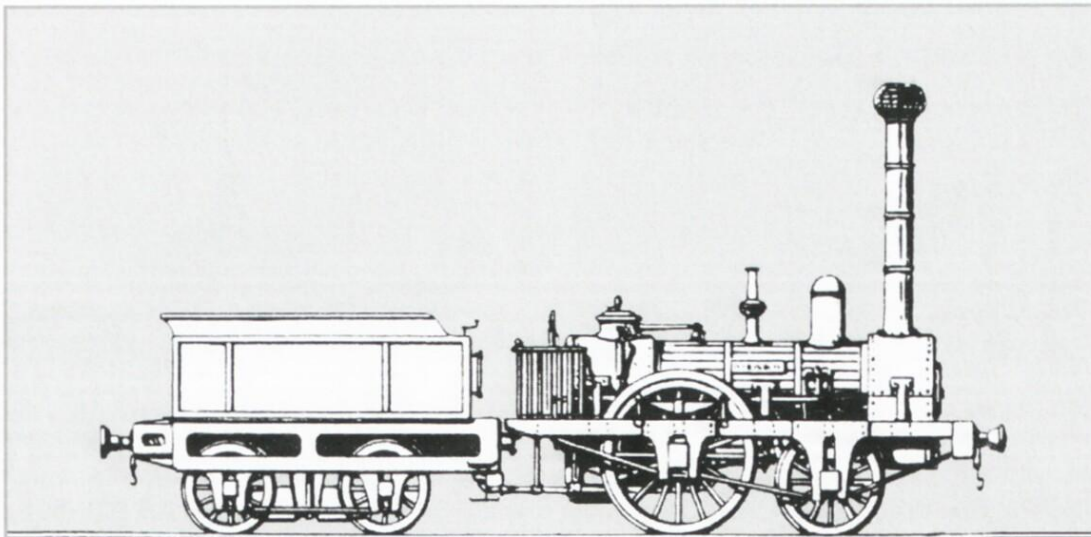
Parostrojní železnice umožnila v 19. století prudký hospodářský, společenský a kulturní rozvoj. První veřejné železnice vznikaly ve dvacátých a třicátých letech. Bylo tomu tak i v rakouské monarchii, kde došlo k optimálnímu spojení zastánce myšlenky budování železnice profesora vídeňské univerzity F. X. Riepla s finančním zázemím bankéře Rothschilda. Cestu k její realizaci otevřela teprve výměna strážní na císařském trůnu po smrti císaře Františka I. Dne 4. března 1836 vydal císař Ferdinand I. císařské privilegium ke stavbě parostrojní železnice z Vídně přes Moravu k solným dolům v Haliči, s odbočkami do Brna, Olomouce a Opavy. Nová akciová společnost si se souhlasem císaře zvolila název „Severní dráha císaře Ferdinanda“, podle oficiálního německého názvu zkráceně „KFNB“.

V následujícím roce se začalo se stavbou a současně bylo rozhodnuto, že koleje spojí nejprve Vídeň s Brnem. Za necelý rok byla dokončena až do Brna spodní stavba, problémem se však stal nedostatek kolejnic. Především kvůli propagaci nového dopravního prostředku bylo rozhodnuto úplně dokončit krátký úsek z Brna do Rajhradu. Na rajhradském nádraží byla smontována parní lokomotiva „Moravia“, vyrobená v Anglii, která sem dorazila z Vídně na koňských povozech rozložená na jednotlivé díly. Dne 11. listopadu 1838 se parostroj „Moravia“ poprvé rozjel z Rajhradu do Brna, aby se představil veřejnosti. O několik týdnů později, 15. prosince, se vlakem svezli první cestující.

Netrvalo dlouho a železnice zahájila pravidelný provoz. Nejprve začaly od 6. června 1839 jezdit vlaky do Břeclavi. O měsíc později, 7. července 1839, byl slavnostně zahájen železniční provoz mezi Vídní a Brnem.

To však již probíhaly stavební práce na hlavní trati KFNB z Břeclavi na sever. V roce 1841 tak železnice postupně dosáhla Uherského Hradiště (dnešní stanice Staré Město u Uherského Hradiště), Přerova a Olomouce. V následujícím roce se zastavila v Lipníku nad Bečvou, aby po vyřešení finančních problémů v roce 1847 dospěla do Bohumína a otevřela si cestu nejen k ostravským uhelným dolům, ale v roce 1849 i ke spojení s pruskými železnicemi.

Úspěchy železničního podnikání v rukou soukromého kapitálu inspirovaly začátkem čtyřicátých let i rakouský stát, který začal uvažovat o výstavbě státních železnic. Tentokrát od myšlenek k činům nebylo daleko. V roce 1841 bylo rozhodnuto o budování státních drah. Našeho území se týká Severní státní dráha, která měla spojit Vídeň a Prahu s pokračováním do Saska. Nakonec byla z mnoha variant vybrána trasa z Olomouce do Prahy, která spojení z Vídně sice prodlužovala, ale byla z technických i strategických důvodů nejvýhodnější. Provoz na ní byl zahájen v roce 1845. Současně

LOKOMOTIVA „MORAVIA“, KTEROU VYROBILA VE STEPHENSONOVĚ LOKOMOTIVCE V NEWCASTLE V ANGLII, BYLA PRVNÍ PARNÍ LOKOMOTIVOU NA ÚZEMÍ DNEŠNÍ ČESKÉ REPUBLIKY. 11. LISTOPADU 1838 ABSOLVOVALA PRVNÍ JÍZDU MEZI RAJHRADEM A BRNEM. (ILUSTRACE K ČLÁNKU POCHÁZejí Z ARCHIVU AUTORA)

bylo rozhodnuto o stavbě železnice z Brna do České Třebové, která se začala stavět v listopadu 1843. Musela překonat náročný úsek v úzkém údolí řeky Svitavy mezi Brnem a Blanskem, kde koleje procházely deseti tunely, i problémy časově náročného rozhodování o umístění nádraží v Brně. Doprava na této trati byla zahájena, na rozdíl od jiných železnic bez okázalých slavností, 1. ledna 1849. V roce 1851 bylo otevřeno železniční spojení Prahy a Drážďan přes Ústí nad Labem a Podmokly (dnes Děčín).

Netrvalo dlouho a vztah státu k vlastním železnicím se radikálně změnil. Náročná porevoluční situace doma i neúspěšná zahraniční politika přispěly k tomu, že se státní pokladna povážlivě vyprázdnila a rakouská vláda musela přistoupit k netradičnímu řešení – odprodeji státního majetku do soukromých rukou. Týkalo se to především státních železnic, které byly na základě smlouvy podepsané 31. prosince 1854 prodány francouzskému kapitálu v čele s pařížským bankovním domem bratří Pereirů. Vznikla tak nová soukromá železniční společnost „C. k. privilegovaná Rakouská společnost státní dráhy“, známá pod zkratkou StEG.

Na železniční scéně jižní Moravy se tak objevil vedle KFNB druhý velký drážní podnik. Oba pak více než půl století ovlivňovaly a určovaly vývoj železnic a železniční dopravy v této oblasti.

Rok 1854 byl významný nejen prodejem státních železnic, ale i změnou postoje státu k soukromému železničnímu podnikání. Vydáním koncesního zákona v tomto roce stát umožnil stavbu a provoz železnic soukromým zájemcům.

Této situace využili brněnští průmyslníci a podnikatelé v čele s majitelem části rosických uhelných dolů Herringem k realizaci stavby krátké uhelné dráhy z Brna do dnešní Zastávky u Brna, na které byl zahájen provoz v roce 1856. Nová železnice, nesoucí název Brněnsko-rosická dráha, umožnila rychle se rozvíjícímu brněnskému průmyslu levnou dopravu rosického uhlí. Od roku 1862 vedly koleje až k uhelným dolům ve Zbýšově.

Železnice se stala neodmyslitelnou součástí a podmínkou hospodářského rozvoje

NÁDRAŽÍ V BŘECLAVI PŘI SLAVNOSTNÍM ZAHÁJENÍ ŽELEZNIČNÍ DOPRAVY Z VÍDNĚ 6. ČERVNA 1839

států a regionů. Brněnská obchodní komora i další instituce se snažily železnici spojit významná města nejen na jižní Moravě, ale i v sousedních oblastech. Konkrétních rysů nabývalo železniční spojení Brna se Znojmem, Jihlavou, Olomoucí či Uherským Hradištěm a Trenčínem. Zatím však chybělo to hlavní – finanční prostředky.

V roce 1859 přišla StEG s žádostí spojit své zatím oddělené železniční sítě severní (Podmokly – Praha – Olomouc/Brno) a jihovýchodní (Vídeň – Bratislava – Budapešť – hranice monarchie na Dunaji) svojí vlastní železnici. To však vyvolalo ostrý spor s konkurenční společností KFNB, jejíž trať musela StEG pro toto spojení dosud používat. Obě společnosti se odvolávaly na navzájem si odporující vládní záruky. StEG si chtěla pomoci k požadované železnici i kapitálovým ovládnutím Brněnsko-rosické dráhy. Dlouhým intenzivním sporům udělala konec prusko-rakouská válka v roce 1866. Válečnými událostmi byla postižena hlavně Morava, a proto vydal císař, ve snaze zmírnit tíživé sociální poměry, koncese na stavbu několika důležitých tratí.

StEG bylo umožněno konečně vybudovat kýžené železniční spojení Brna s Vídní, i když vycházelo ve skutečnosti ze Střelic na Brněnsko-rosické dráze, včetně odbočky z Hrušovan nad Jevišovkou do Znojma. Nové spojení mělo především tranzitní význam, proto se na svém jihomoravském úseku vyhýbalo téměř všem městům a obcím, aby trasa byla co nejkratší. Vlaky zde začaly jezdit v roce 1870.

KFNB obrátila svou pozornost severním směrem, aby nepřišla o možnost nejkratší cestou do průmyslově se rozvíjejícího Brna dopravovat ostravské uhlí. Prostřednictvím své dceřinné společnosti – Moravsko-slezské severní dráhy – spojila v roce 1869 Brno s Přerovem a o rok později byla otevřena trať z Nezamyslic přes Olomouc do Šternberka.

Na scéně se v té době objevila nová železniční společnost – Rakouská severozápadní dráha (ÖNWB), která se dotkla jižní Moravy pouze okrajově v její západní části. Velice rychle se však vypracovala mezi největší a nejvýznamnější železniční společnosti

v rakouské části monarchie. V roce 1871 otevřela železniční spojení z Vídně, resp. ze Stockerau přes Znojmo, Jihlavu, Německý (dnes Havlíčkův) Brod do Golčova Jeníkova, kde navázala na dříve otevřené pokračování do Kolína a Mladé Boleslavi (1869 - 1870), zároveň ve stejném roce zahájila provoz i na trati z Německého Brodu do Pardubic. Z ÖNWB vyrostla StEGu silná konkurence, především v oblasti Čech, a obě společnosti mezi sebou zápasily o mezistátní železniční přepravu do Pruska.

Poslední železnicí, která byla v tomto období na jižní Moravě postavena, byla Břeclavsko-Mikulovsko-Hrušovanská dráha. Úsek Břeclav – Hrušovany nad Jevišovkou byl otevřen na sklonku roku 1872, o rok později byla dána do provozu trať z Novosedel přes Laa nad Dyjí do Zellerndorfu. K plánovanému prodloužení z Břeclavi přes Kúty do Trnavy nakonec nedošlo, protože se společnost dostala do tíživé finanční situace. Nakonec ji v roce 1876 odkoupila KFNB. Úsek z Novosedel do Laa byl zrušen v roce 1930.

Výstavbou těchto železnic skončilo na jižní Moravě období budování hlavních drah. Krach na vídeňské burze v roce 1873 vyústil v těžkou hospodářskou krizi, která téměř zastavila další výstavbu železničních tratí. Současně se řada železničních společností dostala do ekonomických potíží, které vyústily v přebírání těchto železnic státem, tedy k obnovení státních železnic. V rakouské části monarchie nesly zkratku kkStB. Tato situace se však nedotkla oblasti jižní Moravy, kde nadále operovaly tři silné soukromé železniční společnosti KFNB, StEG a ÖNWB.

K oživení železničního podnikání došlo až v roce 1880 po vydání zákona o místních drahách, který prostřednictvím technických, provozních, finančních i administrativních úlev umožnil budovat železnice i v méně hospodářsky vyvinutých oblastech.

V osmdesátých letech využily výhodných podmínek zákona o místních drahách i velké železniční společnosti, aby na svoji páteřní železniční síť napojily komerčně zajímavá místa. Byl to i případ StEG, která otevřela 2. července 1885 železniční spojení Brno – Tišnov. O další pokračování přes Českomoravskou vysočinu do Německého

PARNÍ LOKOMOTIVY ŘADY 475.1 VE STANICI BRNO HLAVNÍ NÁDRAŽÍ POČÁTKEM 70. LET 20. STOLETÍ
(FOTO ING. JIŘÍ KOCOUREK)

Brodu však neměla zájem, protože nechtěla vytvořit nové spojení s Prahou, které by konkurovalo její trati přes Českou Třebovou.

V osmdesátých letech se uskutečnilo již v roce 1872 navrhované rovnoběžkové transversální spojení Domažlice – Tábor – Jihlava – Brno – Uherské Hradiště – Trenčín, a to v podobě několika železničních spojníc mezi již existujícími železničními tratěmi. Úsek Jihlava – Veselí nad Lužnicí byl otevřen v roce 1887, na trati Horní Cerekev – Tábor byl zahájen provoz v roce 1888.

Zatímco českou část českomoravské transversální dráhy vybudoval a financoval stát, moravskou část postavila za výhodných podmínek na své náklady StEG. Spory o trase z Brna do Jihlavy přes Třebíč nebo Velké Meziříčí vyřešila StEG stavbou nejkratšího spojení Zastávka u Brna – Okříšky s odbočkou ze Studence do Velkého Meziříčí. Tratě byly otevřeny v roce 1886. Ve východní části StEG odkoupila stávající místní dráhy Kyjov – Moravský Písek (otevřena roku 1884) a Uherské Hradiště – Uherský Brod (otevřena roku 1883), které pro své potřeby přestavěla. Úseky Brno – Kyjov, Veselí nad Moravou – Kunovice, Blažovice – Holubice a Veselí nad Moravou – Sudoměřice nad Moravou otevřela v roce 1887, pokračování z Uherského Brodu do Vlárského průmysku na zemské hranici a Trenčianské Teplé v roce 1888. Pokračování ze Sudoměřic nad Moravou přes zemskou hranici do Skalice na Slovensku bylo otevřeno v roce 1893.

V roce 1886 končila KFNB platnost padesátileté koncese a hrozilo jí zestátnění. Tuto hrozbu se jí nakonec podařilo odvrátit, nicméně stát jí uložil řadu podmínek, mezi než patřilo i vybudování deseti místních drah na Moravě a ve Slezsku. Na jižní Moravě

LOKOMOTIVY ŘADY 524.13 PATŘILY PŘES DVACET LET NEROZLUČNĚ K TRATI TIŠNOV – ŽDÁR NAD SÁZAVOU. NA SNÍMKU STROJ 524.1310 VE SKALICI NAD SVITAVOU V KVĚTNU 1972. (FOTO JIŘÍ KULHÁNEK)

to byly následující místní dráhy: Hodonín – Hodonín tabáková továrna (1889), Rohatec – Sudoměřice nad Moravou (1889), Vranovice – Pohořelice a Hrušovany u Brna – Židlochovice (1895), Břeclav – zemská hranice (- Kúty) (1900).

Přestože dráha z Brna končila v Tišnově, místní zájemci o železnici na Českomoravské vysočině korunovali vynaložené úsilí úspěchem. Poté, co ustavili v roce 1894 družstvo a v roce 1897 obdrželi koncesi, byl 22. prosince 1898 zahájen provoz na trati z Německého Brodu do Žďáru nad Sázavou. Spojení Žďáru s Tišnovem přes Nové Město, Bystřici a Nedvědice bylo otevřeno 23. června 1905. Úspěšně tak bylo dosaženo přímého železničního spojení přes Českomoravskou vysočinu, i když museli cestující v Tišnově přestupovat.

Na přelomu 19. a 20. století vznikly na jižní Moravě pouze krátké svépomocné místní dráhy, které vybudovali místní zájemci za státní či zemské finanční podpory. Jednalo se o následující železnice: Hodonín tabáková továrna – zemská hranice (- Holíč nad Moravou) (1891), Šakvice – Hustopeče u Brna (1894), Německý Brod – Humpolec (1894), Moravské Budějovice – Jemnice (1896), Hodonín – Zaječí (1897), Kostelec u Jihlavy - Telč (1898), Mutěnice – Kyjov (1900), Břeclav – Lednice (1901), Telč – Slavonice (1902), Slavonice – zemská hranice (- Waidhofen) (1903), Světlá nad Sázavou – Kácov (1903), Dobronín – Polná (1904), Brno – Líšeň (1905), Skalce nad Svitavou – Velké Opatovice (1908), Nemotice – Koryčany (1908), Čejč – Ždánice (1908), Kuřim – Veverská Bitýška (1911) a poslední z nich Moravské Bránice – Oslavany (1912).

Poslední důležitou událostí bylo v době rakousko-uherské monarchie zestátnění

ŽELEZNICE V ČESKOSLOVENSKU SLAVÍ 150 LET SVÉ EXISTENCE. 24. ČERVNA 1989 VYJÍŽDÍ Z BRNA HLAVNÍHO NÁDRAŽÍ DO BŘECLAVI ZVLÁŠTNÍ VLAK V ČELE S PARNÍ LOKOMOTIVOU 475.101. (FOTO JIŘÍ KULHÁNEK).

velkých železničních společností. KFNb byla zestátněna v roce 1906, StEG a ÖNWB v roce 1908, i když k faktickému převzetí provozu státními drahami došlo až o rok později.

Po vzniku Československé republiky a nového železničního podniku - ČSD bylo nutno upravit a doplnit železniční spojení ve směru západ – východ a rekonstruovat a rozšířit některé železniční uzly.

Z Břeclavi se stala významná pohraniční přechodová stanice, která byla v průběhu dvacátých let let rozšířena o přednádraží. V roce 1929 byla odstraněna provozní překážka, kterou bylo zaústění trati z Kútů do Břeclavi ze severu, dokončením přeložky této tratě se zaústěním z jižní strany. Vlaky jedoucí z Brna do Bratislavy nemusely od té chvíle v Břeclavi měnit směr jízdy.

V roce 1921 byla dokončena rekonstrukce a zdvoukolejnění trati Břeclav – Bratislava. Rekonstrukcemi prošla začátkem dvacátých let i trať Brno – Veselí nad Moravou – Vlárský průsmyk – Trenčianská Teplá, v té době jedno z nejdůležitějších spojení se Slovenskem.

Pouze rekonstrukce a přestavby však nestačily, a proto byl zákonem č. 235 z 30. března 1920 vyhlášen rozsáhlý program železničních novostaveb, kterým mělo být posíleno železniční spojení mezi Moravou a Slovenskem a slovenská železniční síť. V rámci tohoto stavebního programu byla vybudována trať Veselí nad Moravou – Myjava (1927) – Nové Město nad Váhom (1929). Největším stavebním dílem byl tunel pod Poľanou, který byl ve své době s délkou 2 421,5 m nejdelším tunelem v Československu.

Stavba druhých kolejí pokračovala i ve třicátých letech. V období 1930 až 1936 byla zdvoukolejněna trať Brno – Břeclav, v roce 1937 se začalo se stavbou druhé koleje

1918~1989

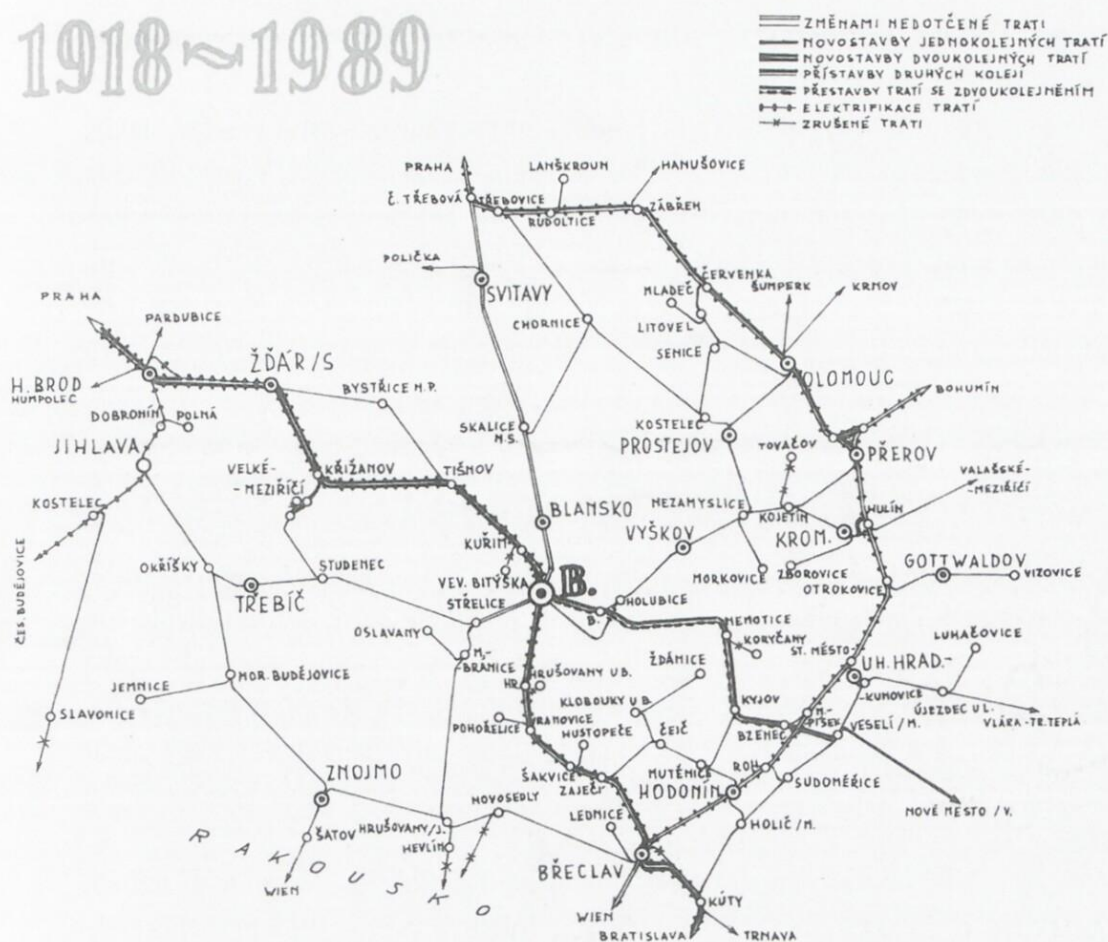

SCHÉMA ŽELEZNIČNÍCH TRATÍ NA JIŽNÍ MORAVĚ S VYZNAČENÍM ZÁSADNÍCH STAVEBNÍCH AKCÍ, KTERÉ SE USKUTEČNILY ZA ÉRY ČESKOSLOVENSKÝCH STÁTNÍCH DRAH (ČSD) V LETECH 1918-1989 (KRESLIL ING. EVŽEN ŽAMBERSKÝ)

na trati Brno – Veselí nad Moravou, která byla dokončena až v roce 1950.

Po roce 1920 začal postupný proces zestátnování místních drah, z nichž většina byla ve špatné ekonomické situaci. Řada místních drah, jako například tratě Tišnov – Německý Brod, Dobronín – Polná, Moravské Budějovice – Jemnice, byla zestátněna v roce 1925. Zestátnování místních drah bylo dokončeno až v roce 1948.

V roce 1933 vyhlásila Ústřední železniční rada „programové nahrazování kolejového provozu na některých místních drahách levnější a pružnější dopravou silniční“. Následovalo uzavírání některých místních drah. Na jižní Moravě to postihlo v roce 1936 tratě Kuřim – Veverská Bítýška, Moravské Bránice – Oslavany a Klobouky u Brna – Ždánice. Zatímco první ze jmenovaných tratí definitivně zanikla, na dalších dvou byl provoz během několika let obnoven.

Koncem třicátých let se začalo v souvislosti s neutěšenou mezinárodní situací uvažovat o stavbě kapacitní železniční trati přes Českomoravskou vrchovinu. Původně měla sledovat stávající trasu přes Nové Město, v listopadu 1938 však bylo rozhodnuto o stavbě nové výkonné železnice z Havlíčkova Brodu do Brna přes Křižanov. V důsledku okupace však došlo postupně k úplnému zastavení stavebních prací a postavené

tunely byly využity jako podzemní továrny nebo protiletectvé kryty.

Státoprávní změny v letech 1938 a 1939 přinesly s sebou i změnu státních hranic a vznik nových pohraničních stanic. Na jižní Moravě se to týkalo změny průběhu hranice se Slovenskem i Německem.

Po skončení druhé světové války bylo nutno v první řadě odstranit válečné škody, aby mohla železnice opět v široké míře sloužit potřebám hospodářství. V roce 1946 se objevil smělý plán na vybudování dálkové dvoukolejné železnice z Brna přes Ivančice, Moravské Budějovice a Třeboň do Českých Budějovic, který se však neuskutečnil. Postupně se obnovily stavební práce na trati Brno – Havlíčkův Brod. Nová trať byla otevřena 20. prosince 1953 včetně odbočky z Křižanova do Velkého Meziříčí. Do roku 1958 byla celá hlavní trať zdvoukolejněna. V roce 1964 byla otevřena Mutěnická spojka, která umožnila přímou jízdu uhelných vlaků mezi stanicemi Dubňany a Hodonín.

Pro zvládnutí zvyšujících se objemů nákladní přepravy se začalo již v padesátých letech 20. století s masivní elektrifikací hlavních tratí. Nejprve byl stejnosměrnou trakční soustavou 3 kV elektrifikován hlavní železniční tah západ – východ ze severočeské uhelné pánve přes Kolín, Olomouc, Ostravu, resp. Vsetín na Slovensko a přilehlé tratě. Pro elektrifikaci tratí v jižní části republiky byla zvolena střídavá trakční soustava 25 kV 50 Hz. První stykovou stanicí obou trakčních soustav se stala Kutná Hora. Vlak s elektrickými lokomotivami z Kutné Hory do Jihlavy a Brna-Židenic začaly jezdit v roce 1966, v následujícím roce postoupila elektrifikace z Brna přes Břeclav až do Bratislavy.

Až v roce 1980 byl zahájen elektrický provoz na trati Jihlava – Veselí nad Lužnicí, která byla součástí druhého jižního hlavního tahu. V letech 1981 – 1985 proběhla elektrifikace tratě Přerov – Břeclav, v roce 1987 začal elektrický provoz na úseku Hodonín – Holíč nad Moravou – Kúty. Na pohraničním úseku Břeclav – Hohenau, který byl elektrifikován v roce 1986, se stýkají na státní hranici dvě střídavé proudové soustavy.

Vedle technického rozvoje železniční sítě zatížené především nákladní dopravou docházelo i k zastavování osobní dopravy na základě stranického usnesení o „postupném vylučování neefektivních provozů a činností v souladu s ekonomickou dělbou dopravní práce, zejména rušení málo využitých železničních tratí“ z roku 1971. Na základě toho byla na jižní Moravě zastavena osobní doprava na tratích Hrušovany u Brna – Židlochovice (1979), Nemotice – Koryčany (1980), Břeclav – Lednice (1981) a Dobronín – Polná (1982).

Politické a hospodářské změny po roce 1989 se projeví především citelným poklesem železniční nákladní dopravy, který se ještě prohloubil po rozdělení Československa. Od roku 1993 působí v nové republice nástupnický železniční podnik – České dráhy (ČD). Postupně se však objevují na kolejích i jiní železniční dopravci, provozující především nákladní dopravu.

V letech 1993 až 1995 byly elektrifikovány tratě z Přerova a Olomouce do Brna, což s elektrifikací úseku Brno – Blažovice – Holubice, dokončenou v roce 1996, umožnilo zrychlit a zkvalitnit především dálkovou osobní dopravu mezi Brnem a Olomoucí a Brnem a Ostravou.

Prohlubující se mezinárodní spolupráce a rozvoj obchodu si vynutil zapojení železnic České republiky do sítě evropských železničních koridorů. V polovině devadesátých let 20. století začaly intenzivní stavební práce na modernizaci a optimalizaci železničních tratí zařazených do tranzitních koridorů. Stavební činnost začala právě na

ELEKTRICKÁ JEDNOTKA 560.003 / 560.004 V ŽELEZNIČNÍ STANICI BŘECLAV 13. ČERVENCE 1989
(FOTO JIŘÍ KULHÁNEK)

jižní Moravě v rámci I. koridoru, který směřuje z Břeclavi přes Brno, Českou Třebovou a Prahu do Děčína. Poznamenávám, že při pohledu do historie zjišťujeme, že železniční tranzitní koridory kopírují první železniční tratě na našem území.

Trať Brno – Česká Třebová byla rozdělena do dvou staveb: Brno – Skalice nad Svitavou (1995-1997) a Skalice nad Svitavou – Česká Třebová (1996-1999). V úseku Brno – Blansko byl na několik měsíců z důvodu stavebních prací úplně přerušen železniční provoz a osobní doprava nahrazena autobusy. Samostatnou stavbou byla elektrifikace celé trati mezi Brnem a Českou Třebovou, která byla dokončena v roce 1999.

Úsek Brno – Břeclav byl rozdělen do tří staveb: Brno – Vranovice (1998-2000), Vranovice – Břeclav státní hranice s Rakouskem (1997-1999) a stanice Vranovice (2000-2001). V rámci stavebních prací byla v roce 2000 zrušena železniční stanice Rajhrad a přestavěna na zastávku.

Postupně začaly i práce na II. železničním koridoru směřujícím z Břeclavi přes Přerov a Ostravu do Petrovic u Karviné. Realizace jednotlivých staveb probíhala následovně: Břeclav – Hodonín (1998-2000), Hodonín – Moravský Písek (1997-1999), Moravský Písek – Huštěnovice (1999-2001), Huštěnovice – Otrokovice (1999-2000) a Otrokovice – Přerov (2000-2002). V roce 2005 byly zahájeny modernizační práce na úseku Břeclav – Lanžhot státní hranice.

Na druhé straně docházelo na přelomu století i k zastavování osobní dopravy na některých vedlejších drahách s malými přepravními proudy cestujících. Na jižní Moravě k tomu došlo v roce 1998 na trati Čejč – Ždánice a koncem roku 2004 na tratích Mutěnice – Kyjov a Hodonín – Holíč nad Moravou. Vzhledem k absenci nákladní dopravy tak některé tratě nebo jejich části nezadržitelně směřují k úplné fyzické likvi-

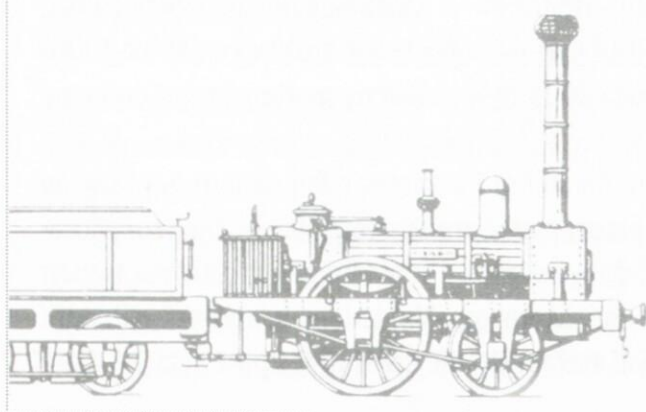
daci. V současné době, kdy železnici silně konkuruje individuální motorismus i autobusová doprava, je ohrožen osud i dalších vedlejších tratí.

Na jižní Moravě sice již skončily intenzivní stavební práce na železničních korytech, na modernizaci však ještě čekají železniční uzly. Na přelomu prvního a druhého desetiletí nového století přijde na řadu uzel Břeclav. Největším oříškem však bude modernizace železničního uzlu Brno s plánovaným přesunem osobního nádraží s výhledem na napojení vysokorychlostních tratí.

Ve stádiu úvah, studií i projektů jsou záměry dalšího rozvoje a zkvalitnění železniční sítě na jižní Moravě. V roce 2006 se začne s elektrifikací tratě Znojmo – Retz. V plánu je i elektrifikace tratí Brno – Jihlava a Brno – Nesovice, případně až do Veselí nad Moravou. Mezi rozsáhlé, ale potřebné akce lze zařadit i modernizaci tratě Brno – Přerov s jejím zdvoukolejněním a vedením z velké části v nové stopě. Při výjezdu z Brna by obsloužila i brněnské letiště. Křenovická spojka umožní přímou jízdu regionálních osobních vlaků ze Sokolnic do Slavkova a Bučovic. V budoucnosti by mělo toto spojení sloužit jako jižní prodloužení severo-jížního kolejového diametru, který povede v centru Brna pod zemí a napojí se v prostoru Králova Pole na trať do Tišnova. Boskovická spojka má umožnit přímou jízdu elektrických vlaků z Brna do Boskovic s vyloučením úvratě ve Skalici nad Svitavou. V plánu je i modernizace a elektrifikace tratě Hrušovany u Brna – Židlochovice. Realizace těchto smělých plánů však závisí především na finančních možnostech.

Železniční doprava však zcela jistě neřekla své poslední slovo a jsem přesvědčen, že koleje a vlaky budou jižní Moravu spojovat se světem ještě další desetiletí.

Ing. Jiří Kotrman je zaměstnán u Českých drah, a.s., kde pracuje v oblasti osobní dopravy a přepravy, zájmově se věnuje historii železniční dopravy, především na jižní Moravě.

K HISTORII ŽELEZNIČÁŘSKÉ UNIFORMY

87

Mojmír Krejčířík

Stejnokroj patří k železnici od jejích počátků zcela neodmyslitelně. První parostrojní železnice v našich zemích, Severní dráha císaře Ferdinanda, zavedla podle zahraničních vzorů pro zaměstnance, kteří přicházeli do styku s veřejností, stejnokroje již při zahájení provozu v roce 1838. Traťoví strážníci dostali černošedé kabáty s oranžovými manžetami a límci a černé kuželové čepice, ozdobené mosaznými iniciálami společnosti, průvodčí tmavomodré kabáty, rovněž s oranžovými límci a manžetami, a tmavomodré brigadýrky. Když o něco později zavedly Státní dráhy tmavozelené stejnokroje, šlo o krátkodobou epizodu. Modrá barva se stala natrvalo charakteristickou barvou železničářských uniforem.

Nabízí se však otázka, proč vůbec železničáři nosí stejnokroje. Snad nejvýmluvnější odpověď na tuto otázku dává žádost, s níž se v roce 1840 několik nových průvodčích Severní dráhy císaře Ferdinanda obrátilo na ředitelství společnosti:

„Během své služby, ač krátké, se denně přesvědčujeme, že uniformování je pro výkon služby průvodčích v každém směru nezbytně potřebné, aby je mohla cestující veřejnost zřetelně rozpoznat a aby v naléhavých případech mohli váhou své rozpoznatelnosti udílet pokyny či příkazy, ale také aby se cestující mohli na ně se svými dotazy a záležitostmi bez dlouhého hledání a ztráty času obracet. Neméně velký význam má účinek uniformy na personál průvodčím podřízený, jako jsou mazači, nakladači, nosiči zavazadel a jiní, neboť tito lidé se často ve službě střídají, takže průvodčí osobně neznají a jsou-li tito v civilním oblečení, vykonávají jejich rozkazy jen vlažně a po dlouhém otálení.”¹

Odpovědět na položenou otázku lze však také poměrně stručně strohou literou zákona. Již v prvním návrhu rakouského policejního zákona pro parostrojní železnice z roku 1840 se objevil paragraf, věnovaný uniformování železničního personálu: „Traťoví dozorcí, traťoví strážníci a vlakový personál musí být ve službě uniformováni nebo rozpoznatelní podle jiného rozlišovacího odznaku.” V konečném českém znění zákona z roku 1847 zněl tento paragraf takto: „Oni ustanovenci, kteří s obecnstvem zacházejí, mají vždycky svou službu v služebním oděvu nebo jsouce určitým naznačením opatření, konati.”² Ani v dalších zákonných úpravách se text příliš nezměnil. Paragraf 15 Železničního provozního řádu z roku 1851, který platil téměř celé století, nařizoval: „Veškerý personál určený k doзору nad tratí nebo přicházející do styku s veřejností musí být pro všeobecnou zřetelnost opatřen služebním oděvem nebo služebním odznakem.”

Zákon o drahách z roku 1937 toto ustanovení modifikoval jen nepatrně: „Zaměstnanci dráhy jsou povinni, pokud se u nich mohou vyskytovat úkony policie na dráze, nebo pokud je to v zájmu styku s obecnstvem, nositi při výkonu služby stejnokroj, po případě služební odznak.” Další menší změnu přinesl zákon o drahách z roku 1950: „Zaměstnanci drážního podniku jsou povinni nosit při výkonu služby stejnokroj, po případě služební odznak, přísluší-li jim výkon bezpečnostní služby na dráze nebo

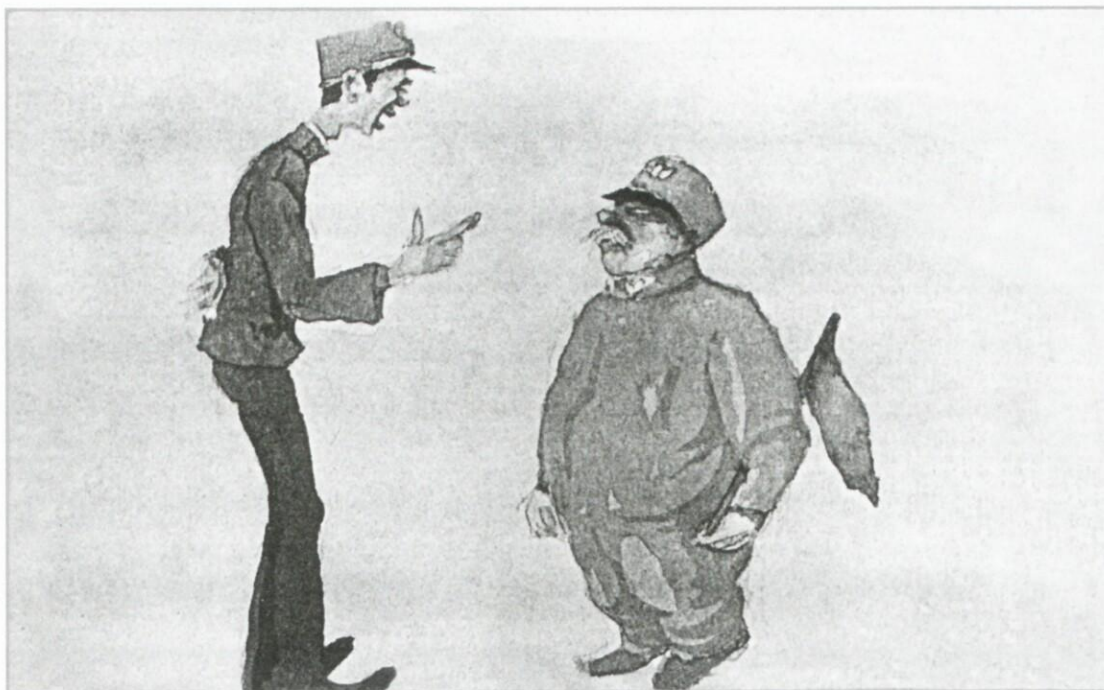
TEXT DOPROVÁŽEJÍ ILUSTRACE ZE SÉRIE „ŽELEZNIČÁŘI - 10 KARIKATUR ZE ŽIVOTA PŘÍSLUŠNÍKŮ OKŘÍDLENÉHO KOLA“
VYDANÉ V ROCE 1935 V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH NÁKLADEM ŽELEZNIČNÍCH ZAMĚSTNANCŮ
S ÚPLNÝM STŘEDOŠKOLSKÝM VZDĚLÁNÍM

vyžaduje-li to jejich styk s obecností”. Zákon o drahách z roku 1964 sice ustanovení o povinném nošení stejnokrojů neobsahoval, nicméně v paragrafu o výkonu bezpečnostní služby se zmiňoval o „pracovnících drážního podniku ve stejnokroji nebo se služebním odznakem.”

Český zákon o drahách z roku 1994 postrádá jakoukoliv zmínku o stejnokroji či služebním odznaku, najdeme ji však v interním předpisu Českých drah D2: „Zaměstnanci dopravní služby musí ve službě používat stejnokroj nebo pracovní (ochranný) oděv doplněný stejnokrojovou (pracovní) čepicí (ochrannou přilbou), pokud je jim přidělen. Zaměstnanci, kteří mimořádně vykonávají dopravní službu bez stejnokroje, nosí na levém rukávu červenou služební pásku”.

I když předpisy výslovně nenařizovaly nošení stejnokroje (mohl jej nahradit služební odznak), většina železničních společností již od počátku volila tuto nákladnější variantu. Není divu, vždyť počátky železnic spadají do doby, která zbožňovala uniformy. Stejnokroj byl stavovským odznakem dvorních, soudních a politických úředníků i státních zaměstnanců, šlechta oblékala do uniform a livřejí svůj personál, stejnokroj nosili příslušníci policie, celní stráž, hasičských sborů, různých spolků a cechů, největší vážnosti se ovšem těšily uniformy vojenské. Uniforma vzbuzovala u veřejnosti respekt a dodávala svému nositeli nejen vážnost a důstojnost, ale také pocit sounáležitosti s uniformovaným sborem. Protože umožňovala rozlišovat vzájemnou podřízenost jeho příslušníků, byla i významným prostředkem k udržování disciplíny.

Nicméně na přelomu 19. a 20. století se takové pojetí již nesetkávalo s jednoznačně příznivým ohlasem. V roce 1904 vyšel v Časopisu českého úřednictva železničního článek s burcujícím titulkem „Pryč s uniformou!“ Článek pokračuje slovy: „K čemu vlastně sloužit má uniforma? K orientování obecnosti, aby vědělo, na koho se v pří-

slušných případech obrátit. Ale k tomu uniformy naprosto není třeba; stačilo by docela nějaké označení jiné. Dopravní řád dovoluje, aby zřízenci i ve styku s obecnstvem byli opatřeni pouze služebním odznakem nebo legitimací.

Správa však, chtěje býti papežštější než papež, nařizuje, aby zřízenci u služby výkonné a ti, kteří přicházejí do styku s obecnstvem, opatřeni byli při vykonávání svých služebních povinností uniformou. Jaká zračí se v tom snaha? Nadělat ze zřízenců a úředníků uniformované lokaje; já alespoň jiné snahy v tom nevidím. Či pro parádu dráhy? Co platny jsou všechny předpisy nařizující čistotu oděvu, je-li člověk nucen pohybovat se v uprášených, špinavých kancelářích po celou noc, lézt pod vozy, chytat se začouzených rukovětí, nechat se zastříkat strojem atd. Nic! Parády bychom tedy mnoho v uniformě nenadělali."

Proti tomuto radikálnímu názoru se však ozvaly hlasy, reprezentující zřejmě větší část železničního úřednictva: „Název článku i jeho obsah zdá se býti trochu upřílišněným. Stejnokroj odstraniti jest alespoň pro tento čas nemožností, poněvadž tak jsme znatelnými pro obecnstvo a pro sebe navzájem ve službě. Zkušenosti nás učí, že při výkonné službě je stejnokroje nezbytně třeba. Pohlížíme však na něj jako na čestný odznak našeho stavu a nelze nám pohlížeti na uniformovaného kolegu jako na lokaje, jak se vyjádřil pisatel článku snad poněkud ukvapeně." Jinými slovy potvrdily tento názor i úvodní věty předpisu ČSD Ok 3 o stejnokroji pracovníků železniční dopravy z roku 1985: „Stejnokroj patří k výsadě povolání železničáře, hodnostní označení pak vyjadřuje společenský význam zastávané funkce, mzdové zařazení a služební dobu u ČSD".

Vedle své funkce rozlišovací nabyl však železničářský služební oděv během doby i významné funkce sociální. Stal se součástí naturálních požitků zaměstnanců železnic, jak to v roce 1934 výstižně charakterizovaly Československé železniční listy: „...neboť služební stejnokroj je určitý díl pevných příjmů, sjednaných se správou drah a je to právo vydržené od prvních dob existence železných drah vůbec."

Skutečně, již první předpisy o služebním oděvu zaměstnanců železnic v Rakousku právo na stejnokroj a pracovní oděv přiznávaly, ovšem pouze kategorii zřízenců a později podúředníků. Úředníci si naproti tomu museli opatřovat předepsaný stej-

nokroj na vlastní útraty. Severní dráha císaře Ferdinanda sice zavedla již v roce 1845 příspěvek úředníkům na pořízení prvního stejnokroje, ale ostatní společnosti jejího příkladu nenásledovaly. Na konci 19. století pouze tři železniční společnosti – Severní dráha císaře Ferdinanda, Ústecko-teplická dráha a Společnost státní dráhy – poskytovaly úředníkům paušál na pořízení stejnokroje. Teprve v roce 1906, po úspěšné pasivní rezistenci rakouských železničářů, přiznalo Ministerstvo železnic úřednickým čekatelům Státních drah, konajícím dopravní službu, jednorázový příspěvek na pořízení prvního stejnokroje. Československé státní dráhy v zásadě převzaly rakouský systém

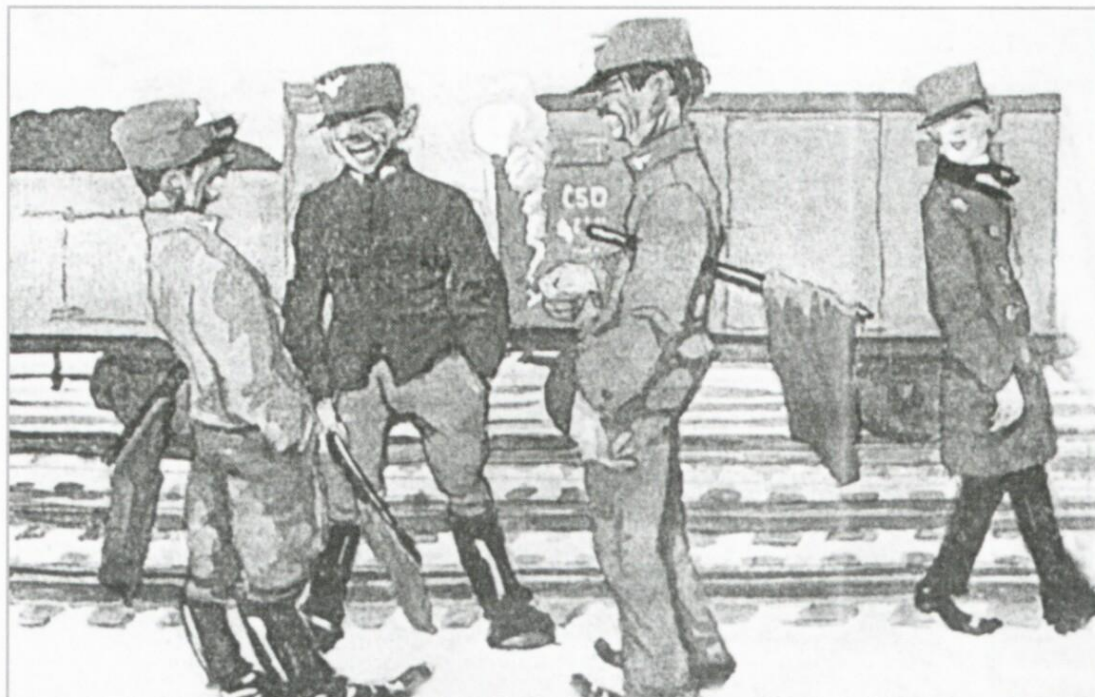
příplatků úředníkům na první opatření, případně obnovení stejnokroje, který zůstal v platnosti až do roku 1954.

Situace byla u kategorie podúředníků a zřízců odlišná. Od počátku existence železnic dostávali součástky služebního oděvu bezplatně s tím, že po uplynutí užívacího období přecházely do jejich osobního vlastnictví. Okruh zaměstnanců s nárokem na stejnokroj a pracovní oděv se postupně rozšiřoval až do roku 1921, kdy neutěšená hospodářská situace ČSD přinutila železniční správu omezit kategorie zaměstnanců, jimž se přidělovaly bezplatně stejnokrojové součástky. Napříště je měli dostávat pouze zřízcenci a podúředníci vnější výkoné služby, přicházející do bezprostředního styku s veřejností. Toto opatření narazilo na tvrdý odpor odborových organizací, které takové omezení považovaly za útok na tradiční sociální vymoženosti železničářů. Železniční správa však více než desetiletému nátlaku odborů neustoupila, neboť snižování výdajů bylo cestou k překonání hospodářské krize třicátých let.

K významné změně došlo teprve roku 1954, kdy byly nejen zrušeny kategorie úředníků, podúředníků a zřízců, ale zavedena i povinnost nosit stejnokroj ve službě pro převážnou většinu železničářů; stejnokroje dostávali všichni zaměstnanci bezplatně. K opětovnému omezování okruhu železničářů, podílených bezplatně stejnokrojem, začalo docházet až od roku 1991. Podle předpisu Českých drah Ok 3 z roku 2003 se stejnokroje poskytují pouze zaměstnancům přicházejícím při výkonu práce do bezprostředního styku s cestující veřejností. V roce 1991 bylo zavedeno poskytování stejnokrojových součástí formou bodového systému podle vzoru armády.

Pokud bychom chtěli shrnout vše shora řečené do stručné a výstižné odpovědi na otázku, proč nosí železničáři stejnokroje, můžeme to snad nejlépe učinit prostřednictvím citace úvodní věty z předpisu ČSD Ok 3 o stejnokroji pracovníků železniční dopravy z roku 1991: „Stejnokroje jsou poskytovány pracovníkům ČSD z důvodu veřejného zájmu, s ohledem na styk pracovníků železniční dopravy s cestující veřejností a z důvodu upevnění kázně a disciplíny v železničním provozu.”

Současný stejnokroj zaměstnanců Českých drah je z roku 1996. Tmavomodrá saka doplňují vínově červené proužky na kapsách a zlatě vyšité logo ČD, namísto dlouhých plášťů byly zavedeny tříčtvrteční bundy s vložkou a odepínacím límcem,

vedle tmavomodrých pulovrů se objevily i svetry s dlouhým rukávem a na dráhu se opět vrátily letní bundokošile světle modré barvy se znakem ČD.

Ing. Mojmír Krejčířík je generálním ředitelem akciové společnosti ÚVAR-Servis (dříve Ústav vývoje a racionalizace železničního stavebnictví v Brně). Ve své publikační činnosti se zaměřuje na historii železnic v českých zemích.

Poznámky:

- 1) Österreichisches Staatsarchiv Wien, fond Nordbahndirektion, 1840, č. 2766-II/3
- 2) Moravský zemský archiv Brno, fond B 14, karton č. 3601

Literatura:

Krejčířík, MSs.: Železniční móda. Dějiny železničního stejnokroje v českých zemích a na Slovensku. Praha 2003

OSVALD ŽIVOTSKÝ, STAVITEL DRÁHY
TIŠNOV – ŽĎÁR NAD SÁZAVOU

93

Lubomír a Martin Čechovi

V roce 2005 jsme si připomněli sté výročí dráhy Tišnov – Žďár nad Sázavou, sto let od svého vzniku si připomnělo i nádraží v Doubravníku. Tato událost byla pro obec významná i proto, že dráhu stavěla stavební firma zdejšího rodáka Osvalda Životského.

Osvald Životský se narodil se v Doubravníku 9. září 1832 v domě číslo 13. Jeho otec Karel Životský vlastnil hospodářství a provozoval soukenickou živnost. Měl početnou rodinu a v městečku byl váženým občanem – zastával hodnost rychtáře. Po úpadku soukenické živnosti prodal v roce 1846 hospodářství a i s rodinou se přestěhoval do Rosic.

Osvald vychodil v Doubravníku obecnou školu a poté byl poslán na dva roky do Rakouska, aby se naučil německy. Po návratu vychodil v Brně čtyři ročníky střední školy a nastoupil na rosickém panství na místo stavebního praktikanta. Když byl v roce 1850 otevřen jednoroční přípravný kurs pro techniku, která se právě v Brně zřizovala, vstoupil do něj a o pět let později ve věku 23 let dokončil na této škole studia s výborným prospěchem. V roce 1856 vstoupil do služeb generálního podnikatelství bratří Kleinů a byl přidělen ke stavbě Jihoseveroněmecké spojovací dráhy Pardubice – Liberec s odbočkami. Po skončení této stavby se zúčastnil výstavby Haličské dráhy Řešov – Přemyšl – Lvov, která byla dokončena r. 1862, a dále se do roku 1878 zúčastnil projektování a provádění staveb důležitých tratí v Čechách, na Moravě a v Uhrách, vše v rámci stavební firmy bratří Kleinů. Ve firmě zastával funkci vrchního inženýra a plnomocníka se zajištěnou tantiémou z čistého zisku ze staveb, na kterých se podílel. V době působení ve firmě se Životský zúčastnil do roku 1881, kdy firma ukončila činnost po smrti posledního z bratří Kleinů Vojtěcha, výstavby celkem 900 kilometrů drah.

Aby se seznámil s pokroky ve stavbě železnic, podnikl Životský během let několik studijních cest do Itálie, Německa, Švýcarska, v roce 1862 navštívil světovou výstavu v Londýně, v centru Británie, odkud se parostrojní železnice rozšířila do celého světa. Vybaven vědomostmi a zkušenostmi zahájil koncem roku 1885 samostatné podnikání ve stavbě drah. Společníky Životského firmy byli Josef Hrabě, stavitel z Kladna, ing. Josef Kovářík a ing. Nezdara, kteří již předtím také projektovali a stavěli dráhy. Na místo hlavního inženýra firmy byl přijat ing. Jiří Hauser, který byl Životského věrným spolupracovníkem už ve službách Kleinů. První dráha, kterou Životského firma postavila, byla tzv. Jihočeská transversálka Jihlava – Veselí nad Lužnicí (původně Meziměstí) v délce 92,3 km, jejíž provoz byl zahájen 3. listopadu 1887.

V době, kdy začal Životský podnikat samostatně, byla už postavena většina hlavních drah. Nejvýnosnější z nich postavily soukromé společnosti, jiné stát. I když celé kraje zůstávaly odloučeny od železniční dopravy, stavební ruch pomalu ustával. Stát se proto snažil vytvořit podmínky pro vznik tzv. lokálních drah (jinak drah nižšího řádu). Dělo se tak pomocí zákonů, které poskytovaly lokálním drahám různé výhody při stav-

bě, vystrojování a provozování drah. Tak mohly být postaveny i železnice vysloveně ztrátové.

Životského podnikání tak bylo zaměřeno převážně na stavby lokálních drah. Byly mezi nimi i některé náročné stavby. Například v letech 1896-1903 postavená trať z Modřan u Prahy do Davle a dále Posázavím přes Čerčany, Ledeč a Kácov do Světlé nad Sázavou s přípojkou Čerčany – Kolín. Tato dráha je vedena na mnoha místech v těsném sousedství Vltavy a Sázavy, a proto byla její stavba velmi náročná. Stavitelé museli přemístit tisíce kubických metrů zeminy, prorazit skalní masívy a vybudovat velké množství umělých staveb z nichž mnohé patřily v Čechách mezi nejobtížnější. Namátkou se zmiňme například o kamenném viaduktu u Jílového u Prahy, který byl ve své době nejvyšší v Čechách, nebo o železném mostě přes Vltavu u Měchenic kde stavitelé použili u nás poprvé zakládání pilířů na studně.

Ze stavby Posázavského pacifiku se veškeré kapacity firmy *Podnikatelství staveb železnic O. Životski* přesouvají na Moravu na stavbu tratě Žďár nad Sázavou – Tišnov, vedoucí Životského rodným Doubravníkem. To už je majitelem firmy pouze Životský sám. Při stavbě „Horky“ ze Žďáru do Tišnova mohl Životský využít svých bohatých zkušeností s náročným a členitým terénem. Provoz tratě byl zahájen 23. června 1905.

Posledním dílem, které Životského firma vybuďovala, je stavba třetího oddílu dolno a hornorakouské dráhy Grein nad Dunajem – Kremže. Trať je 77 km dlouhá a na její stavbě se podílely celkem tři firmy. Firma Životský stavěla úsek Grein – Marbach o délce 25 km, jehož stavbu je možno pro velké technické obtíže přirovnat ke stavbám drah alpských. Na trati se střídají tunely s hlubokými skalními zářezy a opěrnými zdmi až 20 m vysokými. Trať má mnoho klenutých viaduktů, čtyři železné a kombinované mosty a tři tunely o celkové délce 413 m. Mimochodem, na této trati byla vůbec poprvé povolena stavba menšího železobetonového mostu.

Výstavbou dráhy Grein nad Dunajem – Kremže byla poslední stavbou Životského firmy, v roce 1909, kdy byla dokončena, bylo Osvoldu Životskému sedmasedmdesát. Po dokončení výstavby Greinské dráhy vyzvalo rakouské ministerstvo železnic Podnikatelství staveb železnic O. Životski hned dvakrát, aby se zúčastnilo soutěže na stavbu mimořádně náročné alpské dráhy přes Taury, což svědčilo o výborné pověsti, jaké se firma těšila, avšak Životský již nechtěl pro pokročilý věk ve stavební činnosti pokračovat a firma svou činnost roku 1910 ukončila.

Životský byl znám svým sociálním přístupem ke „svým“ dělníkům a byl u nich neobyčejně oblíben, i když je třeba říci také to, že se zachovaly policejní protokoly o stávce, kdy požadovali Životského dělníci zvýšení mezd a kratší pracovní dobu.

Osvold Životský se nikdy neoženil. Hlavně v pozdějším věku se stal mecenášem zvláště humanitních a vlasteneckých organizací. Byl zakládajícím členem Sokola v Rosicích, v Brně-Černovicích přispěl k založení a udržování české mateřské školky, kterou tam založil III. odbor Národní jednoty pro Jihozápadní Moravu, podporoval české menšinové školy, brněnskou techniku, spolek Komenský ve Vídni, Hlávkovy a Kounicovy studentské koleje a jiné. Ani na své rodiště Životský nezapomněl. 4000 korun věnoval na stavbu chudobince, 1000 korun na školní fond, stejnou částku na činnost Okrašlovacího spolku. Kabinetu doubravnické školy věnoval mnoho cenných pomůcek, doubravnickému kostelu věžní hodiny a dvě malovaná okna vedle hlavního oltáře a čtyři okna mozaiková.

V Brně se Životský stýkal s českými vlastenci v Klubu přátel umění kolem Leoše

PORTRÉT OSVALDA ŽIVOTSKÉHO (Z ARCHIVU AUTORŮ)

Janáčka. Zde se seznámil s doktorem F. Veselým, zakladatelem Akciové společnosti lázní Luhačovických a ředitelem lázní, který pozval Životského do Luhačovic. Luhačovice se Životskému zalíbily natolik, že se stal akcionářem lázeňské akciové společnosti, zasedl se o železniční přípojku z Újezdce u Luhačovic do Luhačovic a v letech 1902-1903 si nechal podle vlastního projektu postavit vilu v podobě zámku, nazvanou Vlasta. Vilu postavil stavitel František Brož z Ledče.

Při stavbě železnice – jižní dráhy – v Srbsku byl Životský představen srbskému královskému páru. Dodejme, že královna Draga byla Moravanka z Přerova, původním jménem Drahomíra Mašínová. Když Draga projevila přání přijet do Luhačovic, jejichž krásu jí Životský barvitě vylíčil, přizpůsobil Životský plány vily tomu, aby byla schopna

hostit i srbskou královskou rodinu. Královna Draga ovšem do Luhačovic nikdy nepřijela - byla totiž spolu s manželem zavražděna při důstojnickém puči v roce 1903.

Ve své vile Vlasta v Luhačovicích ing. Osvald Životský dne 21. května 1920 ve věku 88 let umírá. Z úmrtního oznámení lze vyčíst, že přežil všechny své početné sourozence a pohřben byl 24. května 1920 do rodinné hrobky v Rosicích u Brna. Životský sepsal závěť, ve které vilu Vlasta odkazuje Spolku českých spisovatelů. Závěť však zůstala nepodepsána a vilu odkoupila v dražbě od dědiců Akciová společnost lázní za 701 000 korun i s inventářem a velkou zahradou se skleníkem. Později, ve dvacátých letech 20. století bylo ve vile kasino, v současné době slouží jako dětská léčebna.

Nevšední osobnost ing. Osvalda Životského připomíná název ulice v Brně-Zábřdovicích. Jeho odkaz si připomněli Doubravničtí 2. července 2005, kdy na zdejším nádraží uvítali slavnostní vlak tažený parní lokomotivou. Jak o tom hovoří zápis v kronice městyse Doubravníka, připomínka to bylo důstojná, v čele s členy obecní rady, krojovanými zástupy obyvatel, kapelou a domácími koláčky. Výstavbu dráhy Žďár nad Sázavou – Tišnov na území Doubravníka osvětlila výstava, uspořádaná v prostorách oddací síně obecního úřadu Doubravník. Došlo také na znovuoživení pamětní desky Osvalda Životského, umístěné na jeho rodném domě. Poznamenejme, že tato deska byla poprvé odhalena v roce 1910, posléze byla majitelem domu při opravě fasády odstraněna a uložena v obecním archivu, aby se po mnoha letech a důkladné rekonstrukci vrátila zpět na původní místo. Spolu s ní se do Doubravníka po dlouhé době vrátila další stopa, kterou zde zanechal místní rodák ing. Osvald Životský.

Lubomír Čech je strojvedoucím ve výslužbě, 35 let pracoval v tišnovské strojové stanici Lokomotivního depa Brno; Martin Čech je strojvedoucím Českých drah a spolupracuje při pořádání nostalgických akcí jako strojvedoucí parních lokomotiv nebo organizátor výstav.

FOTOGRAFIE O. ŽIVOTSKÉHO POŘÍZENÁ VE VILE VLASTA V LUHAČOVICÍCH, KDE STRÁVIL KONEC SVÉHO ŽIVOTA (Z ARCHIVU AUTORŮ)

ÚZKOKOLEJKY U „TIŠNOVKY“ A „HORKY“

Miroslav Vaněk

Bez použití úzkorozchodných drah by se hlavně v dřívějších letech stěží mohly budovat železnice normálního rozchodu. Tyto dráhy či drážky, ať už kratší či delší, měly nezastupitelnou úlohu nejen při budování normálně rozchodných tratí, ale i silnic, přehrad, větších závodů a podobně. Tzv. normální rozchod má šířku 1435 mm, rozchody nad touto hranicí jsou rozchody široké, rozchody užší se chápou jako úzké, rozchody pod hranicí 350 mm (někdy se uvádí již pod 400 mm) se nazývají rozchody liliputími.

Úzkorozchodné dráhy zpravidla neměly to štěstí, aby byly tak přístupné veřejnosti, jako „velké“ železnice normálního rozchodu. Právě to je však je dělalo a dělá zajímavými. Různé druhy rozchodů a s tím související celá škála úzkorozchodných vozidel, to vše dělalo úzké drážky ještě zajímavějšími než dráhy normálního rozchodu. Nabízí se otázka, proč nebyl jednotný rozchod i na úzkých drahách a byla u nás celá řada různých i zcela atypických rozchodů. V první řadě zde hrála roli účelnost a způsob využití každé drážky, v neposlední řadě i přípustnost prostoru, kterým drážka měla vést. Logicky se volil širší rozchod, například 1000 mm, pro dráhy, kde se předpokládala větší zátěž a přístupnost terénu pro vybudování oblouků trati o větším poloměru. Opačně tomu bylo u drážek užšího rozchodu, kde vzniklo několik rozchodů typických, například 1000 mm, 760 mm, 600 mm, na druhé straně vznikla celá řada rozchodů atypických, například 598 mm, 650 mm a podobně.

Odpověď na otázku, kde bylo možné se setkat s úzkorozchodnou drážkou, je jednoduchá - téměř všude. Bylo spíš výjimkou, pokud se na katastru některé obce nevykytovala alespoň krátká manipulační drážka. Používaly se v hornictví, v kamenolomech, vápenkách, cihelnách, koželužnách, pilách, skladech, továrnách s jakoukoliv výrobou, pekárnách, mlýnech, v rybníkářství a rybářství, v kravínech, vepřínech, na jatkách, papírnách, cukrovarech, lesním hospodářství, depech lokomotiv normálního rozchodu, při filmování se na drážce ještě dnes pohybují kamery, na střelnicích terče. Dokonce jsem se setkal s krátkou manipulační drážkou i v knihovně, ale také v místě ne zrovna veselém, a sice v krematoriu.

Nezastupitelnou úlohu na drážkách měly především parní lokomotivy, později lokomotivy motorové, elektrické, a to jak trolejové, tak kabelové či akumulátorové. V dolech bylo možné najít lokomotivy na stlačený vzduch v ocelových lahvích. Všem typům lokomotiv předcházela pohon animální s využitím síly koní, volů a podobně, který byl praktikován na počátku kolejové dopravy a udržel se poměrně dlouho, zejména na důlních drážkách. V našem okolí bylo na úzkém rozchodu používáno síly koní ještě po druhé světové válce, do roku 1957, na dole Antonín ve Zbýšově u Brna. Jen pro ilustraci uvedme, že poslední kolejová doprava s koňským pohonem byla v nejbližším okolí v cukrovaru ve Vyškově, a to až do poloviny padesátých let 20. století. V neposlední řadě se vždy využívalo na krátkých drážkách ruční manipulace, což se v mnoha případech takto praktikuje dosud. Opomenout nelze ani různá posunovadla poháněná

stlačeným vzduchem či s pohonem hydraulickým, nebo různé typy vrátků (navijáků) poháněných stlačeným vzduchem či elektrickou energií.

Všeobecně by bylo možné napsat o úzkorozchodných drážkách mnoho zajímavého. My se však zaměříme pouze na oblast našich jubilujících tratí, Tišnovky a Horky, a zmíníme se o drážkách, které se nacházely nebo dosud nacházejí v jejich těsné blízkosti. Rozdělíme je do několika skupin, přičemž u každé skupiny začneme v Brně a skončíme ve Žďáru nad Sázavou. Podrobněji se poté zastavíme u úzkorozchodné dráhy Diana a příště navážeme příspěvkem o lanových drahách, muzejních, zahradních a zábavních železnicích.

První skupinou jsou drážky, bez kterých by asi stěží mohly být postaveny obě jublantky „Horka“ a „Tišnovka“, *drážky stavební*. Popsat přesně kudy vedla která drážka související se stavbou těchto tratí, by bylo velice zdlouhavé a obtížné. Převážela se na nich zemina a rubanina z prokopaných zářezů, z odřezů a také i z jediného tunelu na trati. Postupovalo se podle přísně dodržovaných zásad, aby vytěžený materiál ze zářezů a tunelu byl efektivně využit pro stavby násypů tratí, násypu plání pro budoucí zastávky, stanice, nebo nákladiště. Proto se stavitel bránil těžít materiál v lomech a zemnicích, které pokud přece jen nebylo vyhnutí, byly otevírány v těsné blízkosti budovaných tratí. Od budované trati k nim vedly odbočky úzkých kolejí. Takto tomu bylo jak u našich jubilantek, tak i při stavbě nové trati, kde se také nacházely desítky kilometrů stavebních drážek. V kronikách okolních obcí se můžeme dočíst, že dělníci při stavbě staré Tišnovky stavěli dřevěné kozy, na které připevňovali koleje a z nich se pak sypal z vozíků štěrk a zemina, a takto se vytvářel budoucí násep. Nepochybně se jednalo o sypání násypů metodou takzvaného „ztraceného lešení“, po navržení násypu do potřebné výšky se z dřevěného lešení odebraly koleje, to pak zůstalo zaházené v násypu a časem vyhnulo. Lokomotivy na toto lešení zpravidla nejezdily, ale vozíky s rubaninou na ně pouze nasouvaly (natlačely) a po vysypání vytahovaly zpět. Na stavebních drážkách se používaly vozíky s dřevěnou nebo kovovou korbou, malé parní, později i motorové lokomotivy, ale také animálního pohonu, tedy koní, často také jen ručního posunu. Stavebních drážek se však nepoužívalo jen při stavbě všech tišnovských tratí, ale i při stavbě Zbrojovky v Kuřimi (pozdější TOS) a hlavně později jejích podzemních prostor v kopci Záruba v době II. světové války. Úzkých drážek bylo využito také při stavbě koupaliště v Tišnově nebo budování silnice u Štěpánova. Dále jsme se mohli setkat s úzkorozchodnou drážkou při regulaci řeky Loučky. Na severovýchod od Tišnova je vesnice Hluboké Dvory, na jejímž katastru se nacházela za II. světové války drážka, využívaná pro stavbu takzvané „Hitlerovy dálnice“. S ní také souvisela drážka v lomu na arkosovitý pískovec s velkým množstvím odpadu, situovaném nedaleko silnice k Unínu. Ještě více na sever u Černé Hory budovala tuto dálnici firma Hrabě a Lozovský, která zde také měla svou úzkou drážku. Úzkých drážek při stavbě protektorátní dálnice se používalo v katastru obce Čebín, Moravské Knínice, Jinačovice, kde stavěla firma Lanna, a samozřejmě i na dalších místech této stavby. Z trasy tehdy projektované dálnice vedly na Tišnovsku odbočky k některým lomům na vápenec, kámen a k pískovnám, odvážel se na nich odpad z hald po těžbě, který se hodil pro násypy zemního tělesa. Během stavby nemocnice v Novém Městě na Moravě bylo možné se také setkat z krátkou stavební drážkou při úpravě terénu.

Rozsáhlé komplexy na sobě nezávislých stavebních drážek byly vybudovány při stavbě Vířské přehrady. Jedno kolejiště sloužilo na stavebním nádvoří, které bylo situo-

PŘESOUVÁNÍ KOLEJÍ ÚZKORozCHODNÉ DRÁŽKY PŘI BUDOVÁNÍ STROJÍREN ŽĎAS VE ŽĎÁRU NAD SÁZAVOU (VŠECHNY FOTOGRAFIE K ČLÁNKU M. VAŇKA POCHÁZEJÍ Z AUTOROVY SBÍRKY).

váno nad stavbou přehrady v dnešní zátopě. Vozíky s materiálem zde vozila dieselová lokomotiva. Vzhůru od stavebního nádvoří vedla svážnice, stejně tak jako druhá, která vedla od základů budované přehradní hráze do úrovně její dnešní koruny. Další drážka zde byla vedena od stavby hráze do lomu, který se nacházel asi 2 kilometry od přehrady proti proudu. Zde jezdila od drtírny u dnešní hráze až po štoly parní lokomotiva. Ve štolách jezdila malá lokomotiva na stlačený vzduch, pod kamenolomem byly vyraženy dvě štoly, do kterých ústily šikmé šachtice (sypáky), z kterých se nalámaný kámen sypal do ocelových vozíků. Další drážka zde vozila po dřevěném lešení beton při betonování hráze, ten zde byl dopravován také v ocelových koších lanovými jeřáby. Později se při stavbě podzemního vodovodního přivaděče od přehrady také používalo úzkých kolejí.

Při stavbě závodu ŽĎAS ve Žďáru nad Sázavou vznikl celý komplex stavebních drážek, který začínal poměrně daleko od staveniště průmyslovou drážkou v lomu u dnešní čistírny odpadních vod. Drážka měla na své trase dvě nádraží, jeden most přes Sázavu, druhý nad starou tratí do Havlíčkova Brodu, v lese úvrať, asi dva kilometry širé trati a mnohočetné rozvětvení na staveništi. Další samostatná stavební drážka zde byla provozována při stavbě nové silnice na Nové Veselí, která byla přeložena, aby uhýbala staveništi a později samotnému závodu. Úzkorozchodné drážky se nacházely i na několika svážnicích nedaleko Tišnova při stavbě nové trati, které budou popsány v samostatné části.

Další skupinou jsou *drážky průmyslové*, tedy drážky provozované v různých výrobních provozech. Do této skupiny zařadíme i drážky v objektech s provozy nevyrobními. Na území Brna je do dnešního dne zmapováno více jak čtyřicet různých úzkorozchodných drážek. Vyjmenovat je všechny by bylo nad možnosti a rozsah této práce, drážka, na kterou však nesmíme zapomenout, byla poměrně rozsáhle provozována v bývalé slévárně Vaňkovka. Je jen škoda, že nezůstala zachována v dnešním památkově chráněném zbytku tohoto bývalého závodu. Kuriózní drážka se nacházela v původní

Zemské knihovně, druhá podobná se nacházela v Technické knihovně. Obě sloužily pro dopravu knih z půjčovny do skladu, jezdil zde malý vozík s dřevěnou korbou, v jednom případě dřevěným „tunelem“. Kolik lidí a také drážních fandů a badatelů sem kdysi přišlo, stáli několik málo metrů od ní a ani netušili jaký skvost tu mají!

V lokalitě Hády nad Maloměřicemi jsou dosud pozůstatky rozsáhlého komplexu úzkorozchodných drážek. Jedna drážka zde procházela dvěma asi 250 metrů dlouhými protisměrnými tunely (jejich portály jsou dosud zachovány) zahnutými do oblouku, které procházely takzvanou „poruchu“ (skalní masív složený z hornin nevhodných pro zamýšlenou těžbu), kterou vytvořila příroda mezi lomy Džungle a Růženiným. Za tunely přecházela drážka ve svážnou dráhu. Celkem bylo na Hádech provozováno bezmála pět kilometrů drážek s lokomotivní dopravou. V Královopolské strojírně jsme se mohli setkat s krátkou drážkou s ručním posunem. Nedaleko bývalé zastávky Jehnice v dnes vegetací zarostlém kamenolomu bývala úzká drážka u drtiče kamene, která snad souvisela se stavbou nové Tišnovky. Lom, kde se lámal kámen pro novou trať, s úzkorozchodnou drážkou, která vedla od drtiče k násypce nad stavbou nové trati, byl v Kuřimi vlevo od trati před vjezdem do dnešního nádraží. Asi 4 km od kuřimského nádraží se nacházel vpravo od silnice k Lipůvce žulový lom s drážkou o délce 30 metrů. Další úzkorozchodná drážka, dlouhá 100 metrů, byla v lomu u silnice Kuřim – Jinačovice. U bývalé státní silnice Brno – Praha asi 4 km od železniční stanice Kuřim se nacházel lom s drážkou dlouhou 800 metrů. Nesmíme zapomenout na kuřimskou cihelnu, která byla situována nedaleko rybníku a vlečky do závodu TOS, kde také byla úzká drážka. Přijíždíme li vlakem od Kuřimi k Čebínu, vidíme vpravo dnes již zrušený kamenolom v kopci Čebínka, kde dříve byly dva velké lomy na vápenec. V jednom se nacházel jeden kilometr kolejí, ve druhém 60 metrů kolejí, další koleje se zde nacházely ve dvou již zaniklých vápenkách. Při této příležitosti je nutné podotknout, že právě zde v těchto lomech se těžily kvádry devonského vápence o rozměrech až 2x2x1 metr. Ten byl velice dobře leštitelný a používal se jako „mramor“ na oltářích v Porta coeli v Předklášteří, chrámu sv. Jakuba v Brně a chrámu na Starém Brně.

Na opačné straně u Sentic se nacházela drážka v místní cihelně, u které bylo 400 metrů kolejí. Při silnici z Čebína do Chudčic, asi 3 kilometry od čebínské zastávky, se nacházel vápencový lom s 80 metry kolejí. Kilometr od Moravských Knínic, vlevo od okresní silnice do Chudčic, se nacházela pískovna se 100 metry dlouhou drážkou. Zapomenout nesmíme na vápencový lom v Čebínském kopci, kde byla drážka v kamenolomu a u drtiče kamene. Dále na jihozápad, u Lažánek, které leží v takzvaném Tišovském krasu, se těžil vápenec, železná ruda, stříbro, kaolín a také uhlí. Ještě v nedávné minulosti zde bylo v provozu sedm vápencových stěnových lomů, z nichž v pěti jsou doloženy úzkorozchodné drážky. Jejich délky nebyly velké, pohybovaly se v rozmezí od 20 do 40 metrů. Další dva vápencové lomy zde byly otevřeny jako jámové. V jednom z nich byla také úzkorozchodná drážka, kde se vozíky vytahovaly a spouštěly na úklonné drážce pomocí rumpálu, celkem zde byla evidována délka kolejí 30 metrů. A když už je zmínka o Lažánkách, nesmíme zapomenout na kaolínový důl, kde se nacházely úzkorozchodné drážky hned v několika systémech. Jeden z nich sloužil vlastní těžbě na dně jámového dolu, druhý k odvalu hlušiny. Ze dna dolu vedly vzhůru dvě svážné dráhy, jedna vedla v horizontálním oblouku částečně pod povrchem; touto drážkou se vytahovala jak hlušina, tak vytěžený kaolín, který se vozil ve vozících ke stanici lanové dráhy. Asi jeden kilometr na sever od kaolínového dolu, u potoka, byla

DOSUD FUNKČNÍ DRÁŽKA CÍHELNY V BOŘÍNOVĚ

vyražena takzvaná dědičná (sloužící několika generacím) odvodňovací štola, která však pro tvrdost horniny nebyla nikdy dokončena; i zde byla při ražbě používána úzkorozchodná drážka. Připomeňme také pradávnu těžbu železné rudy, kde se podle všech poznatků používalo drážek s dřevěnými kolejemi. U dolu na hnědé uhlí, které se zde těžilo velice primitivním způsobem, nebyla existence úzkých drážek doložena, ale její existenci lze oprávněně dovodit. V druhé polovině minulého století bylo zde a v blízkém okolí raženo bezpočet různých průzkumných štol, kde se bez úzkorozchodných drážek také neobešli. Ale vraťme se zase o něco blíže k „Tišnovce“.

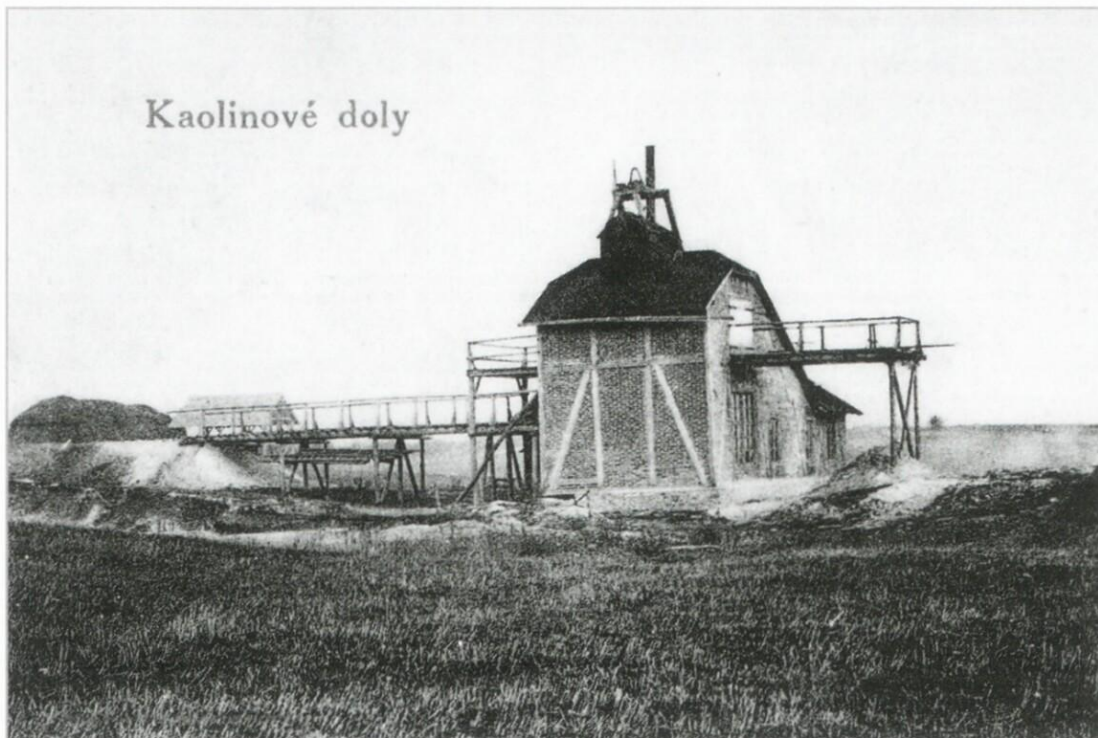
Nedaleko od ní u Hradčan se u silnice nacházel obecní lom na arkosu a pískovec, kde se také používala drážka o délce 100 metrů. Na okraji Tišnova u silnice k Drásovu se nacházela v cihelně bratrů Bílých a J. Macků drážka, u které se uvádí délka 200 metrů kolejí. Zajímavý je poznatek, že se k roku 1924 uvádí u tohoto podnikatelského sdružení vlastní průmyslová kolej v Hradčanech u Tišnova, stejně jako u firmy J. Zicha. Jenom co by od cihelny Bílých & Macků kamenem dohodil, byla pískovna, jejímž nájemcem byl v určité době také Ing. Kruliš, známý podnikatel ze stavby nové Tišnovky, který si zde položil úzké koleje o délce 200 metrů. Blíže k Tišnovu byla další cihelna Občanské záložny v Tišnově, kde byla drážka o něco delší, a sice 300 metrů. A ještě blíže k původnímu Tišnovu byla další cihelna Jan a Marie Macků s drážkou, doloženou pouze na fotografiích, o odhadované délce asi 100 metrů. Téměř ve stejné lokalitě byla další cihelna A. Dusíka s delší úzkorozchodnou drážkou, cihelna měla před 2. světovou válkou kapacitu výroby 750 tisíc cihel ročně! Nesmíme zapomenout také na drážky na pilách a manipulačních skladech dřeva v Tišnově. Drážka v koželužně, nedaleko vlakového nádraží, s ručním posunem, byla kolem 60 metrů dlouhá. Přímo proti nádražní budově v Tišnově prosvítá v zalesněné stráni skála. Dříve zde byl kamenolom cisterciáků, těžil se zde vápenec pro stavební účely. Drážka se zde uvádí v délce 60 metrů, podle ústního podání měl tento kamenolom úzce souviset se stavbou nové „Tišnovky“,

kdy měla drážka vést až do prostoru dnešního nádraží. Z toho lze odvodit, že byl odtud odvážen odpad po těžbě na násyp pláně nádraží. U Předklášteří, nad jubilující trati Tišnov – Žďár nad Sázavou, je v kopci Dřínová dosud kamenolom, který dříve patřil firmě J. Horáček, která měla vlastní vlečku normálního rozchodu. V tomto lomu se svého času nacházel rozsáhlý komplex úzkorozchodných drážek o celkové délce asi 400 metrů. Zhruba naproti tomuto lomu u bývalé silnice Tišnov - Dolní Loučky se nacházela Štěrbova cihelna s drážkou o délce kolem 150 metrů. Přímo na katastru dnešních Dolních Louček se nacházela drážka v lomu u Mezihoří s úklonnou adhezní drážkou asi 400 metrů dlouhou. Podnikatelství firmy Kruliš mělo u silnice do Kuřimského Jestřabí otevřený lom, kde se nacházelo přímo v lomu 300 metrů kolejí, na ně se napojovaly dlouhé stavební drážky pro stavbu nové trati. V Tišnovské Nové Vsi najdeme na zdejší pile krátkou manipulační drážku, asi 100 metrů dlouhou, ve Žďárci můžeme najít další pilu, kde je také drážka, ale o hodně kratší. Obě drážky se využívají při výrobě řeziva.

Severně od Nedvědice, kde se těžil krystalický vápenec v lomu F. Uhlíře na náhrobky a sochy, se nacházela drážka dlouhá 200 metrů. Vpravo od silnice k Pernštejnu v amfibolitovém lomu byla v provozu také dvousetmetrová úzká drážka s úklonnou dráhou, po které se tahaly vozíky rumpálem. V blízkosti Bořínova najdeme dosud provozovanou drážku v cihelně, s proměnnou délkou kolejí s ohledem na měnící se polohu hliníku, pohybuje se kolem 400 m. K dopravě cihlářské hlíny zde slouží mírně přestavěná úzkorozchodná motorová lokomotiva BN 15 R a celokovové výklopné vozíky. Také přímo u Pernštejna se nacházela úzká drážka, a sice v kamenolomu hraběte Mitrowského, který zde těžil stavební kámen hlavně na štěrk. Koleje zdejší úzkorozchodné drážky nebyly příliš dlouhé, asi 50 metrů. V uranových dolech kolem Dolní Rožínky se dobírají podzemní zásoby uranu, k jeho těžbě se zde od jejího začátku používaly úzkorozchodné drážky, používaly se zde některé běžné typy důlních vozíků dnes převážně JDV (jednotný důlní vozík) a běžné typy důlních lokomotiv (převážně BND 30). Drážka sloužila i při geologickém průzkumu pro budování úložiště jaderného odpadu „Skalka“ u Věžné. Nedaleko Bystřice nad Pernštejnem byly dvě cihelny, jedna z nich vznikla v letech 1928 – 1929, ale již v roce 1937 zanikla, druhá zde fungovala v letech 1929 – 1945. I v těchto cihelnách byly úzkorozchodné drážky. Z dříve zaniklé cihelny bylo její zařízení i koleje odprodány cihelnám v Hodoníně.

Na západ od obce Zubří se ještě ve čtyřicátých letech minulého století nacházela cihelna s krátkou úzkorozchodnou drážkou. V Novém Městě na Moravě byla přímo na nádraží položena krátká úzkorozchodná drážka, která měla sloužit k dopravě dřeva od pily k překládání na vagóny na železnice, jež se mělo provádět pomocí jeřábu. Zařízení však bylo jen minimálně využíváno a bylo dosti nešťastně řešeno s ohledem na profil staniční koleje. Drážka zde vydržela poměrně dlouho, ale nakonec byla v roce 1981 bez většího užitku snesena. Ve Žďáru nad Sázavou se používalo úzkorozchodných drážek v obou dnes již zaniklých cihelnách. V kamenolomu u dnešní čističky odpadních vod se používala úzkorozchodná drážka, která měla později souvislost se stavební drážkou pro stavbu nové trati a ještě později se stavební drážkou při budování podniku ŽĐAS. V bývalém kamenolomu nedaleko Vatína byla instalována úzká drážka se svážnicí pro stavbu nové trati. U obce Bohdalov existovala krátká drážka u zdejší cihelny. Nedaleko obce Budeč se těžila téměř půl století rašelina, stopy po úzkorozchodné drážce z dvacátých let minulého století jsou v lese patrné dosud. A když se píše o Budči, nesmí se zapomenout na těžbu magnetovce na Perglu (kopeček) nedaleko obce, která se zde pro-

Kaolinové doly

LAŽÁNKY – DOLY NA KAOLÍN

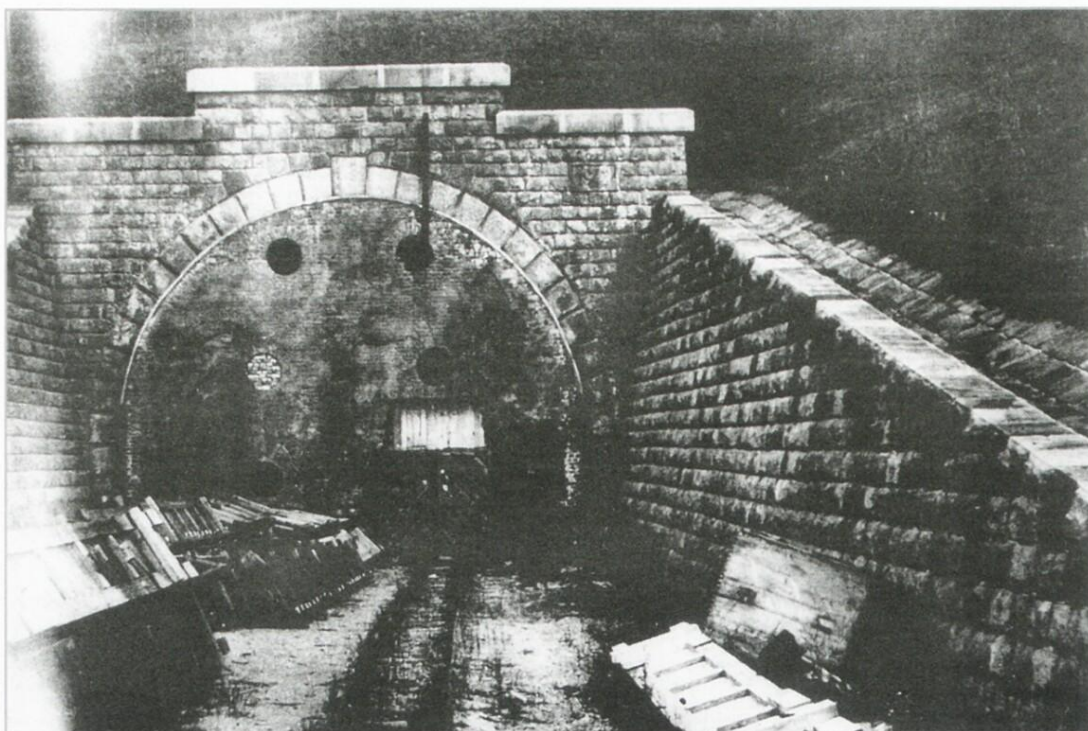
váděla nejdříve povrchovou, později hlubinnou metodou. I zde se neobešla těžba bez úzkorozchodné drážky. Ještě můžeme připomenout drážku v kamenolomu na katastru obce Nejdek, která měla souvislost se stavbou nové trati.

Na konci přehledu o úzkorozchodných drážkách, většinou dávno zrušených, poznamenejme, že například u cihlen jsme uvedli pouze těžební drážky k převozu hlíny od hliníku k míchárnám a lisům. Kromě nich se však v každé cihelně nacházely ještě drážky k navážení surových cihel do sušících kůlen, zavážecí drážky k dopravě usušených cihel do pecí a v neposlední řadě také zauhlovací drážky. Šlo nám pouze o to připomenout tyto malé, často úplně opomíjené, železné cestičky současníkům i dalším generacím. Blíže nyní popíšeme vedení jedné úzkokolejky, která se stala pojmem.

ÚZKOROZCHODNÁ DRÁHA DIANA

Od konce existence této úzkokolejky se vyrojilo mnoho různých mýtů a nepravd. Po listopadu 1989, kdy již bylo možné se o tento problém veřejně zajímat, byly některé z nich vyvráceny, jiné naopak vznikaly a bohužel mnohdy vznikají dosud. Dnes, po mnoha letech bádání, již existuje ucelený obraz o této složité úzkokolejné dráze, co se týče trasování a způsobu provozu, dohledávají se pouze údaje o některých hnacích vozidlech. V tomto příspěvku není možné poskytnout vyčerpávající informace, spokojíme se tedy jen se stručným popisem.

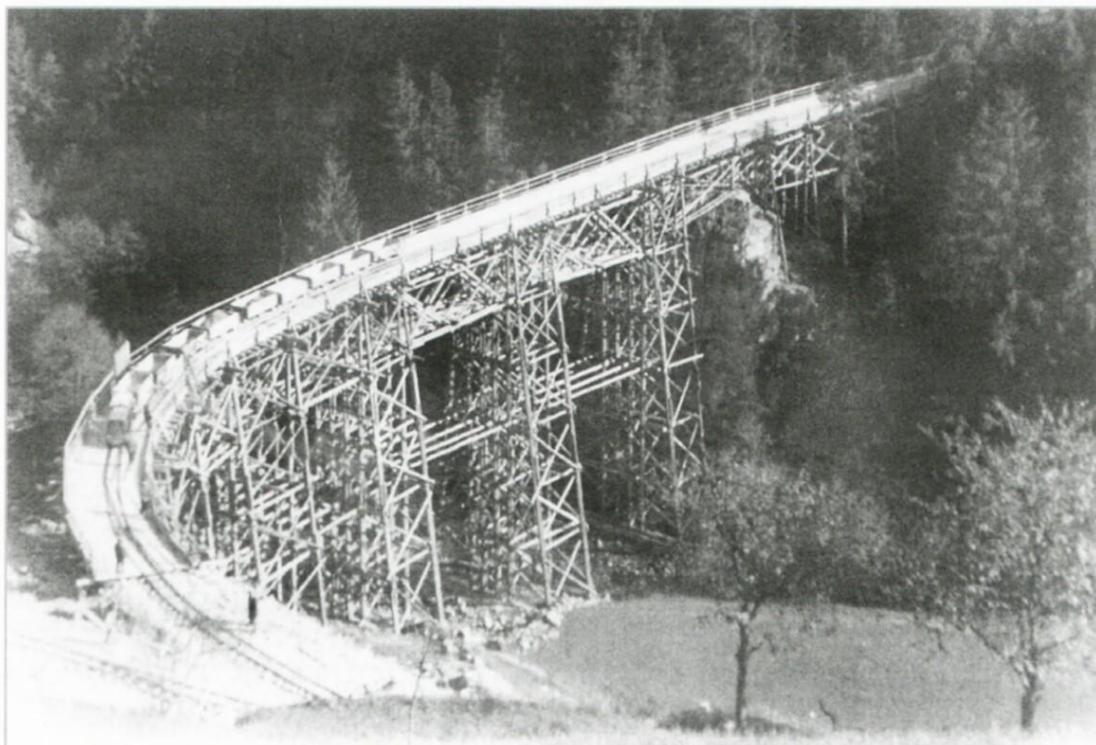
Hned na začátku je třeba podotknout jednu zásadní skutečnost. Asi čtyřicet procent tělesa úzkorozchodných drážek továrny Diana byly nejdříve stavební drážky pro stavbu nové trati Brno – Havlíčkův Brod. Tyto skutečnosti nebyly naprosto přesně známy ještě ani v roce 2002, kdy byla dokončena kniha „Diana továrna na smrt“, která o drážce rozsáhle pojednává. Rozchody na těchto stavebních drážkách byly různé, ovšem pro potřeby továrny Diana se rozchod sjednotil na 760 mm. Dále je třeba zvlášť upozornit, že drážka nikdy přímo neústila do druhého ani třetího tunelu situovaných v oblasti samoty Kutiny a Níhova, protože se to ukázalo jako nemožné kvůli velkému

ZA ZDĚNÝ PORTÁL PRVNÍHO TUNELU PRO DIANU U DOLNÍCH LOUČEK;
V POPŘEDÍ KOLEJE ÚZKOROZCHODNÉ DRÁŽKY (FOTO KAREL KREJČÍ, 1945)

výškovému rozdílu mezi niveletou drážky v údolí a niveletou podlah tunelů. Na krátké vzdálenosti se jevílo velice obtížné přivést drážku velkým stoupáním nad hranici adheze (přilnavosti – tření mezi koly vozidel a kolejnicemi) přímo až do tunelů.

Termín, kdy se začala drážka továrny budovat, byl a je předmětem mnoha diskusí a sporů, stejně tak jako vlastní začátek budování továrny. Často se uvádí rok 1944, což se ukázalo jako chybné tvrzení, neboť například písemná dokumentace z Rakouska uvádí jiná data. S budováním Diany se započalo již na podzim roku 1943 a následující rok se začala budovat drážka. Začínala na brněnském zhlaví železniční stanice Tišnov u dnešního mostu nad silnicí, vedla přes celou pláň nádraží až do místa dnešního železničního mostu přes řeku Svratku, kde přešla řeku po dřevěném mostě. Asi 400 metrů za ním přilnula k řece Loučce a po jejím pravém břehu dospěla k posledním domkům Předklášteří, kde se říká Na trávníkách. Zde se nacházela dřevěná výtupna pobitá čtverci eternitu. Odtud vycházela odbočka přes řeku na opačný břeh k výrobním objektům Diany a dále do dílen u Štěpánovic. Od bývalé výtupny pokračovala hlavní trať drážky kolem říčky Loučky až za dnešní kamenolom u Mezihoří, kde přecházela po mostě na opačný břeh. V místě, kde je dnes železniční viadukt, přešla po společném mostě pro drážku a lesní silnici zase zpět na pravý břeh. Po něm se táhly koleje drážky dnešní částí Dolních Louček Mezihořím kolem mlýnského náhonu, který dvakrát překřížily, a dále po odřezu stráně až k dnešní čističce. Zde odbočovala drážka vlevo pod straň a táhla se zahradami, až dospěla prolukou mezi domy k říčce Libochovce, kde byla zastávka osobní dopravy a krátká odbočka k hale na druhém břehu. Kolem vody pak vedla do prostoru pod dnešní Most míru na nové trati, kolem náhonu pro mlýn došla asi po 300 metrech k místu, kde byl most přes říčku, a přešla na břeh opačný. Po 400 metrech dospěla ke kamenolomu, kde bylo nádraží, ze kterého vycházela v protisměru (úvratí) odbočka na opačný břeh a dále stoupáním po odřezu stráně dospěla nahoru k prvnímu tunelu. Hlavní trať drážky pokračovala od lomu dále kolem tehdejší úzké

UNIKÁTNÍ DŘEVĚNÝ MOST MEZI DVĚMA TUNELY U NÍHOVA. MOST SPOJOVAL STRÁŇ MEZI TUNELY S PROTĚJŠÍ STRÁNÍ, JAKO JEDNA Z JEHO PODPĚR BYL VYUŽIT SKALNÍ ÚTVAR POCHOPOVA SKÁLA. NA SNÍMKU (JEHOŽ POŘÍZENÍ VYŽADOVALO ZNAČNOU ODVAHU – V POPŘEDÍ LZE ZAHLÉDNOUT NA OKRAJI MOSTU U ZÁVORY HLÍDKU) JE ZACHYCENA ÚZKOROZCHODNÁ DRÁŽKA, NA MOSTĚ VLAK JEDOUcí OD LUK NA PODLAŽÍ, KTERÝ VEZL VOZÍKY S MATERIÁLEM PRO VÝROBU KŘÍDEL A HYDRAULICKÝCH ČÁSTÍ KE STÍHAČKÁM BF 109G-10 (FOTO JOSEF CHYBA, 1944).

silnice až k osamělému stavení, kde byl dříve mlýn, před ním přešla na opačný břeh a došla k odbočce živičné silničky k Chytálkám. Pokračovala ještě asi 150 metrů dále kolem silnice, přešla ji, poté překřížila říčku a o kus dál jalovou výpusť mlýnského náhonu a údolím po kraji lesa dospěla na Chytálky. Zde přecházela mlýnský náhon a táhla se kolem vody, po dnes již neexistující stráni mezi poli došla k lesíku, dvakrát přešla říčku a zatočila se vlevo. Tady odbočovala krátká kusá kolej pro ukrytí vlaku před průzkumnými letadly nebo při případném náletu. Popsat způsob ukrývání vlaku a způsob dorozumívání je nad rámec této práce. Jenom podotknu, že taková místa byla na drážce nejméně čtyři. Hlavní trať opět přešla říčku, od jejího pravého břehu se poněkud vzdálila a obloukem se k ní zase vrátila, cestou přešla v nejvzdálenějším bodě od říčky potok Blahoňůvku. Kolem Libochovky se táhla asi 500 metrů a opět přešla na břeh opačný. Poté ještě dvakrát přešla říčku z jednoho břehu na druhý a kolem Balákova mlýna, kde měla malé nádražíčko, došla na samotu Kutiny. Zde bylo opět nádražíčko a zastávka osobní dopravy, drážka přilnula k říčce Haldě a proti proudu jejího toku dospěla až pod severní portál Níhovského tunelu. V tomto úseku drážka proklíčkovala mezi přízemními baráky továrny Diany, několikrát přešla říčku tam i zpět a přibližně uprostřed byla konečná stanice osobní dopravy a kusá kolej pro odstavení osobních vozů. U Pochopovy skály se vyhnula vodní nádrži nepravidelného tvaru, zvané Kopyto, u které bylo nádražíčko. Konec drážky pod tunelem byl pouze dočasný, drážka byla rozestavěna ještě dále téměř až k osamělému stavení. Na tomto jejím provizorním konci byla šikmá zdviž, kterou se vozíky s materiálem pro výrobu letadel vynášely na upravenou pláň mezi tunely a rozvážely úzkorozchodnou lokomotivou podle potřeby do některého tunelu, nebo po unikátním, vysokém dřevěném mostě nad údolím na lou-

ky Na podlaží u Kuřimské Nové Vsi. Na dráze se používala dva vozy osobní, původně z drážky v Mariazell v Rakousku, jeden vůz služební vlastní výroby, vozy s dřevěnou korbou a vozy z kovovou korbou, vozy plošinové a klanicové. Na hlavní trati zde byly nasazovány parní lokomotivy Henschel, Oreistein & Koppel a motorové lokomotivy Gebus, Deutsch.

Ihned po osvobození pozbyla úzkorozchodná drážka továrny Diana svůj význam a byla zrušena. Samotná drážka i továrna jsou však stále předmětem bádání a lze doufat, že zanedlouho spatří světlo světa nová studie o obojím. Bude obohacena o mnoho nových poznatků, které jednoznačně vyvracejí některé mýty a nepřesnosti. Další nové poznatky totiž umožňuje nedávné odtajnění některých archivních fondů.

Miroslav Vaněk působí u železnice od r. 1993, kromě desítek článků s hasičskou, hornickou a železniční tematikou publikoval i několik samostatných studií, jako například Úzkokolejná dráha Diana, Úzkokolejná dráha Vyškov-Kozlany, Úzkokolejná dráha Okříšky-Přibyslavice, Diana, továrna na smrt, aj.) Kromě dalšího plánuje napsat v příštích letech knihu o továrně Diana.

Prameny a literatura:

Moravský zemský archiv – depozita Brno, Rajhrad, Třebíč, Mělnín, Měřín, Nové Mlýny
Státní okresní archiv Brno-venkov se sídlem v Rajhradě
Státní okresní archiv Žďár nad Sázavou
Archiv Ministerstva železnic
Soupisy lomů a pískoven
Naše velké stavby socializmu – měsíčník
Inženýrské stavby – měsíčník
Vodní stavby – měsíčník
Vlastivěda moravská okres Brněnský, Tišnovský, Bystřický, Novoměstský, Bítešský
Sborník přehradních dnů – ČVTS
Hluboké dvory - jubilejní brožura
Úzkorozchodná dráha Diana – zvláštní číslo bulletinu „Tulák po drahách“
Diana – továrna na smrt
100 let trati Brno - Tišnov a 80 let trati Tišnov - Žďár nad Sázavou
110 let trati Brno - Tišnov a 90 let trati Tišnov - Žďár nad Sázavou
100 let trati H. Brod – Žďár nad Sázavou a 45 let trati Brno – H. Brod
Periodický tisk - Rovnost 1963, 1964, Směr Vysočiny 1961, 1970, Směr brněnského venkova 1957, 1958, 1963, Vysočina 1969

ŽELEZNIČNÍ VÝROČÍ A OSLAVY „TIŠNOVKY“ A „HORKY“

107

Milan Vašíček

Stalo se již tradicí, že se při významnějších výročí železničních tratí sejde parta příznivců a nadšenců většinou z řad železničářů proto, aby uspořádali důstojné oslavy. Při těchto příležitostech znovu ožívají parní lokomotivy, na trať lemovanou rojnicemi fotografií vyjíždějí historické soupravy.

V roce 2005 jsme si v našem regionu připomněli současně hned dvě taková výročí. Starší oslavenkyní byla stodvacetiletá „Tišnovka“ z Brna do Tišnova. mladší z nich „teprve“ stoletá „Horka“ z Tišnova přes Nedvědice a Bystřici nad Pernštejnem do Žďáru nad Sázavou.

Vraťme se do historie, přesněji do devatenáctého století. Železnice byla tehdy v době svého vzniku v celé Evropě přijímána mnohdy s menšími či většími rozpaky. Často byla označována jako železný oř, pekelný stroj či železná dráha. Nejlépe snad tuto atmosféru vystihuje diskuze z anglického parlamentu z roku 1823, kde odpůrci nového dopravního prostředku argumentovali takto: „Lokomotivy budou rušit krávy na pastvě a slepice při snášení vajec. Vesnice v sousedství dráhy vyhoří. Ptactvo nebude moci žít ve vzduchu otráveném lokomotivami, znemožní chov bažantů a lišek. Koně stanou se bezcennými. Majitelé hostinců zchudnou. Cesty po železnici budou nesmírně nebezpečné, poněvadž lokomotivy explodují a cestující budou roztrháni na kusy.“ Dráha ale naopak vždy znamenala následný rozvoj daného regionu. Snad ve všech místech, kam byl tento nový druh dopravy zaveden, brzy nastal bouřlivý rozvoj celé oblasti, a to zejména hospodářský, ale také společenský a kulturní.

Na každé železniční trati byl provoz zahajován vždy s patřičnou důležitostí a důstojností. Slavnostní vlak byl ve všech významnějších městech vítán nejvyššími představiteli i většinou obyvatelstva. V Tišnově se tímto slavným dnem stala neděle 5. července 1885, kdy sem přijel v jednu hodinu po poledni první vlak s c.k. polním maršálkem arcivévodou Salvátorem s chotí a dalšími hosty. Veřejnosti byla předána trať již o tři dny dříve – 2. července 1885.

Oslavy spojené s dalším zahájením železničního provozu na sebe nechaly čekat dalších dvacet let. Jak dosvědčují dobové záznamy, 23. června 1905 byl slavnostně zahájen provoz na trati Tišnov – Žďár na Moravě (dnes Žďár nad Sázavou). Tišnov tak přestal být konečnou stanicí a získal spojení i s Německým Brnem, trať z Tišnova totiž ve Žďáře navazovala na dříve vybudovanou místní dráhu z Německého Brodu do Žďáru, na které byl provoz zahájen již 22. prosince 1898.

Další „železniční sláva“ se uskutečnila v roce 1934. Tehdy se konaly oslavy 50. výročí železniční trati Brno – Tišnov. Proč se tato velkolepá oslava konala právě v tomto roce, tedy o jeden rok dříve, nevíme, nepodařilo se nám to zjistit. Z této akce se dochovala řada kvalitních fotografií. Slavnostní vlak byl tehdy veden lokomotivou řady 222.0.

Oslavy provázely v roce 1953 také zahájení provozu na nově vybudované trati Brno – Tišnov – Křižanov – Žďár nad Sázavou – Havlíčkův Brod. O stavbě této trati

SLAVNOSTNÍ VÝZDOBA DOUBRAVNICKÉ ZASTÁVKY BĚHEM OSLAV 100. VÝROČÍ „HORKY“
S PORTRÉTEM STAVITELE ING. OSVALDA ŽIVOTSKÉHO
(FOTO JOSEF ZACPAL)

bylo rozhodnuto pod hrozbou válečného nebezpečí již v roce 1938. Stavba však byla dokončena až po II. světové válce. Dne 20. prosince 1953 projely celou, tehdy ještě převážně jednokolejnou trať, první slavnostní zahajovací vlaky s oficiálními hosty. V Křižanově se před polednem sjely zvláštní vlaky č. 2763 z Velkého Meziříčí, č. 2759 z Tišnova, č. 2760 ze Žďáru (vedený lokomotivou 433.048) a č. 2757 z Brna. Celá trať byla zdvoukolejněna v celé délce až o téměř pět let později. První vlak po dvoukolejce vezl 15. dubna 1958 „štokr“ 556.012.

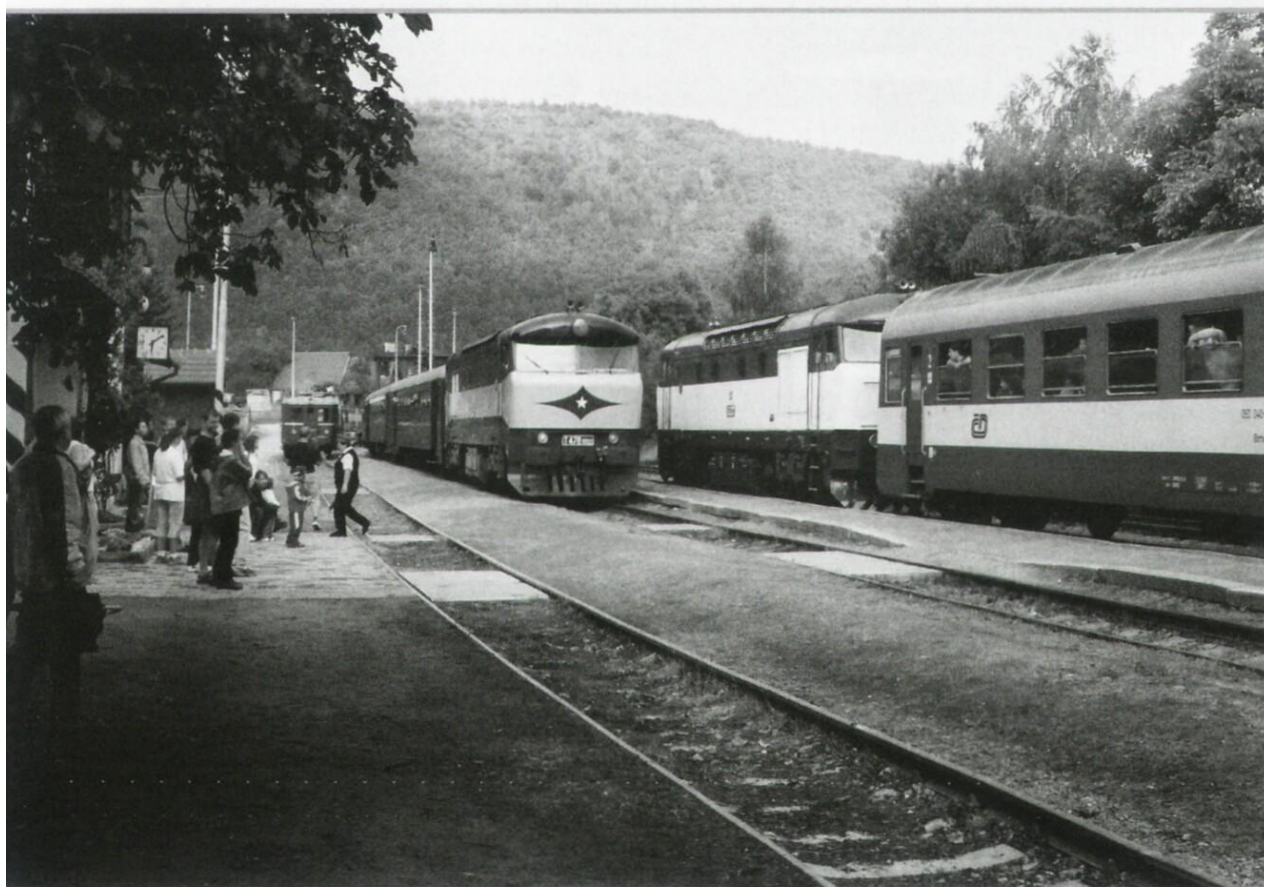
Příští sláva na sebe nenechala tentokrát dlouho čekat. V roce 1959 probíhaly v Tišnově rozsáhlé oslavy 700 let města a přivítání slavnostního vlaku při té příležitosti připomínalo svým rozsahem zahajování provozu. Bohatě ověřenou soupravu slavnostního vlaku přivezla do Tišnova neméně vyzdobená lokomotiva ř. 422.0, označená ze všech stran tabulkami „THERESE“. Z této akce se kromě fotografií dochoval i hodnotný filmový záznam.

V dalším desetiletí se konala akce poněkud jiného druhu. Při ní se totiž nekouřilo z komína parní lokomotivy, naopak. V roce 1964 bylo rozhodnuto o elektrifikaci celého druhého hlavního tahu střídavým systémem 25 kV, 50 Hz. Dne 20. října 1966 projel trať z Brna-Maloměřic do Havlíčkova Brodu první zkušební vlak. O dva týdny později, 4. listopadu, přijíždí do Tišnova slavnostní vlak s tehdejším ministrem dopravy Aloisem Indrou. Tento zvláštní vlak z Havlíčkova Brodu do Brna vezla elektrická lokomotiva „laminátka“ S 489.0031.

Další zmapovanou akcí, kdy se na zdejší dráze slavilo, byla ta, která se konala 3. května 1980, při příležitosti oslav 400. výročí povýšení Bystřice nad Pernštejnem na

NA HORNÍM SNÍMKU ZÁBĚR Z VÝSTAVY LOKOMOTIV V ŽELEZNIČNÍ STANICI NEDVĚDICE. V POPŘEDÍ LOKOMOTIVA „VŠUDYBYLKA“ 354.1217, ZA NÍ „FAVORIT“ 731.002, VZADU „ŽEHLIČKA“ 210.014. NA SNÍMKU DOLE PODVEČERNÍ KŘÍŽOVÁNÍ OSOBNÍCH VLAKŮ V ČELE S PROTOTYPOVÝMI „ZAMRAČENÝMI“ V NEDVĚDICKÉ STANICI
(FOTO MILAN VAŠÍČEK)

město. Z Tišnova do Bystřice a zpět byl veden zvláštní parní vlak, v čele se „skaličkem“ 433.021 s výraznou číslicí „75“, která připomínala výročí trati mezi Tišnovem a Žďárem nad Sázavou. V té době u nás již šlo o labutí píseň parní trakce. Lokomotiva se ještě o půl roku později, na konci září, účastnila oslav Kounicko–Ivančicko–Oslavanské dráhy (již jen ve vystavovatelném stavu), zanedlouho po této akci byla zrušena.

Na podzim 1985, přesněji 5. října toho roku, se slavilo v Tišnově 100 let od zahájení provozu na trati Brno – Tišnov a 80 let na trati Tišnov – Žďár nad Sázavou. Zvláštní vlaky dopravovaly stroje „papoušek“ 477.043 a „bejček“ 423.041. Druhá z jmenovaných lokomotiv z ostravského depa měla při jízdě do Bystřice nad Pernštejnem technické problémy a ten den ukončila jízdu vlastní silou již v Doubravníku, kam pro ni musela přijet motorová lokomotiva. Byl to zřejmě důsledek jejího nasazení v září téhož roku, kdy jezdila doslova po celé Moravě a nezastavila se ani na jediný víkend. Připomeňme, že v tišnovském depu proběhla při té příležitosti malá výstava lokomotiv a výstava železničních modelů.

V porovnání s následujícím 150. výročím zahájení železničního provozu na území tehdejšího Československa v roce 1989 byly ovšem dříve uvedené oslavy v podstatě zanedbatelného rozsahu. V létě roku 1989 se slavilo v Brně a okolí opravdu ve velkém. V pátek 7. července uplynulo 150 let od příjezdu prvního vlaku z Vídně do Brna. V rámci čtrnáctidenního maratónu oslav byly do širokého brněnského okolí pořádány hvězdicové jízdy zvláštních vlaků s parními lokomotivami, v Horních Heršpicích se konala kavalkáda historických i současných vozidel, železnici byla věnována také velká část brněnského výstaviště. Nasazeny nebyly jen naše parní lokomotivy, přijely i tři hostující stroje z Rakouska.

O šest let později přišlo na řadu opět „tišnovské“ výročí, tentokrát 110 let zahájení provozu na trati Brno – Tišnov a 90 let na trati Tišnov – Žďár nad Sázavou. Společné oslavy obou výročí proběhly 3. a 4. června. „Pod parou“ byly tentokrát lokomotivy „všudybylka“ 354.1217 a „skaličák“ 433.001, se kterými v té době disponovalo brněnské depo. Mimo nich defiloval v čele některých vlaků břeclavský motorový vůz „hurvínek“ M 131.1463. V akci byla vidět i traťmistrovská drezína. V Tišnově byla rovněž celá řada doprovodných akcí, jako výstava lokomotiv, výstava železničních modelů apod. Velkou atrakcí byly jízdy po vlečce MCV do čebínské vápenky - tedy po části právě té nejstarší stodesetileté trati, která již dlouhá léta sloužila jen vlečkovému provozu.

Na poslední velkou oslavu jsme si počkali celých 10 let, do roku 2005. O to zajímavější a bohatší program se podařilo uspořádat. Vždyť i to výročí bylo jaksepatří kulaté – 120 let trati Brno – Tišnov a 100 let trati Tišnov – Žďár nad Sázavou. V čele zvláštního parního vlaku z Brna hl. n. do Žďáru nad Sázavou a zpět byla v sobotu 2. července tentokrát brněnská „šlechtična“ 475.101. Centrum oslav se ale tentokrát přesunulo z Tišnova do Nedvědice, a to jednak kvůli probíhající rekonstrukci tišnovské výpravní budovy, jednak proto, že byly oslavy sloučeny se Slavnostmi Pernštejnského panství. V Nedvědici byla uspořádána, na možnosti stanice poměrně rozsáhlá, výstava lokomotiv. Tato velká výstava vozidel byla pokračováním podstatně komornějších výstav z let 2003 a 2004, kdy se České dráhy začaly připojovat k programu Slavností Pernštejnského panství. V uvedený víkend byly na všechny pravidelné vlaky na celé trati Tišnov – Žďár nad Sázavou nasazeny historické prostředky nejen Českých drah, ale i externích dopravců. Opakovalo se i projíždění zbytku nejstarší oslavované trati,

POD SILUETOU HRADU PERNŠTEJNA SE V NEDVĚDICI KONALO VEČERNÍ SETKÁNÍ MOTOROVÝCH
LOKOMOTIV - MUZEJNÍHO „PILŠTYKA“ T 466.0286 /VLEVO/ A „BREJLOVCE“ 754.066 /VPRAVO/
(FOTO MILAN VAŠÍČEK)

tentokrát však ve zkrácené podobě, jen k čebínské rozvodně. Dál už se dnes, bohužel, po kolejích dojet nedá.

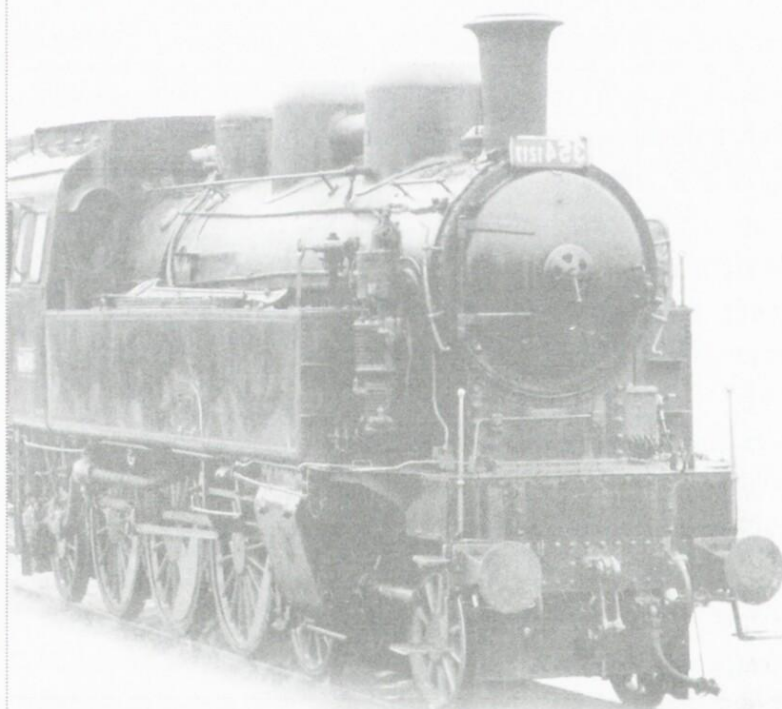
Několik slov k technickému zabezpečení samotných oslav. V posledních patnácti letech se organizování připomínek železničních výročí od základu změnilo. To, v čem dříve nebyl vůbec žádný problém, se může ukázat jako zásadní kámen úrazu. Změnilo se především financování akcí. Ty musí být beze zbytku kryty ze sponzorských zdrojů. Vznikla i řada nových položek, pořadatelům přibýly mnohé nové povinnosti. Po rozdělení Českých drah, s.o. na ČD a.s. a Správu železniční dopravní cesty, s.o. je například nutné projednat přidělení kapacity dopravní cesty a hradit i poplatky za její použití. Nově jsou řešena i protipožární opatření při provozování parních lokomotiv.

Ještě bych se aspoň stručně rád zmínil o dalších malých, i když v některých případech tradičních jízdech. Mimo větší akce lze ještě parní či historická motorová vozidla vidět také při příležitosti např. Mikulášské jízdy, čas od času je možné potkat i zvláštní vlaky pro turisty nebo na objednávku zájmových organizací či spolků, u příležitosti dne dětí apod. V posledních letech se také staly módou „volební vlaky“ jezdící v předvolebním období. V předchozích letech se v čele těchto zvláštních vlaků objevovaly parní lokomotivy dislokované v Brně - „všudybylka“ 354.1217 (majetek NTM Praha), „skaličák“ 433.001, „šlechtična“ 475.101 a „albatros“ 498.106 (také majetek NTM Praha). V dubnu 2004 „propadl kotel“ na „albatrosu“, v únoru roku 2005 „všudybylce“ a v srpnu 2006 propadá kotel i „šlechtičně“. O finančně velmi náročných opravách

není v tuto chvíli ještě rozhodnuto. Pokud se nepodaří zajistit dostatek finančních prostředků na opravy a stroje opravit, budeme si je moci prohlížet již jen ve „studeném“ stavu. Na okraj zmínek o těchto lokomotivách dodejme, že „Albatros“ 498.106 je nejrychlejší československou parní lokomotivou, v roce 1964 dosáhl na Železničním zkušebním okruhu rychlost 162 km/h, „Šlechtična“ 475.101 byla v roce 1995 prohlášena Ministerstvem kultury ČR za kulturní památku, aby i mladším generacím mohla dokumentovat vyspělost našeho lokomotivního stavitelství.

Na závěr považuji za svou milou povinnost aspoň několika slovy poděkovat všem, bez jejichž nasazení by se akce a oslavy v rámci připomínky výročí „Tišnovky“ a „Horky“ v roce 2005 nemohly vůbec uskutečnit. Za všechny si dovolím jmenovat „tvůrčí kolektiv“ z Nedvědice, pány Josefa Dočekala, dr. Jiřího Šmída a Františka Flíglu. Především na jejich bedrech spočívala největší část finančního zabezpečení celé zdařilé akce. Za všechny ostatní zúčastněné bych dále rád tlumočil touto cestou poděkování za tvůrčí a organizátorskou činnost alespoň pánům ing. Milanu Sáblíkovi, ing. Jiřímu Kotrmanovi, ing. Mojmíru Krejčíříkovi, ing. Alanu Butschkovi, Zdeňkovi Hájkovi, Ladislavu Harváňkovi, Miroslavu Vaňkovi, Pavlu Bednářovi, Tomáši Lotrekovi a Vladanu Habánovi. Závěrečné poděkování patří zejména pracovníkům Podhoráckého muzea v Předklášteří dr. Josefu Zacpalovi a dr. Ireně Ochrymčukové.

Milan Vašíček je zaměstnán u Českých drah, a.s., v oblasti osobní dopravy a přepravy. Zajímá se o historii železniční dopravy a dokumentaci současného provozu.

OSLAVY 100. VÝROČÍ HORKY V RÁMCI SLAVNOSTÍ
PERNŠTEJNSKÉHO PANSTVÍ 2005

113

Jiří Šmíd

Na počátku října 2004 stanovilo zasedání Stolové erbovní společnosti Nedvědice, která připravuje pro jednotlivé roky koncepci Slavností a historických výročí jednotlivých roků, pro rok 2005 programový plán připomínky několika výročí. Těmi hlavními byly 100 let železniční trati Tišnov – Nedvědice – Žďár, 100 let textilní továrny Otto Kuhn v Nedvědici, 100 let hotelu Kalina v Nedvědici u nádraží a 130 let Sboru dobrovolných hasičů v Nedvědici.

I když to není na první pohled zřejmé, všechna tato výročí spolu velmi úzce souvisí. Vybudování železné dráhy bylo pro Nedvědicko jistě nejvýznamnější. Stavba textilní továrny započala totiž v roce 1900, kdy měli brněnští textilní podnikatelé zcela jasno, že dráha z Tišnova bude brzy prodloužena přes Nedvědici do Žďáru. S ohledem na postup výstavby dráhy v letech 1903–1905 došlo dokonce k urychlení stavby některých provozů a naopak byla v továrně zahájena výroba v roce 1905, i když celá továrna byla dokončena až v roce 1907. Textilka pod názvem Wolwaren-Fabrik Otto Kuhn měla relativně vysokou produkci sukna a tím i potřebu vstupních surovin, které bylo potřeba rychle a levně dovážet do Nedvědice. V roce 1905 zaměstnávala továrna asi 200 pracovníků z širokého okolí.

Stavba hotelu Eduarda Kaliny probíhala dva roky a podnikavý hoteliér se snažil postavit jej co nejbližše železniční stanici, i když rakouské úřady stále prosazovaly její stavbu nelogicky na opačné straně kolejíště. Stavěl prakticky na hraně obce, neboť dále byly pozemky pernštejnského velkostatku (k jeho parcelaci došlo až po pozemkové reformě ČSR v roce 1925). Stavbu hotelu v tehdy oblíbeném alpském stylu dokončil pan Kalina k termínu zahájení provozu dráhy. Při tom se ale tak zadlužil, že nakonec v roce 1909 spáchal před exekutory přímo na zahradě hotelu sebevraždu. V každém případě ale dokázal postavit kapacitně největší hotel u železniční trati mezi Tišnovem a Novým Městem na Moravě. V Bystřici bylo se stavbou hotelu u nádraží započato také – ten ale nebyl dokončen dodnes...

Výročí hasičského sboru úzce souvisí s majitelem panství Vladimírem hrabětem Mittrowským z Mitrovic a Nemyšle, velkým mecenášem hasičů, který se před 100 lety zasazoval o stavbu dráhy ve vlastním zájmu, neboť v jeho majetku byly Železárny Štěpánov a dosavadní doprava suroviny a výrobků koňskými povozy byla vzhledem ke své váze velmi komplikovaná, a hlavně pomalá a drahá.

V rámci oslav výročí textilky byla vydána publikace R. Vejrosty *Z historie textilní výroby v Nedvědici* a Vzpomínkový list ke 130. výročí založení Sboru dobrovolných hasičů s připomenutím velkého požáru na hradě Pernštejně 15. 4. 2005, s ohledem na různorodost organizačního zajištění těchto výročí však bylo nakonec rozhodnuto nespojovat připomínky výročí textilky a hasičského sboru s oslavami stého výročí železniční trati Tišnov – Nedvědice – Žďár, jejichž termín byl stanoven na 1. - 6. 7. 2005.

NEDVĚDICKÉ N ÁDRAŽÍ (FOTO JOSEF ZACPAL)

Určité komplikace přineslo jednání s představiteli města Tišnova, kteří se obávali, že do výročí nebude dokončena stavba výpravní budovy tamní železniční stanice Tišnov a nebude rovněž k dispozici kolejiště pro uspořádání výstavy historických kolejových vozidel, a to by znamenalo přesunout jádro oslav železničního výročí z Tišnova jinam.

Nedvědícká radnice schválila proto v zájmu oslav železniční trati vytvoření zvláštních ekonomických podmínek za předpokladu, že se Nedvědice stane centrem oslav. Se zařazením oslav železnice jako hlavního bodu programu souhlasil i hlavní pořadatel Slavností Pernštejnského panství HC Nedvědice s.r.o, společně vypracovaný rozpočet na všechny akce vysoce překročil částku 400 tisíc korun. Hlavní problém, jak tuto částku zajistit, byl přes mnohé peripetie díky sponzorům, resp. prostřednictvím smluv o reklamě nakonec zdárně vyřešen. Na zvláštním účtu Obecního úřadu Nedvědice se nakonec podařilo shromáždit 355 500 Kč.

Komplexní plán propagace zahrnoval nostalgický jízdní řád, účast na veletrhu cestovního ruchu v Brně, výstavu v Podhoráckém muzeu, zvláštní jízdní řády v době slavností, byl připraven leták s programem slavností, proběhla také informační kampaň nejen v regionálních médiích, ale i v ČTK, České televizi Brno, Českém rozhlasu Brno a Rádiu Kiss Hády.

Ve dnech 2. – 3. července, kdy oslavám nepřálo počasí, prošly nedvědíckým nádražím a výstavou železničních modelů ve škole na čtyři tisíce spokojených návštěv-

PŘÍJEZD SLAVNOSTNĚ VYZDOBENÉHO VLAKU (FOTO JOSEF ZACPAL)

níků. Kvalitu příprav ocenil i šéfredaktor Českého rozhlasu Brno Jaromír Ostrý, který řídil první živé vysílání z nedvědeckého nádraží.

Dobrou práci odvedli pracovníci ČD v Brně, kteří se postarali o zdařilou opravu výpravní budovy železniční stanice Nedvědice, jež patří svým vzhledem a horským stylem mezi nejhezčí na trati z Tišnova do Žďáru nad Sázavou. Na úpravě přilehlých nádražních manipulačních ploch se podílela špičková čistící technika Technických služeb města Bystřice nad Pernštejnem, Železářny Štěpánov a další. Dobrou práci odvedli členové nedvědeckého Sboru dobrovolných hasičů při zbrojení lokomotivy vodou.

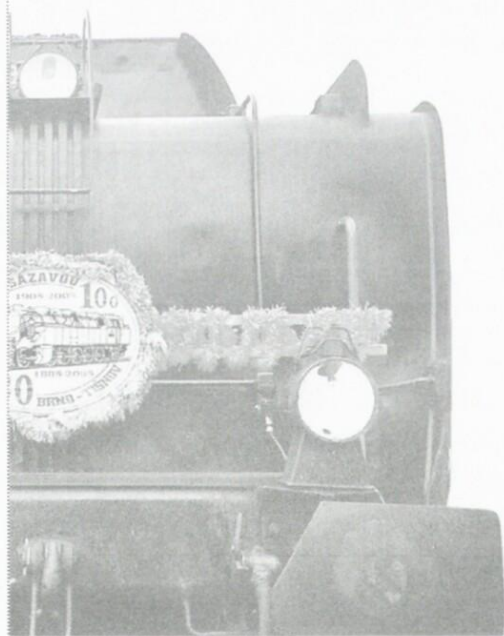
2. července proběhly oslavy 100. výročí hotelu U Nádraží (přejmenovaného z názvu U Sokolovny, který byl dlouho nesprávně používán). Dopoledne se uskutečnila ve vinárně hotelu zdařilá vernisáž výstavy obrazů a grafiky tišnovského rodáka Přemysla Povondry, který k výročí železnice připravil velmi pěkné grafické listy s motivy parní lokomotivy a hradu Pernštejna, po oba dny oslav obsluhoval personál hotelu v historických uniformách - a jeho provozovatel pan Stanislav Pokorný v bílém fraku.

Ve dnech oslav bylo na nedvědecké poště k dispozici příležitostné poštovní razítko ke 100. výročí trati Tišnov – Nedvědice – Žďár n. Sáz., jehož návrh zpracovali členové nedvědecké Stolové erbovní společnosti PhDr. Petr Čermák a Ing. Pavel Vejrosta. Již týden před oslavami byla otevřena výstava železničních modelů, která zaznamenala návštěvu přes 3000 dospělých a dětí. Pro Nedvědici bylo významné, že hlavní modelo-

vá trať byla věnována původní stavbě nedvědické železniční stanice.

Lze jen litovat drobných nedostatků – například se nezdařilo koordinovat s Bystřicí nad Pernštejnem vydání publikace o komunikaci na Vysočině. V názvu výstavy a v některých propagačních materiálech k výročí železnice Tišnov – Žďár nad Sázavou bylo použito pro tuto trať názvu „Horka“. To je ovšem na Nedvědicku a Bystřicku název zcela neznámý. Ani tyto a některé další problémy, včetně nepřízně počasí, však nenarušily celkový průběh a kolorit oslav zásadně. Snaha organizátorů na straně jedné a pochopení návštěvníků na straně druhé přinesly výsledky. Když v ničem jiném, tak alespoň v propagaci železniční dopravy a seznámení s krajem od Předklášteří přes Doubravník, Nedvědici, hrad Pernštejn, až do Štěpánova nad Svratkou.

RSDr. Jiří Šmíd je od roku 1981 nedvědickým kronikářem a věnuje se historii mikroregionu pod hradem Pernštejnem. V letech 1995-2005 působil jako ekolog na stavbách železničních koridorů, nyní je v důchodu.

PODHORÁCKÉ MUZEUM A OSLAVY VÝROČÍ TIŠNOVSKÝCH ŽELEZNIČNÍCH TRATÍ V ROCE 2005

117

Josef Zacpal

Novodobé oslavy kulatých výročí trvání železničních tratí z Brna do Tišnova a z Tišnova do Žďáru nad Sázavou přes Nové Město na Moravě, které se konaly v letech 1985 a 1995, se odehrály bez jakékoli přímé či nepřímé účasti Podhoráckého muzea jako instituce. V obou případech se muzejní pracovníci oslav sice účastnili, ale jen soukromě. Nedošlo k žádným oficiálním kontaktům mezi pořadateli a muzeem. Jediné, co muzeum podniklo, ovšem jen z vlastní iniciativy v souladu se svým posláním a bez vědomí druhé strany, byla poměrně rozsáhlá fotodokumentace oslav v roce 1995, dnes uložená ve fotoarchívu muzea.

Prvotní, zatím ještě nekonkrétní myšlenka zapojit Podhorácké muzeum do aktivit spojených s připomínkou výročí tratí se začala rýsovat sice už po roce 1985, ale v důsledku vnitřních i vnějších podmínek a okolností k tomu v roce 1995 nedošlo. Jubilejní oslavy byly tehdy organizovány tradičním způsobem, formou celé řady akcí soustředěných do víkendového, časově omezeného termínu konání oslav. Šlo o jízdy historických vlaků, prohlídky drážních objektů, dny otevřených dveří, besedy, přednášky a zejména nejrůznější výstavy od historických a současných kolejových vozidel v životní velikosti přes výrobky modelářů a funkční modelové železnice až po sběratelsky velmi ceněné předměty spjaté s provozem dráhy v minulosti, historické dokumenty a fotografie. Velkou nevýhodou takto koncipovaných a jistě dlouho dopředu a pečlivě připravovaných oslav bylo, že trvaly velmi krátce. I v historickém duchu vypravená vlaková souprava totiž musí dodržovat jízdní řád a také prostory vyčleněné jednotlivým atrakcím musely být co nejdříve vráceny svému provoznímu účelu.

Vezmeme-li v úvahu mimořádně velký zájem veřejnosti o historickou železnici napříč všemi společenskými vrstvami a věkovými skupinami a oproti jiným oborům nezvykle početnou skupinu fandů a sběratelů, jevílo se jako zcela logické rozhodnutí muzejníků zapojit Podhorácké muzeum do příštích oslav prostřednictvím klasické dlouhodobé výstavy. Navíc mladší z tratí, vedoucí z Tišnova do Žďáru nad Sázavou, měla v roce 2005 oslavit obzvláště kulaté výročí 100 let od zahájení provozu. Návrh byl zařazen do dlouhodobého výstavního plánu muzea a současně bylo rozhodnuto, že muzeum nepůjde do tohoto úkolu samostatně, ale že bude kontaktovat organizační výbor připravující výroční akce na rok 2005 a nabídne mu vzájemnou spolupráci včetně výstavy v muzeu během hlavní turistické sezony. Nešlo jen o vstřícné gesto, od počátku totiž bylo pracovníkům muzea jasné, že sami by nebyli schopni výstavu připravit. Sbírkový fond Podhoráckého muzea nezahrnuje dostatek vhodných předmětů (to se týká všech rozsáhlejších výstav), muzeum si proto musí vypomáhat výpůjčkami od kolegů jak v rámci Muzea Brněnska, tak i z dalších muzeí a institucí – a také od veřejnosti. V případě této výstavy to platilo obzvlášť, protože ve sbírkovém fondu muzea není obor historie železnice, s výjimkou souboru historických fotografií, zastoupen vůbec. Jak se ale později překvapivě ukázalo, pokud jde o železniční tematiku, prakticky totéž platí pro všechna muzea mezi Brnem a Žďárem nad Sázavou. S kolegy

VERNISÁŽ VÝSTAVY „TIŠNOVKA“ A „HORKA“ V NEDĚLI 17. DUBNA 2005: SOUČÁSTÍ PROGRAMU BYL ROZHOVOR SPOLUAUTORKY SCÉNÁŘE PHDR. I. OCHRYMČUKOVÉ S BÝVALÝM VÝPRAVČÍM L. HARVÁNKEM Z NOVÉHO MĚSTA NA MORAVĚ /VLEVO/. O VÝSTAVBĚ A HISTORII OBOU TRATÍ HOVOŘIL ŽELEZNIČNÍ HISTORIK ING. MOJMÍR KREJČÍŘÍK /NA DRUHÉM SNÍMKU ZCELA VPRAVO/. (FOTO MILAN HOLZAPFEL)

muzejníky jsme se shodli na tom, že příčina spočívá v obtížné dostupnosti předmětů a současně mimořádném sběratelském zájmu o ně, navíc soustředěném v mnoha případech přímo mezi samotnými železničáři. Při shromažďování materiálů pro tuto výstavu nám proto partnerská muzea poskytla většinou pouze fotografie, z archivů jsme získali cenné dokumenty a ve všem ostatním jsme byli závislí na ochotě sběratelů a externích poradců.

K prvnímu kontaktu mezi pracovníky Podhoráckého muzea a lidmi od železnice, připravujícími oslavy už v minulosti, došlo v roce 2003, kdy se v Dolních Loučkách konala výstava u příležitosti 50. výročí zahájení železničního provozu na nové trati mezi Brnem a Havlíčkovým Brodem přes Křižanov. Rozhodující bylo seznámení s panem Milanem Vašíčkem z Tišnova, který byl ústřední postavou organizačního výboru oslav a později také hlavním koordinátorem a pomocníkem při přípravě a realizaci výstavy v Podhoráckém muzeu. Konkrétnější spolupráce začala až v druhé polovině roku 2004, kdy se začala v muzeu scházet pracovní skupina s cílem připravit výstavu o historii obou tišnovských tratí. Od počátku ji tvořilo pětičlenné jádro – pracovníci muzea PhDr. Irena Ochrymčuková a autor tohoto článku a tři externí poradci. Kromě Milana Vašíčka se jednání pravidelně účastnil další pracovník Českých drah a v soukromí nadšený fanda železnice ing. Milan Sáblík z Hradčan, trojici externistů doplňoval dr. Jiří Šmíd z Nedvědice, kronikář a zapálený vlastivědný pracovník obce, který zastupoval organizační výbor Slavností pernstejnského panství, do jejichž širšího programu byly železniční oslavy v roce 2005 zakomponovány a měly 2. a 3. července vyvrcholit právě v Nedvědici a v menší míře také v sousedním Doubravníku. Hlavním důvodem změny místa oslav oproti minulosti, kdy probíhaly především v Tišnově, bylo kulaté 100. výročí mladší z tratí z Tišnova do Žďáru nad Sázavou.

Úměrně s přibývajícími úkoly a blížícím se termínem zahájení výstavy se rozšiřoval počet spolupracujících externistů, kteří stejně ochotně jako jádro skupiny docházeli do muzea. Z nich je třeba uvést alespoň dvě jména. Cenné informace o historii obou tratí nám poskytl pan Miroslav Vaněk z Brna, uznávaný odborník na problematiku úzkokolejných dráhek a německé letecké továrny Diana, přestěhované do tunelů na Tišnovsko v závěrečných letech druhé světové války. Postupně se stal dalším členem

Z VÝSTAVY V PODHORÁCKÉM MUZEU: NA SNÍMKU VLEVO PRŮCHOZÍ INTERIÉR
MAKETY MOTOROVÉHO VAGÓNU Z ROKU 1947, VPRAVO PREZENTACE VÝSTAVBY TRATÍ
(FOTO MILAN HOLZAPFEL)

poradního týmu a navíc zapůjčil pro výstavu řadu předmětů z vlastních sbírek. Pokud jde o trojrozměrné předměty, byla pro nás velmi důležitá i spolupráce s panem JUDr. Zdeňkem Jobánkem, provozovatelem zahradní železnice v Drásově a sběratelem všeho, co jakýmkoliv způsobem souvisí s železnicí. Do konečné podoby výstavy přispělo i dalších téměř dvacet soukromníků, muzea v Bystřici nad Pernštejnem, v Novém Městě na Moravě, v Předklášteří a ve Žďáru nad Sázavou, okresní archívy v Rajhradě a ve Žďáru nad Sázavou, město Tišnov, obce Doubravník a Nedvědice, základní škola v Nedvědici a železniční stanice Tišnov.

Výstava k výročí 120 let železniční trati Brno – Tišnov a 100 let trati Tišnov – Žďár nad Sázavou se konala v Podhoráckém muzeu v Předklášteří v návštěvnický nejexponovanějším termínu od 17. dubna do 18. září 2005. Výstavu ve třech sálech v patře muzejní budovy, z nichž každý byl věnován jedné části tématu, jsme nazvali podle lidového označení obou tratí „Tišnovka“ a „Horka“. Architektonické a grafické zpracování bylo výsledkem spolupráce autorů scénáře a muzejní výtvarnice Dagmar Sochorové, konečná realizace byla v rukou celého muzejního kolektivu. V prvním a největším sále byla prostřednictvím reprodukováných dokumentů a fotografií přiblížena nejstarší historie obou tratí. Atraktivitu této části zvyšovaly vedle trojrozměrných předmětů především dobová instalace výpravní kanceláře z 30. let 20. století a téměř dokonalá rekonstrukce interiéru motorového vagónu z roku 1947, kterým mohli návštěvníci z obou stran procházet. Originální součásti vozu zapůjčil v surovém stavu sběratel ing. Jiří Kotas z Brna, původní podobu jim v konzervátorské dílně vrátili pracovníci muzea Milan Holzapfel a Radek Stloukal a na celkové stavbě vagónu se spolu s nimi podílel další muzejní zaměstnanec, stolařský mistr Josef Štourač. Období druhé světové války a novější historii až do současnosti byl věnován třetí sál, který

V ZÁVĚRU DĚTSKÉHO ODPOLEDNE OBDRŽELI VÍTĚZOVÉ VĚDOMOSTNÍ SOUTĚŽE VĚCNÉ CENY
(FOTO MILAN HOLZAPFEL)

současně sloužil k projekci videoprogramů z oslav výročí tratí v minulých letech a také jako výtvarná dílna, v níž si realizovaly děti vlastní představy a dojmy z výstavy. Ostatní návštěvníci si zde měli možnost prohlédnout nejen další množství předmětů a uniform z železničního provozu, ale při sledování filmů si mohli také připomenout atmosféru nádražních čekáren z let nedávných na originálních dřevěných lavicích, zapůjčených ze skladu tišnovské stanice. Chronologická prezentace byla přerušena ve druhé místnosti, věnované funkční modelové železnici, kterou instalovali a po celou dobu udržovali v provozu členové Klubu modelářů železnic z Brna pod vedením ing. Ivo Kučery. Na protilehlé straně této místnosti doplňovaly železnici ve dvou prosklených vitrínách modely vláčků z kolekce Richarda Klepárníka z Brna. Tento způsob instalace byl zvolen záměrně s cílem učinit výstavu co nejatraktivnější, a to pro nejširší vrstvy zájemců. Modelová železnice lákala k opětovným návštěvám nejvíce, byli ale i takoví, kteří se vraceli, aby mohli studovat unikátní dokumenty a fotografie. Každý návštěvník dostal ke vstupence suvenýr v podobě tradiční lepenkové jízdenky s názvem výstavy, vyrobený na objednávku muzea u Jindřichohradeckých místních drah. Celkovou nabídku doplňoval v muzejní pokladně prodej předmětů, modelů a literatury s železniční tematikou a k dispozici bylo i příležitostné razítko k výročí obou tratí.

Výstava „Tišnovka a Horka“ se setkala s mimořádným zájmem laické i odborné veřejnosti. Celkem si ji prohlédlo téměř sedm tisíc (přesně 6 992) návštěvníků, což je v Podhoráckém muzeu u výstav srovnatelného rozsahu a doby trvání absolutní rekord. Z předešlých instalací se k ní dá přirovnat snad jen úspěch výstavy „Velocipеды a bicykly“ z roku 1997.

Naší snahou, pokud to jen trochu dovolují podmínky a zvolený obsah, je připravovat k výstavám doprovodné akce. Jejich forma a náplň bývá různá, od komorně laděných besed, přednášek a seminářů až po rozsáhlejší půldenní programy, zaměřené většinou na dětského návštěvníka. Nejinak tomu bylo i v případě výstavy „Tišnovka

K ATMOSFÉŘE DĚTSKÉHO ODPOLEDNE PŘÍSPĚLI I DVA FANDOVÉ ŽELEZNICE
V HISTORICKÝCH STEJNOKROJÍCH (FOTO MILAN HOLZAPFEL)

a Horka“, která svým zaměřením a předpokládaným zájmem veřejnosti k jejich zařazení přímo vybízela. V jarním termínu jsme připravili dětské odpoledne pod názvem „Stanice Podhorácké muzeum – nastupovat“ a na závěr výstavy jednodenní odborný seminář. Odpoledne pro děti se uskutečnilo v sobotu 14. května při příležitosti Mezinárodního dne dětí a probíhalo v budově muzea a na prostranství před ní. Ústředním motivem byla vědomostní soutěž pro mladší a starší děti, která, stejně jako všechno ostatní včetně hudebního programu, byla orientována k výstavě a k železnici všeobecně. V tvrdé konkurenci souběžných kulturních a sportovních akcí v nejbližším okolí v tomto exponovaném termínu si našlo cestu do muzea více než sto návštěvníků.

Odborný seminář „Výročí místních železničních drah na Tišnovsku“ se konal v pondělí 19. září přímo v prostorách výstavy, která o den dříve pro veřejnost oficiálně skončila. Termín byl vybrán záměrně, aby se mohli účastníci vyjádřit k výstavě jako k uzavřenému celku a současně aby si ji mohli ještě v klidu prohlédnout nebo prodiskutovat shromážděné informace. Semináře připraveného společně Muzeem Brněnska, pobočkou Podhorácké muzeum v Předklášteří a Českými drahami, a. s., Krajským centrem Brno a Krajským centrem Jihlava se zúčastnilo 31 znalců železniční historie a dalších příznivců dráhy, z nichž mnozí se přímo podíleli na průběhu oslav. Vedle hlavních organizátorů výročních akcí a autorů výstavy „Tišnovka a Horka“ to byli i další odborníci z řad Českých drah a také zástupci vědeckovýzkumných institucí, jako např. Moravského zemského muzea v Brně nebo Státního okresního archivu a Regionálního muzea ve Žďáru nad Sázavou, mezi hosty semináře nechyběli ani starostové Předklášteří a Tišnova.

Na semináři zaznělo šest příspěvků, z nichž první dva, věnované historii železniční sítě na jižní Moravě (ing. Jiří Kotrman) a vývoji stejnokrojů pro zaměstnance drah (ing. Mojmír Krejčířík), měly širší záběr. Další program již patřil plně Tišnovsku. Nejprve hovořil Miroslav Vaněk o úzkorozchodných drážkách v regionu a celý odpolední

ÚČASTNÍKY ODBORNÉHO SEMINÁŘE PŘIVÍTAL V PŘEDKLÁŠTEŘÍ
STAROSTA OBCE ING. OLDŘICH MERTA (FOTO MILAN HOLZAPFEL)

blok referátů byl věnován jubileím obou tišnovských tratí. Na historii oslav zaměřil pozornost Milan Vašíček, o hlavních oslavách 100. výročí Horky v Nedvědicích hovořil dr. Jiří Šmíd a o jejich průběhu v Doubravníku Martin Čech. Velice zajímavou tečkou za mluveným slovem byl videodokument o terénním výzkumu tělesa drážky, která souvisela s německou leteckou továrnou Diana a vedla z tišnovského nádraží k tunelům nově budované dvoukolejné trati u Níhova. Dokument slovem doprovázel M. Vaněk. (Texty některých z přednesených referátů přinášíme v tomto sborníku. Pozn. redakce)

Svůj příspěvek o podílu Podhoráckého muzea na oslavách výročí tišnovských tratí v roce 2005 bych rád zakončil zhodnocením přínosu výstavy „Tišnovka a Horka“. Protože jsem ale jedním z jejích autorů, budu zde stručně reprodukovat pouze získané informace. Výstava, která symbolicky zahajovala a současně i zakončila oslavy výročí obou tratí v roce 2005, byla přijata nejširší veřejností velmi kladně, jak o tom svědčí vysoká návštěvnost i ohlasy v pamětní knize. Ve stejném duchu probíhala i diskuze odborníků na muzejním semináři. Pokud byly připomínky, vždy se jednalo jen o drobnosti technického rázu, jediným větším problémem se nakonec stal vlastní název výstavy, především pro lidi z Vysočiny, kteří jsou v kontaktu s tratí z Tišnova do Žďáru nad Sázavou a jimž bylo cizí pojmenování „Horka“. Ta „jejich“ trať je totiž pro ně také spíše Tišnovkou. Víceméně patovým výsledkem diskuzí na toto téma bylo nakonec souhlasné konstatování obou stran, že z hlediska místa konání výstavy a lidí žijících v užších hranicích Tišnovska je název výstavy správný.

PhDr. Josef Zecpal působí v Podhoráckém muzeu jako historik. Současně je vedoucím této pobočky Muzea Brněnska.

MOBILITA MUZEJNÍCH SBÍREK – MUZEUM BRNĚNSKA

123

Antonín Reček

Jedním z nejdůležitějších úkolů muzea je péče o sbírkový fond. Každé muzeum je přitom povinno garantovat co nejvyšší míru odborné péče – v tom je profesionalita jeho práce (viz Zákon č. 122/2000 Sb. o ochraně sbírek muzejní povahy...). Konkrétní péče o sbírky spočívá mimo jiné v kvalitním vybavení depozitářů – speciálních prostor pro uložení muzejních sbírek. Depozitáře a jejich vybavení vycházejí z charakteristiky a profilu sbírkového fondu muzea. Vzhledem k tomu, že obsah a charakter tohoto sbírkového fondu je rozličný, je namístě přistupovat k řešení depozitárních systémů individuálně. Osvědčuje se mít speciální projekt, který řeší odborné uložení všech sbírkových fondů perspektivně a který může muzeum naplňovat průběžně podle stavu svých finančních prostředků.

Většina z nás se v osobním životě stěhovala a ví, co je s tím práce. Stěhovat však muzeum, které má v depozitářích evidováno cca 25 tisíc rozličných sbírkových předmětů, je pro správce sbírek, odborné pracovníky, ale i pro vedení instituce úkolem mimořádně náročným. Vždyť každý takový přesun vystavuje sbírky jejich ohrožení, ať už rozbitím, poškozením, špatným zabalením a podobně. Kdo má se stěhováním sbírek ve větším rozsahu zkušenost, bude se mnou jistě souhlasit také v tom, že nezanebatelným prvkem je odpovědnost, zkušenosti a citlivý přístup transportní firmy. Tyto problémy (a samozřejmě mnoho dalších) jsme museli řešit i v souvislosti s loňským (2005) stěhováním sbírkového fondu Muzea v Ivančicích do Rajhradu. Podotýkám, že jsme už měli určité zkušenosti – fond ivančického muzea bylo totiž nutno přestěhovat během posledních čtyř let už podruhé, sbírkové předměty se totiž stěhovaly, v důsledku výpovědi z prostor městského úřadu, kde byly uloženy abych tak řekl odnepaměti, již v letech 2002/2003. Tehdy šlo o stěhování „jen“ přes ulici, vloni sem do Rajhradu. Proč sem, do místa vzdáleného 40 kilometrů? V oněch letech 2002/2003 se muzeum včetně sbírkového fondu přestěhovalo do administrativního objektu soukromé firmy, za tržní nájemné, s perspektivou, že objekt, jehož interiér byl mezitím vhodně přizpůsoben pro depozitáře, nový zřizovatel našeho muzea Jihomoravský kraj zakoupí. Příslib kraje budovu zakoupit byl však posléze s poukazem na vysokou cenu objektu revokován, město nepomohlo muzeu v řešení ani nabídkou jiného objektu v místě, ani finančně. Tak došlo k tomu, že mělo ivančické muzeum ve svém sídelním městě pouze možnost vystavovat, v městském kulturním zařízení Památníku Alfonse Muchy, po dobu v souhrnu šesti měsíců ročně. Tak je tomu doposud.

Přestěhování ivančického sbírkového fondu do rekonstruovaných prostor rajhradského kláštera, pronajatých benediktinským řádem Jihomoravskému kraji na 50 let zejména pro účely vzniku Památníku písemnictví na Moravě, který se stal pátou pobočkou Muzea Brněnska, bylo v dané chvíli jediným východiskem.

Na přestěhování byl čas pouze do konce roku 2005, přičemž termín byl poměrně krátký na to, aby bylo přemístění řádně připraveno a realizováno. Kromě úpra-

vy prostor – budoucích depozitářů tak, aby splňovaly nezbytné předpoklady a podmínky, bylo nutno vypracovat celou rozsáhlou logistiku stěhování. Když jsme hledali vhodného partnera, oslovil jsem také někdejší těšínskou kolegyni paní doktorku Věru Tomolovou, která poskytuje poradenskou a odbornou činnost pro oblast muzejnictví. Ta vypracovala logistický projekt „Mobilita muzejních sbírek“, který prošel několika koly vzájemných konzultací a úprav. V projektu mě velmi zaujala ta jeho část, kde byla navržena evidence, identifikace prostřednictvím čárového kódu. Nakonec jsme toto řešení zvolili a také realizovali.

Co bylo předpokladem úspěšné realizace? Nemluvím-li o nezbytnosti osvěžit si a znovu prostudovat veškeré předpisy, které řeší uložení muzejních sbírek, bylo nejprve nutno vyhodnotit stávající prostory depozitářů v Ivančicích a navrhnout rozmístění sbírkových předmětů v nových prostorách v Rajhradě, zejména s ohledem na skutečnost, že nové depozitární prostory měly menší kubaturu. Předpokladem řešení bylo zjištění struktury sbírkového fondu, jeho členění a velikosti. Pod pojem „velikost“ zahrnuji nejen počet jednotlivých kusů, ale hlavně objem, jaký potřebují ke svému uložení.

Bylo také nutné mít na paměti optimální ekonomické řešení a maximální využití nových prostor, vyhodnotit možnost použít stávající mobiliář, případně jej opravit a upravit pro nové prostory, dále pak prověřit návrhy na pořízení nového vybavení depozitářů. Při promýšlení maximálního využití nových prostor bylo také nutno dbát na to, aby např. velké kusy byly soustředěny v jednom prostoru a umístěny na speciální pojezdy, aby se s nimi dalo snadno manipulovat, např. při pravidelném úklidu depozitárních prostor.

Celý logistický projekt bylo pak nutno převést do počítačové aplikace. Cílem bylo vybudovat pomocný centrální registr sbírek, který by zabezpečil jednoznačnou identifikaci sbírek během stěhování a hlavně po jejich uložení na nové místo. Na základě výsledků výběrového řízení byla tímto úkolem pověřena firma Bach systems, s.r.o., která nejlépe zpracovala zadání korespondující s požadavkem projektu. Zadáním stanovilo rovněž, že Muzeum Brněnska zpracovává sbírkový fond pomocí softwaru Demus a část muzejní knihovny v prostředí v MS Acces.

Projekt byl rozdělen na tři části se samostatnou softwarovou aplikací:

- software modulu evidence sbírkových předmětů
- software modulu identifikace uložení v depotech
- Muzejní VadeMecum - nástavbu, pomocí kterého lze jednoduchým způsobem

přistoupit k informacím uložených v centrálním registru sbírek.

Nyní však již k vlastnímu stěhování. Nejprve bylo nutno rozhodnout, které místnosti budou přestěhovány jako první, a tím uvolněny prostory pro ukládání a balení sbírkových předmětů. V této první fázi byly přestěhovány velké trojrozměrné předměty, jejichž evidence byly digitalizována (byly také pořízeny jejich digitální fotografie aspoň z jednoho pohledu) a přiděleny čárové kódy. Tehdy už bylo zřejmé, že příslušný předmět bude mít své přesné místo v určeném novém depozitárním prostoru. To se stalo u všech předmětů předtím, než je převzala transportní firma. Při převzetí byl pak evidenční záznam každého předmětu načten mobilní čtečkou a teprve pak uložen na ložnou plochu vozidla. Po přepravě byly uloženy na své místo v nových prostorách. Tak byla zaručena kontrola toho, že sbírkový předmět byl vyexpedován - naložen k transportu - transportován - vyložen - uložen na určené místo. Při předávání, resp. přebírání

NA SNÍMKU VLEVO POHLED DO KAPITULNÍ SÍNĚ RAJHRADSKÉHO KLÁŠTERA BĚHEM SEMINÁŘE, VPRAVO JEHO ÚČASTNÍCI V DEPOZITÁŘI IVANČICKÉHO MUzea PŘI PRAKTICKÉ UKÁZCE VYUŽITÍ EVIDENCE PROSTŘEDNICTVÍM ČÁROVÝCH KÓDŮ (FOTO JAROMÍR HANÁK)

menších a malých sbírkových předmětů k transportu byl každý předmět digitálně evidován, přidělen mu čárový kód a poté uložen do přepravního obalu (krabic, přepravek apod.). V přepravní krabici se tak nacházelo více předmětů, které byly označeny postupným číslem čárového kódu. Po naplnění přepravních obalů se načetl mobilní čtečkou jeho obsah a obalu byl přidělen souhrnný čárový kód, který v sobě obsahoval čárové kódy jednotlivých předmětů; tento souhrnný čárový kód stanovoval také uložení přepravního obalu do ložný prostor vozidla. A opět byla expedice, transport, vyložení z transportu (kontrola, že přepravní obal došel bez poškození) a uložení do určených prostor. Takto byla provedena i základní digitalizace evidence sbírkových předmětů, transportu a uložení do určených depozitárních prostor.

Zde mi dovolu se na chvíli zastavit. Všichni jsme jistě nejednou připravovali a prováděli expedici sbírek k zapůjčení, včetně potřebného řádného zabalení, předání vypůjčitel. To si často vyžádá poměrně hodně času. Stěhování - zhruba pětadvacetitisícového - ivančického sbírkového fondu prováděly tři pracovnice pobočky Muzea v Ivančicích v trvalém pracovním poměru a tři externí zaměstnanci. Digitální evidenci, fotografování, balení, přivazování štítků s čárovým kódem k předmětům (v době, kdy byla současně připravena, instalována, otevřena a likvidována ještě realizovat jedna muzejní výstava v Ivančicích) atd. atd., to vše s dosud prakticky neověřeným projektem za necelé tři a půl měsíce, je jistě úctyhodný výkon. Titíž pracovníci museli také - i když jen „přes ulici“ - přestěhovat kanceláře a sklady do nových pronajatých prostor ve městě. To si zaslouží velké uznání.

Po přestěhování sbírek do již určených depozitárních prostor následuje další fáze - vybalování a ukládání předmětů do určených pojízdných i stacionárních regálů, skříní apod. Opět si představme to velké množství předmětů, které je nutno správně uložit. Jestliže dříve (a často je tomu tak doposud) měl či má dlouholetý správce depozitáře v paměti, že ten či onen předmět je ve třetí místnosti za dveřmi, ve druhé polici odshora, v té a té krabici či zásuvce apod. - a je schopen předmět v krátké době vyhledat realizovaný systém lokalizaci, zvláště pak po přestěhování do nových prostor, nesmírně ulehčuje. I když je samozřejmě třeba získat aspoň základní přehled o uložení předmětů, umožňuje to již na začátku řetězu úkonů spojených s přestěhováním předmětu přidělený čárový kód. Vezmeme si to prakticky: V daném depozitárním prostoru, v příslušném regálu je na určeném místě uložen přepravní obal a v něm sbírkové předměty.

Přepravní obal i předměty, které obsahuje, jsou označeny přiděleným čárovým kódem. Regál je již předem označen příslušným údajem. Po jeho naplnění se pomocí mobilní čtečky sejmou čárové kódy, které se přenesou do počítače, ve kterém se vyznačil orientačně označený regál a příslušné předměty se z mobilní čtečky přenesou a uloží do počítačově označeného regálu. Poté dostane regál a jeho obsah svůj čárový kód, který se na regál připevní. Jestliže, například při inventuře, zjistíme, že v daném regále se má nacházet určitý počet sbírkových předmětů určitých názvů a evidenčních čísel, uložíme údaje z počítače do mobilní čtečky a kontrola evidence i kontrola fyzická je pak poměrně rychlá a jednoduchá. Systém tak umožňuje provádět každoroční fyzickou kontrolu sbírek, případně fyzickou kontrolu při výměně správce depozitáře, či výměně vedoucích zaměstnanců. Troufnu si říci, že fyzická kontrola desítek tisíc položek může být provedena ve lhůtě týdnů, což umožňuje mimo jiné přinejmenším pečlivější sledování stavu předmětů. Při fyzické kontrole je také možné provádět zevrubnější digitalizaci a vkládat do počítačového systému další fotografie.

Další výhodou čárového kódu je vlastní bezpečnost sbírkového předmětu či jejich souborů v daném depozitárním prostoru. V případě krádeže umožňuje systém jednoduchou a hlavně rychlou specifikaci, co se ztratilo. Stačí mobilní čtečkou sejmout informaci o tom, co má být v příslušném regálu a přenést do počítače, který okamžitě vyhodnotí situaci, poskytne příslušné fotografie, přesné názvy sbírek a další údaje. Vyšetřující policejní orgán tak obdrží v co nejkratší době požadované informace o postrádaném předmětu či předmětech.

Na závěr mi dovoluje ještě se zmínit o počítačové aplikaci softwaru Muzejní Vademekum. Jde o využití internetu či intranetu v organizaci i mimo ni. Muzeum Brněnska tvoří pět poboček vzdálených od sebe vzdušnou čarou až 40 kilometrů. Když si spočítám, že kolega například z Podhoráckého muzea bude připravovat výstavu dejme tomu keramiky a dnes musí zajet z Předklášteří do Ivančic a zpět, a ne jednou, při zavedení komunikace prostřednictvím intranetu si může prohlédnout vytipovaný předmět na počítači na svém pracovišti a ušetří čas i náklady. Konečně další výhoda čárového kódu spočívá, zvláště v muzejních institucích typu bývalých okresních muzeí, v oblasti personální. Mnozí správci depozitářů jsou zároveň i kurátoři a naopak. Jestliže dnes nám zákon prikazuje provádět každoročně fyzickou inventuru 10 % z celkového počtu sbírkových předmětů, mnozí z vás mi potvrdí, že má-li se fyzická inventura provádět optimálně, klade to velký nárok na čas pracovníků. Čas, který by mohli využít, vezmeme-li v úvahu jejich odborné vzdělání, rozhodně účelněji. Využívejme tedy znalostí, vědomostí a erudice odborných pracovníků v daném oboru a vytvořme jim k tomu – například zavedením systému, o kterém jsem hovořil – časový prostor. Vstupní investice jsou možná poněkud vyšší, ale výsledkem by mělo být nejen zkvalitnění péče o sbírky, ale i prohloubení a zkvalitnění odborné činnosti odborných pracovníků. A tedy i muzea jako celku. O potřebě takto postupovat jsem hluboce přesvědčen.

Mgr. Antonín Reček je ředitelem Muzea Brněnska.

ZKUŠENOSTI Z KONTROL DODRŽOVÁNÍ ZÁKONA Č. 122/2000 SB.

127

Jiří Žalman

Ministerstvo kultury provádí kontroly na základě ustanovení § 13 zákona č. 122/2000 Sb. dodržování tohoto zákona od roku 2002, kdy skončila platnost přechodných ustanovení zákona a zákon začal v plném rozsahu platit. Kontroly provádí oddělení muzeí a galerií, pro kontrolní činnost je k dispozici pět osob. Z nich je pro každou kontrolu ustavena dvoučlenná kontrolní skupina. Oddělení bylo sice personálně posíleno v souvislosti s vedením a aktualizací CES, ale žádný z referentů oddělení není pověřen pouze kontrolní činností, kontroly tedy zajišťujeme mimo svou hlavní činnost a je pochopitelné, že naše možnosti provádět kontroly jsou velmi omezené.

Proto jsme zvolili „úspornou“ metodu provádění kontrol. Nekontrolujeme v muzeích a galeriích správu celé sbírky, což by byla práce trvající týdny a v případech těch „milionových“ sbírek i měsíce, ale soustředíme se vždy na kontroly 2-3 podsbírek a jedné kontrole tak můžeme věnovat pouze 2-3 dny. Myslím, že je to metoda za daného stavu optimální, která nám umožňuje dostat se přece jen do více muzeí a galerií. I tak je to činnost časově náročná, protože ke 2-3 dnům, v nichž se uskuteční vlastní kontrola, je třeba přičíst čas nezbytný na přípravu kontroly a další čas na zpracování kontrolního protokolu, případně na správní řízení, pokud následuje uložení sankcí za porušení zákona.

Od roku 2002, kdy se uskutečnila první kontrola, jsme do 30. 6. 2006 kontrolu provedli ve 21 muzeích a galeriích a zkontrolovali jsme – kromě jiného – správu 46 podsbírek. Kontroly se uskutečnily v Muzeu skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, dvakrát v Národním muzeu, dále ve Vojenském historickém ústavu, v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze, v Regionálním muzeu v Kolíně, v Galerii výtvarného umění v Náchodě, v Regionálním muzeu v Náchodě, v Muzeu hl. města Prahy, v Galerii hl. města Prahy, v Městském muzeu v Čelákovících, v Muzeu Vysočiny v Jihlavě, v Galerii Vysočiny v Jihlavě, v Městském muzeu ve Slaném, v Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích, v Jindřichohradeckém muzeu v Jindřichově Hradci, v Národní galerii v Praze, v Oblastním muzeu Praha – východ v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi, ve Slezském zemském muzeu v Opavě, v Muzeu a galerii v Poličce, v Severočeské galerii v Litoměřicích a v Moravské galerii v Brně. Následné kontroly se uskutečnily v Národním muzeu a ve Vojenském historickém ústavu Praha. Mezi kontrolovanými muzei a galeriemi byly tedy muzea a galerie státní, krajské i obecní. Když přijedeme na kontrolu, vždycky jsme dotazováni, proč jsme si vybrali právě jejich muzeum nebo galerii, když jich je 300. Výběr je většinou náhodný, pouze ve dvou případech jsme se rozhodli na základě podnětu, že ve správě sbírky není něco v pořádku.

Kontrolovaná organizace obdrží v předstihu oznámení o provedení kontroly, pověření kontrolní skupiny kontrolu provést a podrobnou osnovu kontroly. Totéž obdrží zřizovatelé kontrolovaných muzeí a galerií. Zástupci zřizovatelů jsou vyzváni k účasti na kontrole, mají-li o to zájem. Výsledkem kontroly je kontrolní protokol se závěry,

případně doporučeními. V závěrech je zřetelně uvedeno, zda a jaká ustanovení zákona správce sbírky porušil a zda s ním bude či nebude zahájeno správní řízení na uložení sankcí. Kopie protokolu je zasílána na vědomí zřizovateli muzea či galerie.

Zastavím se na chvíli u těch sankcí. Správní řízení bylo zatím zahájeno ve dvou případech z těch jednadvaceti. V jednom případě byly přijaty námitky a od uložení sankce bylo upuštěno, v jednom případě byla uložena finanční pokuta. Zákon říká, že MK může uložit sankci. Má povinnost přihlédnout při tom k závažnosti porušení zákona a k rozsahu způsobené škody. Vycházíme z toho, že ukládání pokut v současné ekonomické situaci muzeí může být pro nápravu nedostatků při správě sbírek kontraproduktivní a přistupujeme k nim jako ke krajnímu řešení.

Navíc mohu odpovědně – a rád – prohlásit, že správa kontrolovaných podsbírek byla v naprosté většině případů shledána jako dobrá, v některých případech dokonce jako zcela bezchybná.

Co kontrolujeme? Kontrolujeme uchovávání sbírky v její celistvosti tak, jak byla zapsána do CES, tj. soulad sbírkové evidence s CES, stav sbírkové evidence, její úplnost a průkaznost, provádění inventarizací, zajištění ochrany sbírky proti krádežím a vloupáním a proti vnějším vlivům prostředí, režim zacházení se sbírkou a jeho dodržování a od letošního roku také naplňování standardů veřejných služeb.

Pokusím se nyní stručně shrnout, jaké konkrétní nedostatky a jaká porušení zákona jsme ve správě sbírek zjistili.

1. REŽIM ZACHÁZENÍ SE SBÍRKOU A JEDNOTLIVÝMI SBÍRKOVÝMI PŘEDMĚTY

Vydat režim je povinností ze zákona. Smyslem tohoto ustanovení je zpracovat vnitřní normu, která aplikuje povinnosti správce sbírky plynoucí ze zákona na konkrétní sbírku a na konkrétní podmínky daného muzea. Formálně není důležité, zda se jedná o jednu normu nebo o několik norem (např. depozitární řád, badatelský řád apod.). Obsah režimu je uveden v příloze č. 2 metodického textu „Příručka muzejníkovy I“. Stanovení režimu nejen přispívá ke kvalitě správy sbírky, ale umožní i vyvozovat důsledky z pochybení osob, které se správou sbírky zabývají, doložením, že nedodržely normu.

Nejčastěji zjišťovaným nedostatkem je, že povinnost vydat režim ředitelé muzeí a galerií nedodrželi – a režim zpracovali po přečtení osnovy narychlo před zahájením kontroly nebo kontrole předložili normy zastaralé, zpracované ještě před nabytím účinnosti zákona a jen „kosmeticky“ upravené. To lze zjistit nejen z často zcela zmatečného textu, ale také z toho, že kromě ředitele v muzeu nikdo o takové normě nemá ani tušení a zaměstnanci se řídí např. depozitárním řádem starým deset let, který s tím, který byl předložen kontrole má společný jen název. Kontroly tak např. také zjistily, že v takto narychlo „zpíchnutém“ režimu jsou zaměstnancům ukládány postupy, které jsou dokonce v rozporu se zákonem, což je ještě horší než kdyby žádná norma neexistovala. Nedělejme si iluze, že zaměstnanci studují zákon a prováděcí vyhlášku, aby poznali, že normu vydanou ředitelem vlastně dodržovat nesmějí, protože je nezákonná.

2. OCHRANA PŘED KRÁDEŽEMI A VLOUPÁNÍMI

V některých muzeích jsou sbírky uloženy třeba i v pracovních zaměstnanců a na volně přístupných chodbách. Vždy je to zdůvodňováno nedostatkem úložného prostoru v depozitářích, ale ne vždy je to pravda. Často jde jen o zaužívaný přístup ke

sbírkám, které chtějí mít zaměstnanci „po ruce“. Ochrana takto uložených sbírkových předmětů je prakticky nulová, vzhledem k pohybu nejen zaměstnanců, ale také třeba návštěv v takových prostorách. Když slyšíme stesky na nedostatek peněz, např. na pořízení alespoň moderního depozitárního mobiliáře do těch nevyhovujících prostor, ptáme se, zda muzeum či galerie využily např. možností programu ISO. Jen málokdy je odpověď kladná.

Dalším problémem jsou nejasné depozitární řady, což souvisí se zmiňovaným režimem zacházení se sbírkou. Některé jsou tak přísné, že kdyby byly dodržovány, prakticky by to znemožnilo jakoukoliv práci se sbírkou. A tak dodržovány nejsou, což zase vede k despektu k jakýmkoliv normám, vydávaným řediteli. Jiné jsou zase tak benevolentní, že ztrácejí smysl.

Častým nedostatkem je evidence pohybu osob v depozitářích. Nápadné bývá, že sešít, kam se evidují návštěvy depozitáře, bývá často úplně nový. Nabízí se, že byl založen až ve chvíli, kdy se rozkřiklo, že to je kontrolováno. Mnohem častější je však pouhé zapisování příchodů. Není tak evidován pohyb osob, což je smyslem, ale pouze počet návštěv. Pak ovšem v případě zjištění, že např. depozitář nebyl řádně uzavřen, lze sice zjistit, že ten den depozitář navštívil kurátor sbírky a správce depozitáře, ale nikoliv to, kdo z nich odcházel jako poslední.

Našly jsme třeba také mříže na oknech, zamykatelné na petlici, ale v očku petlice nebyl zámek, ale dřevěný kolíček nebo hřebík, který lze po rozbití okna během sekundy odstranit.

EZS už většinou jsou, ale ne vždy je signál vyveden na pult Policie, což účinnost EZS samozřejmě snižuje. Že EPS je stále spíše výjimkou, je pochopitelné vzhledem k nedostatku financí, mnohem horší je častá absence ručních hasících přístrojů.

3. OCHRANA PŘED VNĚJŠÍMI VLIVY PROSTŘEDÍ

Nějaké měření teploty a vlhkosti zpravidla nechybí. Ne vždy jsou ale naměřené údaje pravidelně monitorovány, zapisovány a archivovány. Zjistí-li se odchylka od optimálních hodnot, je to často jen náhoda a některé starší měřicí přístroje ani neumožňují zjistit, kdy vznikla a jak dlouho trvá, což, samozřejmě, komplikuje zjišťování příčiny. Odpovědí na otázku, proč nebylo požádáno o příspěvek na zakoupení modernější techniky, je obvykle jen krčení rameny.

• Nejzávažnější nedostatky při správě sbírek a nejčastější porušování zákona jsou zjišťovány při kontrole ochrany před vnějším vlivem prostředí, tj. při kontrole uložení sbírkových předmětů a nakládání s nimi. Ohrožení sbírkových předmětů nevhodným uložením a nevhodnou manipulací s nimi je podle dosavadních zjištění kontrolních skupin tím nejzávažnějším a nejčastějším porušováním zákona. Při uložení sbírkových předmětů jsme např. zjistili tyto konkrétní nedostatky:

• Předměty se nešetrně dotýkají a při manipulaci s nimi se různě po sobě posouvají a vzájemně se často doslova odírají a trhají. Někdy je příčinou nedostatek úložného prostoru, častěji však nedbalost.

• Předměty nejsou uloženy v obalech označených evidenčními čísly, ačkoliv by to nebylo ani obtížné ani příliš nákladné, ale čísla jsou pouze na předmětech a ty jsou uloženy na sobě, takže při vyhledávání jednoho konkrétního je třeba vzít nejen do ruky

desítky jiných, ale je nutné např. listovat v písemnostech, „protřepávat textil“, obracet předměty na všechny strany, aby bylo nalezeno evidenční číslo.

- Až na jedinou výjimku je pravidlem, že i ty nejchoulostivější a nejcennější předměty berou muzejníci holýma rukama, a tak např. na kovových předmětech lze najít desítky „daktyloskopických“ stop.

- Postavené obrazy v rámech jsou navzájem o sebe opřeny a nejsou ničím proloženy, rámy těch menších tak někdy vytlačují plátna těch větších.

- Zatímco např. tzv. drobné tisky jsou uloženy v nově pořízených krabicích z nekyselého materiálu, jsou v těch drahých krabicích uloženy např. ve starých dopisních obálkách, opatřených lepidlem.

- Cenný paleobotanický materiál, který „zbyl“ v muzeu po zaměstnanci, který jej sebral, ale dávno již z muzea odešel, je navršen v bedně, která je co chvíli přenášena a křehký materiál se při manipulaci láme a odírá.

- Do nového, moderního depozitáře s kovovými, prachotěsnými skříněmi byly uloženy sbírkové předměty neočištěné, zaprášené, ba i se zbytky hlíny.

- Mince jsou uloženy v děravých papírových sáčcích po mnoha kusech. Při vyhledávání jedné konkrétní mince se všechno vysype a holýma rukama se mince přebírají. Na sáčku je uveden počet kusů, ale uvnitř je kusů tu více, tu méně.

- Našli jsme i předměty plesnivé, uložené ve vlhkém prostředí.

- Pokud si snad myslíte, že tyto diletantské nedostatky v péči o sbírky byly zjišťovány v malých muzeích, kde jediný kurátor má na starosti početnou a různorodou sbírku, mylíte se. Uvedené nedostatky zjišťujeme i v plně profesionálních muzeích a galeriích!

4. EVIDENCE SBÍREK A JEJÍ PRŮKAZNOST

- Při mnohosti sbírek a omezených úložných prostorách byl stav evidence v kontrolovaných muzeích a galeriích – až na výjimky – překvapivě dobrý. K nedostatkům patří to, že evidenční záznamy nemají všechny náležitosti podle zákona, tu a tam se při namátkové kontrole najde i předmět neevidovaný nebo předmět, jehož evidenční číslo není zapsáno v CES. Často je na vině i omyl, v němž kurátoři žijí, že tzv. staré evidenční záznamy jsou uznány jako evidence podle zákona č. 122/2000 Sb. vždy – není tomu tak, mohou být uznány jen tehdy, mají-li všechny náležitosti podle ustanovení § 9 odst. 1 písm. d).

- Nejsme, pochopitelně, schopni posuzovat odbornou správnost evidenčního záznamu, posuzujeme pouze to, zda umožňuje identifikaci sbírkového předmětu. Nicméně – nahlédněte občas do evidence, setkáte se tam se skutečnými odbornými perlami. Za všechny alespoň jednu, kterou jsme si poznamenali – název předmětu: „anděl ve fialovém spodním prádle“.

- K nejhorším nedostatkům však patří neprůkaznost sbírkové evidence, která se projevuje tím, že předmět podle evidenčního záznamu nelze najít vůbec nebo je to velmi obtížné a zdlouhavé, protože jediným vodítkem je paměť kurátora, který svou sbírku zná. To proto, že buď vůbec neexistuje údaj o jeho uložení nebo jen přibližný, typu „místnost č. 5“, kde jsou tisíce předmětů nebo „skříň č. 8“, v níž jsou stovky předmětů. Jak víte, údaj o uložení (lokaci) předmětu nepatří mezi povinné podle ustanovení § 9 odst. 1 písm. d) zákona. To proto, že se tento údaj může měnit, ale např. v chronologické evidenci nelze škrtat, mazat, přepisovat atp. Nicméně proto, aby evidence byla

průkazná a neztrácela smysl, musí tento údaj existovat. Osvědčuje se stará praxe – psát jej obyčejnou tužkou přímo do evidenčního záznamu a při změně vymazat a nahradit novým nebo musí existovat tzv. lokační seznam sbírkových předmětů, v němž odkaz na evidenční záznam, tj. evidenční číslo je – dnes už zpravidla v počítačové podobě – doplněn údajem o lokaci. Pokud toto neexistuje, je sbírková evidence neprůkazná a nemusí být v krajním případě za evidenci vůbec uznána, byť má jinak všechny potřebné náležitosti.

- Za evidenci sbírkových předmětů lze uznat pouze záznamy v tzv. papírové podobě, nikoliv pouze v podobě počítačové. Má to řadu důvodů, tím nejvýznamnějším je to, že ji nelze snadno měnit anebo dokonce úmyslně falšovat. Protože zákon nepředepisuje – na rozdíl od obsahu – formu vedení sbírkové evidence, je jedno, zda papírová evidence se vede v knize, na klasických kartách či jde o sjetiny z databáze počítače. Má-li být ale uznána jako průkazná, musí mít jisté náležitosti. Stránky v knize musí být očíslovány a kniha musí být tzv. autorizovaná, tj. musí být uvedeno, kolik má stran. Nejde-li o svázanou knihu nebo svázané a očíslované karty, ale o volné listy – sjetiny z databáze počítače (např. přírůstková kniha), musí být listy očíslované už v počítači a každý musí být opatřen nějakým znakem, že jde o oficiální dokument – obvykle razítkem muzea a parafou odpovědného zaměstnance. To platí i o volných katalogizačních trojkartách, pokud jsou jediným evidenčním záznamem. Má to značný význam – např. výměnu listu v přírůstkové knize, která je ovšem nepřipustná, může provést pouze osoba, která má legální přístup k razítku, nebo osoba, která se razítka nelegálně zmocnila. To je jistá záruka průkaznosti evidence.

5. INVENTARIZACE

Nějak je prováděna vždy a na její důkladnější kontrolu se soustředíme v následujícím období. Zatím nejčastěji zjišťovaným nedostatkem je to, že protokoly o jejím provádění nejsou zasílány na MK, jak předepisuje zákon.

Z dosavadních kontrol jednoznačně vyplývá, že nejvíce nejzávažnějších nedostatků a porušení zákona má své příčiny nejen v nedostatku prostor, vybavení a peněz, jak je stále ze strany kontrolovaných namítáno, ale v bohorovnosti, nedbalosti a jisté „profesionální slepotě“ zaměstnanců a v absenci kontrolní činnosti vedoucích zaměstnanců. Náprava je mnohdy poměrně snadná a nenákladná. Lidsky je to možná pochopitelné, ale v žádném případě to není omluvitelné. Nezmění to ale pouze kontroly zvenčí – nutná je pravidelná vnitřní kontrola ze strany vedoucích zaměstnanců. Jestliže ale vedoucí zaměstnanec, neřku-li ředitel, do konkrétního depozitáře, který má na starosti jeho podřízený, třeba už několik let nezavítal anebo je stejně nedbalý, bohorovný a „nevidoucí“ jako jeho podřízený, a dokonce jim dává za pravdu, že zákon není třeba až tak brát vážně, vždyť „přece víme, že to je jen výplod byrokracie“, těžko se něco změní. Zatím jediným uložením pokuty kontrolní skupinou byl management postiženého muzea překvapen, protože něco, co zřejmě pokládal léta za „normální“, a když ne, tak nedostatkem peněz a prostorů přece trvale omluvitelné, bylo najednou označeno jako nedbalost a porušení zákona. Pokuta, byť byla vyměřena ve výši jen tzv. pořádkové, vyvolala trochu „zlé krve“. Následná kontrola zjistí, jestli z pokuty bylo vyvozeno ještě něco jiného, pro uchování sbírky mnohem důležitějšího. Znovu zdůrazňuji, že v ukládání pokut nevidíme smysl kontrol, je to krajní prostředek, jak zjednat nápravu. Jsem přesvědčen, že dokážeme rozlišit, kdy se na porušování zákona

podílí z větší části ta nedbalost, bohorovnost a „profesionální slepota“ a kdy se pro sbírku ani při maximální snaze zatím nedají lepší podmínky zajistit. O udělení sankcí uvažujeme jen v tom prvním případě. A zjišťujeme i to, že je možné se o sbírku i ve skromných podmínkách starat dobře. Důkazem je výsledek kontrol ve dvou muzeích s poměrně početnou sbírkou, kde nebyl zjištěn ani sebemenší nedostatek, natož pak porušení zákona.

RNDr. Jiří Žalman je vedoucím odboru muzeí a galerií Ministerstva kultury České republiky.

PRVNÍ ROK PAMÁTNÍKU PÍSEMNICTVÍ NA MORAVĚ V RAJHRADĚ

133

Vojen Drlík

Nová pobočka Muzea Brněnska s poněkud staromódním názvem Památník písemnictví na Moravě mohla 1. července 2006 oslavit své první narozeniny. Formálně vznikl sice památník o několik měsíců dříve, teprve v tento den však byl zpřístupněn veřejnosti a jeho činnost se rozběhla naplno. Výročí se obešlo bez oslav, ale ne bez kritické reflexe. Sama idea vybudovat novou instituci tak říkajíc na zelené louce vyzývá k úvaze: je možné vedle renomovaných ústavů a pracovišť podobného ražení zabývajících se dokumentací a zpřístupňováním písemných projevů obstát s institucí, která dostala do vínku sice dobrou vůli a velkou dávku entuziasmu, ale nemá to podstatné – sbírkový materiál, dokumenty vztahující se k písemnictví a ani do budoucna nemůže doufat, že bude schopna jejich historickou dimenzí konkurovat institucím tradičním, jež se pyšní dědictvím staletí? Na tyto otázky se hledala odpověď v zacílení nové instituce.

Už v přípravných koncepcích se památník jevil spíše jako otevřený systém, a to dokonce doslovně, v jeho hmotné podobě: založení památníku poprvé otevřelo brány velkého klášterního stavebního komplexu široké laické veřejnosti. Symbióza s místem nebyla náhodná – Rajhrad představuje v dějinách moravského písemnictví významné ohnisko a historické bohatství. Památník se o ně dělí tím, že do své správy převzal historickou benediktinskou knihovnu s úkolem ji postupně – v několika úrovních – zpřístupnit veřejnosti. Odborná kapacita nutná pro vědecké zpracování historického knižního fondu se celkem přirozeně stala pro vedení Muzea Brněnska pobídkou k tomu, aby se památník současně stal i správcem odborné muzejní knihovny. Tento fond, v jádru výsledek postupného slučování několika knihoven regionálních muzeí, je, měřeno velikostí, vedle benediktinského zanedbatelný, díky své regionalitě však může zájemce nečekaně překvapit. Navíc i on disponuje zajímavými starými tisky a souborem map sbírkového charakteru.

Památník se veřejnosti představil stálou expozicí, jež na poměrně malém prostoru naznačuje duchovní pohyb na Moravě v posledních dvou stoletích minulého tisíciletí. Expozice vznikala za pochodu, v neobyčejně krátké době a jako vždy je i výsledkem řady kompromisů a maximální komprimace. Dodnes vlastně nemá definitivní podobu. Je to její negativum i pozitivum – návštěvník v ní i v budoucnu najde ještě řadu nových momentů, což její přirozené zastarávání výrazně zpomalí. Současně s expozicí se připravoval výstavní plán. Od počátku bylo zřejmé, že to, co se ve zkratce nazývá výstavní plán, je ve skutečnosti plán akcí pro veřejnost, v němž výstavy hrají prim, ale nejsou jediné a mají rozličnou intenzitu a hloubku záběru. Cílem bylo programově vřadit památník mezi řadu jiných kulturních zařízení, jež svým působením spoluvytvářejí kulturní život a oslovují publikum trvale a pravidelně. Pravidelná výstavní činnost nemohla být zahájena ničím jiným než pohledem do světa krásné literatury. Volba padla jednoznačně na dílo a život velkého básníka z Moravy, Jana Zahradníčka, který svým duchovním ražením s místem prezentace v klášterním komplexu mohl ideálně souznít. Navíc se dostal v roce 2005 do středu odborné i laické pozornosti. Jemu

NA SNÍMKU VLEVO CHODBA VÝCHODNÍHO KŘÍDLA KLÁŠTERNÍHO KONVENTU, KDE JE UMÍSTĚNA
EXPOZICE PAMÁTNÍKU, PŘED RENOVACÍ /2004/,
VPRAVO PO NÍ /2005/
(FOTO JAROMÍR HANÁK)

věnovaná výstava byla i praktickým výstupem teoretického bádání: autoři se mohli opřít o čerstvě vydaný sborník z vědecké konference (veřejnosti jej poprvé představili v rámci výstavní vernisáže). Díky mimořádné vstřícnosti a spolupráci Zahradníčkovy rodiny se podařilo předvést řadu unikátních dokumentů ve velmi jednoduché, až strohé instalaci. Ta se nakonec ukázala jako výhodná. Standardní panely s materiálem se dají snadno přemístit a v takto hotové podobě jednoduše poskytnou dalším institucím. Proto následně shlédli výstavu návštěvníci pražského Památníku národního písemnictví a v roce 2006 ještě ve Vlastivědném muzeu v Olomouci.

Současně s přípravou této dominantní výstavy pokračovaly práce spojené s úplným převzetím knihoven a jejich postupným zpracováváním, stranou nezůstala ani péče o doplňování knižního fondu a akvizice sbírkových předmětů. Celková strategie byla založena na myšlence rychle a razantně předstoupit před veřejnost a postupně plně aktivovat a nabízet další segmenty předpokládané činnosti. Po zahájení výstavní aktivity (doplňené návštěvnickými úspěšnými krátkodobými akcemi Osobní sdělení a Listování), soustředila se práce v zákulisí na dobudování studovny a rychlé zpřístupnění části knižních fondů. Pro každý z fondů - benediktinskou knihovnu a knihovnu muzejní - zvolili pracovníci jiný postup. Zpracování fondu benediktinské knihovny rozdělili do dvou fází – zpřístupnění historického lístkového katalogu jako stupeň jedna, jako stupeň dvě nová odborná katalogizace včetně výběrové digitalizace. Stanoveným cílem byla realizace prvního stupně v průběhu jednoho roku, stupeň dvě je - možno říci po dosavadních zkušenostech - úkolem na desetiletí. Pro odbornou knihovnu Muzea Brněnska byla stanoveny priority odlišně: v první fázi šlo o nové uložení fondu a vyjasnění statusu jednotlivých příručních či dokonce regionálních knižních fondů v jednotlivých pobočkách, v další fázi bylo třeba vypracovat akviziční zásady pro knihy a časopisy, zásady jejich rozdělení a následné uložení včetně příslušných kompetencí,

NAHOŘE POHLED DO EXPOZICE (FOTO IRENA ARMUTIDISOVÁ)
DOLE NA SNÍMKU ZE SLAVNOSTNÍHO OTEVŘENÍ PAMÁTNÍKU ZPRAVA AUTOR
ČLÁNKU, HEJTMAN JIHOMORAVSKÉHO KRAJE ING. S. JURÁNEK, VEDLE RADNÍ PRO KULTURU
ING. J. LETOCHA (FOTO ANTONÍN REČEK)

ve fázi tři pak zpracovat celý fond přímo formou elektronického katalogu, který by byl použitelný i pro práci s benediktinským fondem, a to už bez mezistupně lístkového katalogu, jehož zpracovávání bylo zastaveno. Pokud jde o elektronické zpracovávání všech knižních fondů, jež v současnosti památník spravuje, byl po

podrobné analýze zvolen systém Clavius. Je v potřebné míře kompatibilní s jinými systémy používanými zejména ve velkých knihovnách a odpovídá velikosti zpracovávaného fondu.

Naléhavě bylo třeba stanovit akviziční priority památníku, a to jak pro literaturu současnosti, tak pro písemnictví z dob minulých. Akviziční kritéria a priority památníku byly definovány s ohledem na sbírkotvornou činnost, někde se s ní přímo kryjí. Vlastní, muzejní knihovna dostala vznikem památníku nové poslání a nový rozměr, z čehož vyplynula potřeba provést její obsahovou analýzu a na jejím základě stanovit směry rozvoje alespoň ve střednědobém časovém horizontu. Její doplňování by mělo být pokud možno řízené tak, aby nesuplovala univerzální velké knihovny, ale sloužila specifickým způsobem badatelům zájímajícím se o problematiku Brněnska a zájemcům o písemnictví na Moravě. V obou směrech má dosavadní knihovna velká manka a nedostatky. V jednom případě jsou určité mezery dány genezí fondu, ve druhém zcela novým společenským zadáním. Do roku 2005 (resp. 2004, kdy už probíhaly práce na oficiálním otevření památníku) nebyla literatura či písemnictví pro Muzeum Brněnska samostatným tématem. Tituly tohoto druhu jsou proto ve fondu dodnes

NAHOŘE FOTOGRAFIE Z VÝSTAVY „BÝVALO U MNE ZOTVÍRÁNO...“

(BÁSNÍK JAN ZAHRADNÍČEK),

DOLE VLEVO Z VÝSTAVY TISKŮ Z 16. STOLETÍ „LISTOVÁNÍ“,

VPRAVO VÝSTAVA RAJHRADSKÝCH RUKOPISŮ Z DOBY PŘEMYSLOVCŮ

(FOTO ANTONÍN REČEK)

výjimkou, i když se během prvního roku podařilo získat darem či nákupy poměrně značné množství kvalitních titulů. Za velký úspěch lze považovat pořízení velkého souboru samizdatové literatury, který je stále doplňován. Neméně významným přínosem je konvolut literatury německy píšících autorů z Moravy, v němž jsou obsažena díla krásné i naučné literatury, vesměs knihy dnes jen s obtížemi dostupné. Třetí skupinou je menší soubor literárních děl psaných v moravských nářečích. Tituly z těchto akvizic mohly být v některých případech už i použity v expozici, která se jinak pochopitelně opírá o dlouhodobé zápůjčky. Je proto v eminentním zájmu památníku pokud možno co nejrychleji pořídit vlastní knižní fond využitelný ve výstavní prezentaci a především pokrývající základní trendy literárního vývoje a reprezentativní díla dalších oborů.

V koncepci památníku se péče o knižní fondy v celé své šíři navenek prezentuje formou Badatelského centra. Jeho úkolem je zpracovávat knižní fond tak, aby byl v co nejkratší době přístupný veřejnosti, informovat o něm různými formami jak ostatní pracovníky muzea, tak odbornou veřejnost, a v populární formě výstav a prezentací seznamovat s jeho činností běžné muzejní návštěvníky. Téměř přesně po roce činnosti se podařilo takové centrum otevřít a nabídnou i s tím spojené služby. To, že se zahájení

zúčastnili nejvyšší političtí reprezentanti kraje v čele s krajským hejtmanem, zástupci ministerstva kultury, ředitel Národní knihovny a představitelé dalších institucí svědčí o tom, že záměr byl pochopen a jeho realizace pozitivně přijata. Centrum představilo první etapu zprovoznění benediktinské knihovny, vybavené prostory badatelsky, informační bulletin a mohlo odkázat i na výstavní činnost: úspěšnou výstavku tisků ze šestnáctého století v českém jazyce z listopadu roku 2005 a návštěvnický nesmírně úspěšnou výstavu benediktinských rukopisů z dob Přemyslovců z roku 2006.

Na základě první zkušenosti s přípravou výstav a akcí vznikl ve druhé polovině roku 2005 plán akcí na rok 2006. Na jeho přípravě se už podílely mladé odborné pracovnice pro oblast literatury, knihovnictví a obecných dějin. V duchu původní koncepce byla přijata zásada, že památník bude každý měsíc nabízet zájemcům akci krátkodobějšího charakteru, a to v široké škále od prezentace autora, přes akce pro děti až po ukázky zajímavých tisků nebo spojení literatury s jinými obory. O hlubší a odborný ponor budou usilovat jarní a podzimní výstavy zacílené převážně na literaturu. Plán byl vypracován s vědomím, že je maximalistický a bude klást na tehdy tři odborné pracovníky (v průběhu prvního pololetí k nim přibyla další knihovnice) neobyčejné nároky, i proto, že žádná ze zamýšlených akcí není programem přejatým z jiného muzea nebo instituce. Obě plánované výstavy (jarní: Halasové, otec a syn; podzimní: Z mého orloje – Jiří Kuběna, jeden z Šestatřicátníků) jsou autorské a vyžadují značnou odbornou přípravu. Povzbuzením se stalo ocenění, kterého se dostalo památníku v soutěži Gloria Musaealis (druhá cena v kategorii Počin roku) a poměrně slušný ohlas v médiích všímajících si práce a dění v památníku celkem pravidelně a s uznáním.

Ve stínu zákulisí zůstala sbírkotvorná činnost, třetí pilíř, na němž by měl Památník stát. Ačkoliv se už na přelomu roku 2004 a 2005 podařilo získat do sbírek malý soubor raritní korespondence, nepokračovala sbírkotvorná činnost v té intenzitě, která by byla z hlediska památníku potřebná. Velkým vzorem zůstává bývalé literární oddělení Moravského muzea nebo Památník Petra Bezruče. Bylo by samozřejmě naivní doufat,

NAHOŘE VLEVO SNÍMEK Z OTEVŘENÍ BADATELSKÉHO CENTRA:
HEJTMAN JIHOMORAVSKÉHO KRAJE ING. S. JURÁNEK SPOUŠTÍ KATALOG
BENEDIKTINSKÉ KNIHOVNY NA INTERNETU

NAHOŘE VPRAVO: NA SNÍMKU V BADATELNĚ ZLEVA AUTOR ČLÁNKU, HEJTMAN JURÁNEK,
TAJEMNÍK MÚ ŽIDLOCHOVICE M. CVRK A VEDOUcí ODBORU MK ČR P. HAZUKA
DOLE ÚČASTNÍCI OTEVŘENÍ BADATELSKÉHO CENTRA V HISTORICKÉM SÁLE KNIHOVNY.
ZLEVA PROF. DR. D. UHLÍŘ, PRACOVNICE PAMÁTNÍKU MGR. J. PAVELKOVÁ, ŘEDITEL MUZEA
BRNĚNSKA A. REČEK, ŘEDITEL NÁRODNÍ KNIHOVNY ČR MGR. V. JEŽEK, HEJTMAN ING. S. JURÁNEK,
STAROSTA RAJHRADU F. KVARDA, VEDOUcí ODBORU MK ČR PHDR. P. HAZUKA, ASISTENTKA
ŘEDITELE MUZEA BRNĚNSKA N., FRANKOVÁ, VEDOUcí ODBORU KULTURY JMK MGR. T. DROBNÝ,
TAJEMNÍK MÚ ŽIDLOCHOVICE M. CVRK A DALŠÍ

že v krátké době a ve stávajícím personálním obsazení porostou sbírky památníku enormním tempem, zvláště když platí rozhodnutí, že do sbírkového fondu budou zařazovány tisky jen výjimečně a podle zvláštních kritérií. Začínající sbírku se přesto podařilo rozhojnit o několik rukopisů a obrazový materiál. V jednání jsou celé pozůstatosti nebo jejich významné části.

V období po roce jedna se sběr materiálu stává trvale náročným úkolem, jakkoli je nejméně efektní, nesmírně náročný a zdlouhavý. Má-li však Památník písemnictví na Moravě do budoucna obstát jako plnohodnotné muzeum, ne jen jako výstavní síň, musí vlastním sbírkám věnovat maximální pozornost, a to v praktické i v teoretické rovině. Další částí odborné činnosti je dokumentace, jež prozatím vzniká většinou jako „vedlejší“ produkt výstav. V budoucnu však bude vítaným doplňkem sbírek a snadno dostupným badatelským materiálem. Dokumentů (faksimilií, fotografií, kopií, bibliografií, atd.) už bylo získáno velké množství. Jejich zpřístupnění se jistě zanedlouho stane aktuálním tématem.

Památník písemnictví na Moravě první rok své přítomnosti na „muzejním trhu“

určitě nepromarnil. Podle koncepčních představ rozvinul svou činnost ve všech základních směrech, dokázal přitáhnout pozornost veřejnosti (o tom svědčí i počty návštěvníků), mediálně se zviditelnit, otevřel se badatelům a položil základy sbírek. Podařilo se mu to i díky bezproblémové komunikaci s vedením kláštera, kde památník sídlí, podpoře politické reprezentace kraje, spolupráci s řadou odborníků a kolegiální pomoci Moravské zemské knihovny a Moravského zemského muzea. Těch, kteří s památníkem během krátké doby spolupracovali a stále spolupracují, je ovšem mnohem více: velké instituce, jako třeba Památník národního písemnictví, Národní knihovna, Památník Petra Bezruče, Moravská galerie atd., oblastní muzea (např. Muzeum ve Vysokém Mýtě, Masarykovo muzeum v Hodoníně ad.) i jednotlivci, kteří často nezištně a vstřícně poskytli své knihy a materiály (kupř. vydavatel Jan Šabata ad.).

Příští léta nebudou pro památník snadná. Ztratí bonus nováčka a s narůstajícími zkušenostmi si bude asi stále více uvědomovat, co v jeho činnosti ještě chybí. Seznam idejí, plánů a nápadů existuje už dnes a na obzoru se rýsují velké projekty a nové požadavky ...

V Památníku písemnictví na Moravě není o práci nouze.

Akce Památníku od 1. 7. 2005 do 30. 8. 2006

1. 7. 2005	Otevření Památníku
13. 10. 2005	Bývalo u mne zotvíráno (Jan Zahradníček)
11. 11. 2005	Osobní sdělení (květiny a poezie)
12. 12. 2005	Listování (tisky ze šestnáctého století v českém jazyce z knihovny rajhradských benediktinů)
11. 1. 2006	Tři básničky z Moravy
2. 2. 2006	J. A. Pitínský a Ochotnický kroužek (kapitola z dějin divadelnictví)
3. 3. 2006	Host (časopis a vydavatelství)
4. 4. 2006	Rajhradské rukopisy z doby Přemyslovců
27. 4. 2006	Halasové, proletář a básník
19. 5. 2006	Muzejní noc
6. 6. 2006	Omalovánky (příběhy k vybarvení)
22. 6. 2006	Krásné neštěstí (prezentace nově vydané Halasovy knihy)
10. 8. 2006	Třicetiletá válka - dokumenty, ohlasy

MULTIMEDIÁLNÍ EXPOZICE „BITVA TŘÍ CÍSAŘŮ. SLAVKOV / AUSTERLITZ 1805 NA MOHYLE MÍRU

Jaromír Hanák

V předchozích příspěvcích o proměnách expozice v muzejním objektu Památníku Mohyla míru¹ jsme rekapitulovali její peripetie od počátků ve dvacátých letech 20. století až po instalaci dlouhodobé výstavy „Napoleonské války a české země“ v letech 2001-2004. Nastílnili jsme také koncepci a obsah nové stálé expozice a důvody, které vedly k rozhodnutí vybudovat multimediální expozici nazvanou „Bitva tří císařů. Slavkov / Austerlitz 1805“. Pro připomenutí ve stručnosti zopakují, že – jak už termín multimediální (často módně nadužívaný, v daném případě však plně odpovídající skutečnosti) napovídá – nejde o tradiční, klasickou muzejní expozici. Základní záměr projektu spočívá ve snaze prezentovat návštěvníkům bitvu jako historickou událost i jako živý dějinný fenomén, a to ve dvou rovinách: faktografické a emocionální (resp. existenciální). Obě roviny nelze samozřejmě mechanicky oddělovat, často jsou to spojité nádoby. „Fenomén Austerlitz“ je v různých částech expozice nahlížen z různých pohledů, jednotlivým prvkem expozice je mimo jiné to, že její jednotlivé, odlišně koncipované části tvoří příběh, který návštěvníci sledují (a expozicí tak mají možnost procházet pouze jedním směrem, přičemž jednosměrnost prohlídky má i další, provozní důvody). Nepominutelným prvkem, vyplývajícím ze skutečnosti, že podíl zahraničních návštěvníků památníku činí až jednu třetinu, je také snaha o jazykově přátelské prostředí: jednak je to užití takových prostředků prezentace a komunikace, u nichž není jazyk dominantní, jednak technické řešení umožňující volit jazyk pro konkrétní skupinu.

Tato základní idea stála na počátku vzniku projektu realizovaného ve dvou etapách v letech 2004-2005.² Dosud dokončené části (prostory) expozice tvoří:

I. Úvodní prostor nazvaný *Před bitvou* zahrnuje období od vypuknutí Velké francouzské revoluce až po předvečer bitvy. Epochu revokují prvky empírového interiéru, exponáty, ilustrace a archiválie, časová osa připomíná její mezníky. Počítačové animace přibližují návštěvníkům situaci v Evropě roku 1805 a průběh tažení ke Slavkovu.

II. V druhém prostoru *Bitva* se návštěvník ocitá na bojišti. Rozhovor dělostřelců, plný očekávání i nejistoty před rozhodujícím střetnutím, uvozuje koláž fragmentů z filmu Sergeje Bondarčuka *Vojna a mír*, která vyvolává emocionální zážitek bitvy a přibližuje existenciální rovinu prožitku účastníků bitvy.

III. Ústřední prostor expozice *O bitvě* je opět pojat víceméně tradičně (tj. dominují zde exponáty – sbírkové předměty), návštěvníci zde však mají také možnost seznámit se s průběhem bitvy prostřednictvím počítačové animace.³

IV. V dosud závěrečném prostoru *Po bitvě* expozice věcně i ideově vrcholí a do jisté míry se završuje. Dominantu tvoří prostorová audiovizuální rekonstrukce obrazu setkání císařů Napoleona I. a Františka I. po bitvě; videoprogram, který rekonstrukci rámuje, vrcholí pozváním návštěvníků do pietního prostoru památníku - kaple s ostatky padlých.

Součástí expozice je i kiosek s dotykovou obrazovkou (touch-screen) obsahující

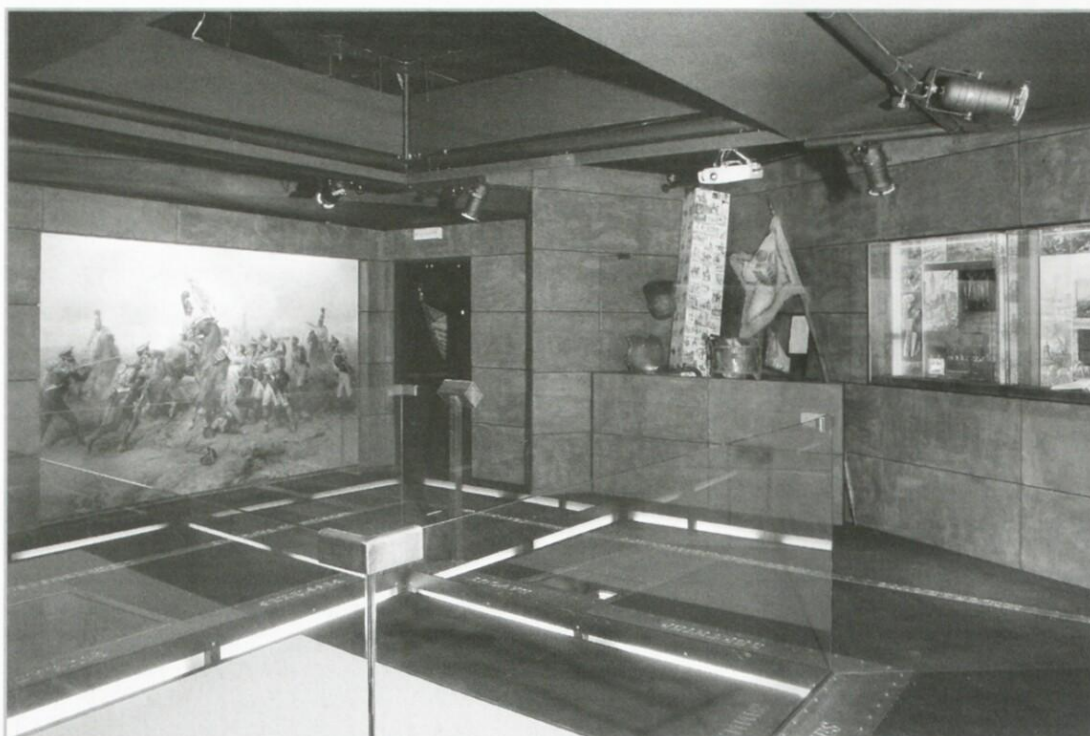

NAHOŘE: POHLED DO VSTUPNÍHO PROSTORU EXPOZICE PŘED BITVOU
DOLE: PROŽITEK BITVY POSKYTUJE NÁVŠTĚVNÍKŮM V DRUHÉM PROSTORU
NAZVANÉM BITVA PŮSOBIVÁ KOLÁŽ Z BONDARČUKOVA FILMU VOJNA A MÍR
(FOTO IRENA ARMUTIDISOVÁ).

databázi textů, ilustrací, map, grafů, plánů, reprodukcí archivních pramenů, počítačových animací průběhu bitvy, hudebních ukázek, úryvků z filmů a filmových dokumentů. Obdobně jako v celé expozici je i zde možné volit jeden z pěti jazyků: češtinu, němčinu, ruštinu, francouzštinu a angličtinu.

Expozice (přesněji řečeno ty její části, které jsou věnovány samotné historické události) byla zpřístupněna v předvečer vzpomínkových akcí k 200. výročí slavkovské bitvy, 28. listopadu 2005. Komisařem expozice byl ředitel Muzea Brněnska Mgr. Anto-

POHLED DO PROSTORU EXPOZICE *O BITVĚ*
POČÍTAČOVÁ ANIMACE PRŮBĚHU BITVY S KOMENTÁŘEM SE PROMÍTÁ
NA POZADÍ HISTORICKÉ MAPY SLAVKOVSKÉHO BOJIŠTĚ.
(FOTO IRENA ARMUTIDISOVÁ)

nín Reček. Autorsky se na vzniku expozice podíleli kromě autora tohoto příspěvku prof. dr. Dušan Uhlíř, CSc. (konzultace scénáře), mgr. Milan Koudelka (scénář počítačových animací a odborné konzultace v oboru vojenská historie). Architektonické řešení je dílem ing. arch. Jana Konečného, výtvarníkem expozice byl mgr. Václav Houf, oba přitom úzce spolupracovali na scénografickém pojetí expozice. Na realizaci expozice se podílelo na třicet tuzemských i zahraničních firem, k realizaci expozice přispělo i dalších více než padesát institucí a jednotlivců od nás, z Francie, Rakouska, Ruska, V. Bri-

PROSTOROVÁ AUDIOVIZUÁLNÍ REKONSTRUKCE OBRAZU J. A. GROSE ZOBRAZUJÍCÍHO SETKÁNÍ CÍSAŘŮ NAPOLEONA I. A FRANTIŠKA I. PO BITVĚ A VIDEOPROGRAM VE ČTVRTÉM PROSTORU PO BITVĚ (FOTO IRENA ARMUTIDISOVÁ)

NAHOŘE VLEVO
KIOSEK S DOTYKOVOU OBRAZOVKOU
(FOTOGRAFIE IRENA ARMUTIDISOVÁ)

VPRAVO GRAFICKÉ ŘEŠENÍ
ÚVODNÍ OBRAZOVKY
(NÁVRH VÁCLAV HOUF)

VLEVO DOLE
CENA GLORIA MUSAEALIS

tanie, Německa, Slovenska, Švýcarska, Holandska, Portugalska a Turecka. Vybudování expozice si vyžádalo celkem náklady 7,8 milionu korun, jež byly hrazeny z rozpočtu Muzea Brněnska a z dotace, kterou poskytli ze svého rozpočtu Krajský úřad Jihomoravského kraje. Dosavadní ohlasy z řad laické i odborné veřejnosti jsou vesměs kladné. Návštěvníci vysoce hodnotí netradiční a velmi působivé pojetí, ti zahraniční oceňují i skutečnost, že komentáře a dialogy v expozici si mohou vyslechnout (i v cizojazyčných mutacích v interpretaci profesionálních moderátorů a herců) mimo češtinu také ve francouzštině, němčině, ruštině a angličtině. Expozice byla navržena na cenu GLORIA

MUSAEALIS za nejlepší expozici / muzejní výstavu roku 2005 a získala v této národní soutěži druhé místo.

Už od počátku byl součástí záměru dosud nerealizovaný pátý prostor nazvaný *Fenomén Austerlitz*. Realizace této části expozice, již bude projekt uzavřen, připadá v plném rozsahu v úvahu v letech 2006-2010, po výstavbě nového pavilonu. Ta je rozložena do několika etap tak, aby byl pavilon zprovozněn pro návštěvníky nejpozději ke 205. výročí bitvy „tří císařů“ v r. 2010.

Obsahem a cílem projektu vybudování expozičních prostor, přístavby pavilonu, je završení expozice závěrečnou částí věnovanou jednak bojišti, jednak „druhému životu“ bitvy a „fenoménu Austerlitz“. Stěžejní přínos této části projektu, který je, jak už řečeno, součástí celkového záměru, jejž má dovršit, spatřujeme ve vybudování moderních, důstojných a současně tak jako v celé expozici netradičně řešených prostor pavilonu věnovaných:

- a) dějišti bitvy - bojišti (exteriér),
- b) fenoménu Austerlitz, tradicím a ohlasu bitvy (interiér).

Pavilon, navržený projekční kancelář Ateliér 90, o celkové kubatuře 790 m³, je stavebně a dispozičně řešen netradičně, zčásti ukryt pod zásypem zeminy, s podlahou přibližně dva metry pod úroveň terénu. V roce 2005 byla Muzeu Brněnska na vybudování pavilonu udělena, také na základě kvalitního pojetí a realizace dosavadních částí expozice, dotace Ministerstva kultury ČR ve výši dva miliony korun, a ještě letos tak může výstavba začít.

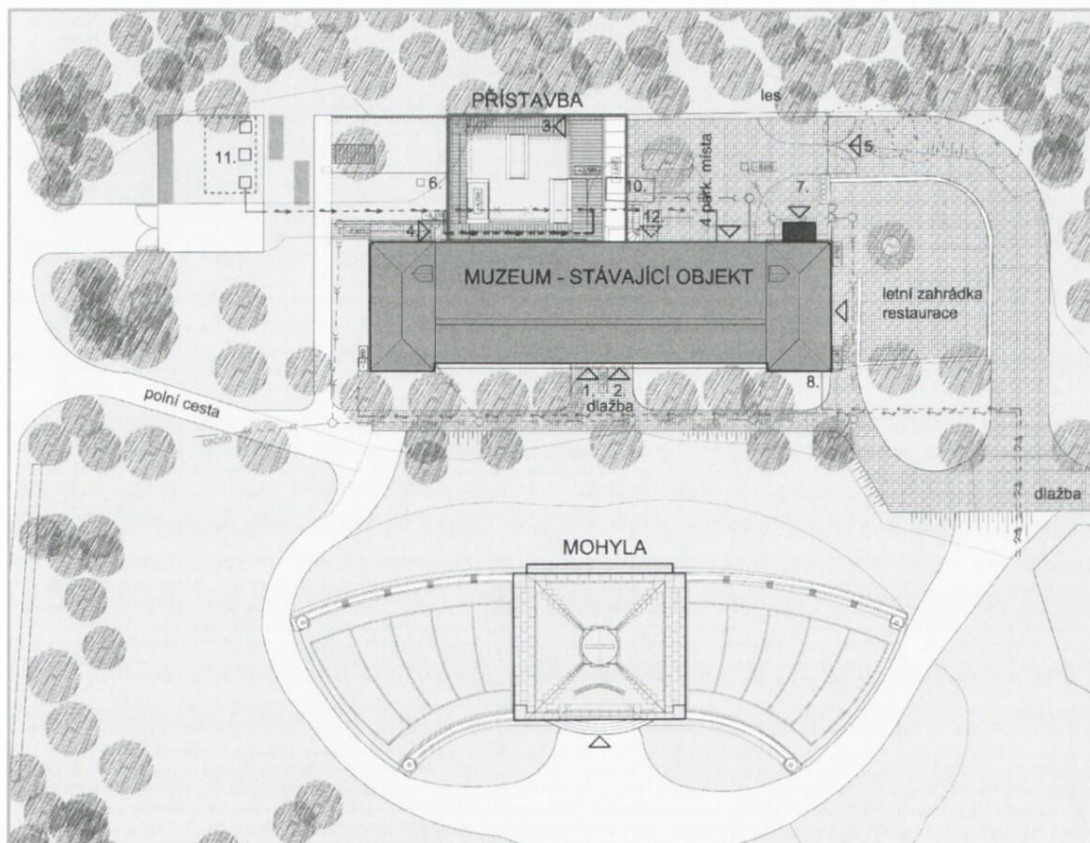
Pavilon je koncipován tak, aby doplnil, ale nenarušil hmotově uzavřenou kompozici muzejního objektu. Jak již řečeno, jeho exteriér kopíruje ve velmi zjednodušené formě dominanty bojiště: Pratecký kopec a Staré vinohrady, Santon, údolí Zlatého potoka a Žuráň; z tohoto schematicky znázorněného terénu bojiště jsou navrženy tři světlíkové průhledy dovnitř pavilonu, symbolizující zúčastněné strany konfliktu a jejich střet. Plocha vnější expozice je 140 m².

Interiér pavilonu je navržen jako variabilní prostor, ve znamení „fenoménu Austerlitz“. Je projektován jako víceúčelový prostor se 160 m², který může být využit jako:

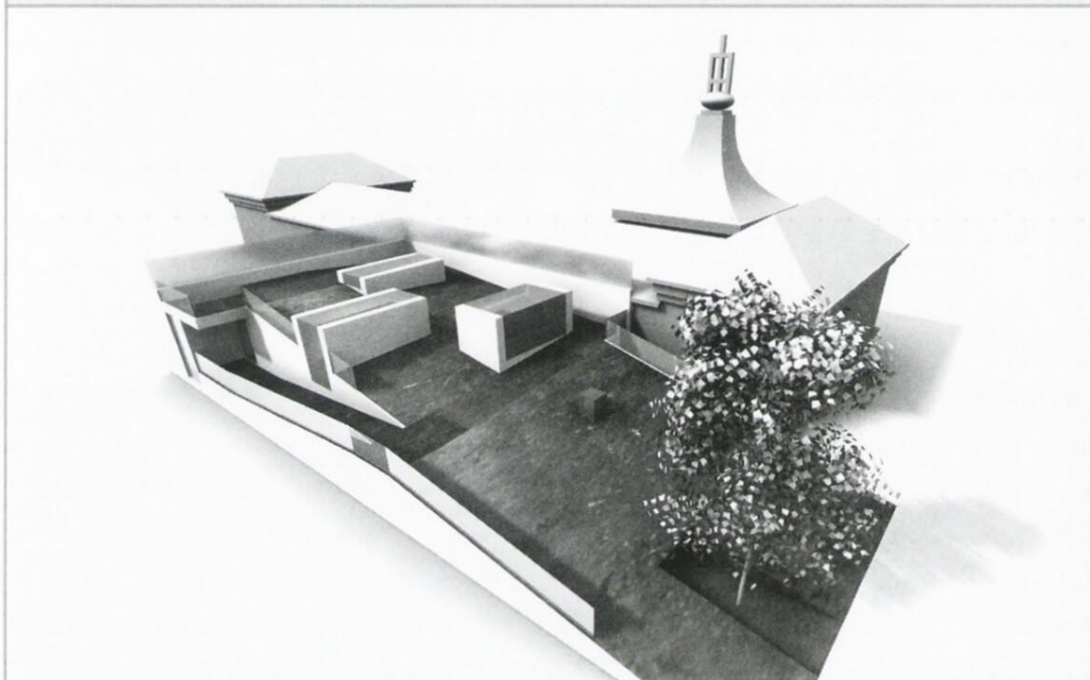
1) výstavní místnost, kde budou ve stálé expozici prezentovány jednak idea a realizace Památníku Mohyla míru, tradice vzpomínkových akcí a rekonstrukcí bitevních scén (poprvé ve 30. letech 20. století ve Slavkově, později od 70. let na řadě míst bojiště, především u Tvarožné a na Mohyle míru), jednak na příležitostných temporárních výstavách vše, co souvisí s „druhým životem“ bitvy (historiografie, odraz slavkovské bitvy a napoleonských válek ve výtvarném umění, literatuře, hudbě, v užitém umění, ale také například ve folklórní tradici atd.),

- 2) herna pro dětské návštěvníky („dětské muzeum“),
- 3) přednášková síň,
- 4) projekční sál a podobně.

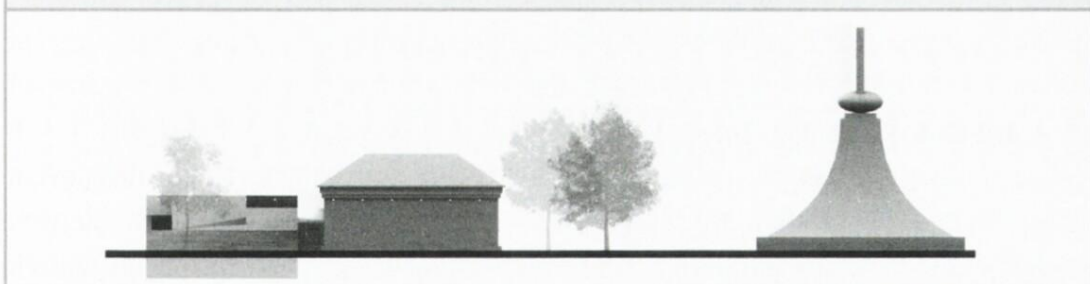
Provozně naváže nový prostor na současnou expozici. Její tísnivou až skličující emotivní atmosféru vystřídá v novém pavilonu „exploze“ prostoru. Jeho těžištěm se stane víceúčelový sál, kam se vstupuje buď po schodišti nebo přes šikmé rampy z chodby – galerie, bezprostředně navazující na stávající expozici. Ústřední sál bude prosvětlen třemi světílkami, symbolizujícími tři armády, které ho fakticky propojí s venkovním prostorem (oblohou) a symbolicky s venkovní expozicí, imaginární krajinou bitvy. Toto propojení bude podpořeno konkrétními i abstraktními náznaky (možnost

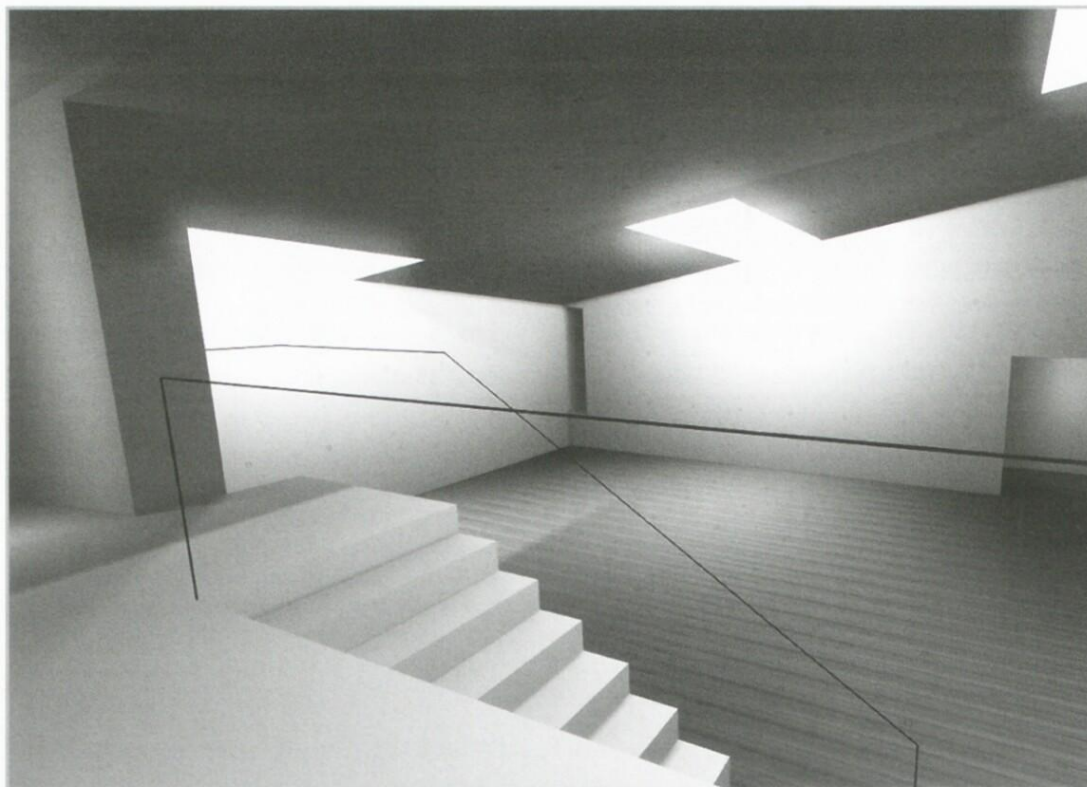

PŘÍSTAVBA PAVILONU ZA OBJEKTEM MUZEA, V MÍSTECH DNEŠNÍHO
HOSPODÁŘSKÉHO DVORA (SITUAČNÍ NÁKRES ATELIÉR 90)

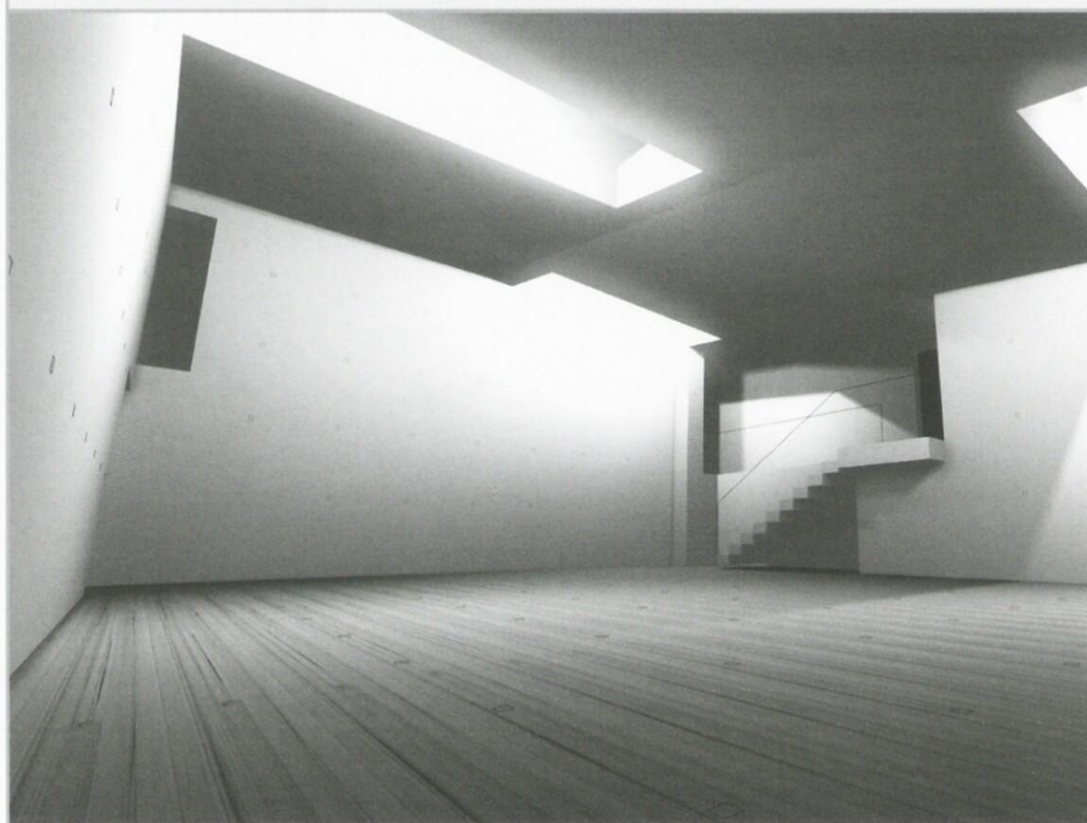

POHLED NA PŘÍSTAVBU PAVILONU S PAMÁTNÍKEM
V POZADÍ, NAHOŘE AXONOMETRIE, DOLE BOČNÍ POHLED (KRESBA ATELIÉR 90)

INTERIÉR PAVILONU - ÚSTŘEDNÍ SÁL (VIZUALIZACE ATELIÉR 90)

průhledu návštěvníků z venkovní expozice přes ploché zasklení do vnitřní expozice, motivy vlajek na sklech světlíků apod.). Stěny víceúčelového centrálního sálu umožní v případě potřeby prezentaci obrazových materiálů, ať již ve formě plošných exponátů nebo promítaných obrazů.

Z prostoru víceúčelového sálu se návštěvníci budou pohybovat po obvodovém šikmém ochozu – rampách, symbolické cestě „vzhůru“. Rampy procházejí z interiéru budovy volně do jejího exteriéru a jsou dalším prvkem výrazově spojujícím vnitřek

a venek, zemi s nebem, tmu se světlem. Stěny mezi rampami a sálem budou lokálně perforované, čímž dojde k nepřímému osvětlení ramp denním světlem. Výstup do venkovního prostoru navazuje na rampy interiéru a tvoří stezku vinoucí se na pahorek, který je koncipován společně s nasypáním svahem pod ním jako venkovní expozice, symbolická krajina bitvy s výhledem do reálného dalekého okolí, v němž se odehrávala bitva. Vrchol pahorku se zatravněnou plošinou se tak stane symbolickým završením celé expozice, odkud bude návštěvník moci sestoupit k úpatí umělého zatravněného kopce cestou vlnící se mezi světlíky a vydat se na cestu do volné přírody nebo se samostatným vstupem vrátit přes pavilon na začátek expozice.

Výstavba tohoto víceúčelového pavilonu definitivně dovrší a uzavře realizaci záměru a projektu nové stálé expozice jako celku. Ve variabilním prostoru, v němž je více možností prezentace fenoménu Austerlitz (včetně prezentace ohlasu a tradic bitvy, umělecké a další tvorby, výročních vzpomínkových akcí), a to do jisté míry i paralelně, se dále rozšíří škála užitých prvků a výsledek realizace koncepce netradičního pojetí expozice bude, jak věříme, důstojným naplněním smyslu a poslání muzea počátku 21. století.

PhDr. Jaromír Hanák je od roku 1996 zástupcem ředitele Muzea Brněnska pro odbornou činnost a vedoucím Muzea ve Šlapanicích. Současně je správcem sbírky památníku Mohyla míru a autorem koncepce, projektu a scénáře expozice.

Poznámky:

- 1) Sborník Okresního muzea Brno – venkov 1999, Okresní muzeum Brno venkov, Předklášteří 1999, str. 92, Sborník Muzea Brněnska 2003, str. 153.
- 2) Ve snaze zachovat přístupnost původní expozice a návštěvníkový provoz během náročných stavebních úprav a instalace technických zařízení omezit na dobu co nejkratší byl nejprve (v roce 2004) vybudován a zpřístupněn I. a IV. prostor a poté (v roce 2005) II. a III. prostor.
- 3) Animace průběhu některých důležitých bitevních fází a střetnutí připravují autoři expozice pro projekci na dotykové obrazovce a v plánované přístavbě. Animace Evropa 1805, Tažení 1805 a Bitva, s komentáři v pěti jazykových mutacích, vydalo Muzeum Brněnska také na DVD.

SPOLUPRÁCE MUZEA A ŠKOLY, ANO ČI NE?

ANEB JE V MUZEÍCH DŮLEŽITÉ TVOŘIT DOPLŇUJÍCÍ PROGRAMY PRO DĚTI?

Josef Večeřa

Během častých úvah nad rozdíly ve vzdělávací funkci muzea a školy jsem si uvědomil, že obě instituce jako by stály na opačných stranách „barikády“. Mnohdy jsem spatřoval v jejich přístupu dva protipóly, které ještě nenašly tu správnou energii ke vzájemné spolupráci. I když je zřejmé, že by jim mělo jít o stejnou věc, nikoli působit proti sobě! Začal jsem tedy hlouběji přemýšlet o možnostech vzájemné spolupráce a tázal se, nakolik je to v dnešních podmínkách možné.

Budu vycházet ze své praxe. V počátcích svého působení v muzeu Památníku Mohyla míru jsem se setkával s velkým množstvím pedagogů a početnými školními skupinami. Většina z nich ale navštěvovala muzeum „Bitvy tří císařů“ především za účelem pobavení, oddechu nebo zpestření školního výletu. „Přece když projíždíme kolem, tak už si prohlédneme tu Mohylu míru a ten Pratecký kopec, kde se rozhodla krvavá bitva, o níž jsme se kdysi učili“, zněla slova často slyšená z úst učitelů. Někteří dokonce striktně rozhodli: „Stačí, když si prohlédneme jen památník, muzeum můžeme vynechat, vždyť jsme se ve škole o bitvě již učili.“ Našli se i zcela nekompromisní kantoři: „Spěcháme, prohlédneme si vše jen zvenku! Vše musíte znát! Už jsme se o tom učili!“ nebo „Za pět minut ať jste zpět v autobuse. Budeme se o tom teprve učit a pak si sem uděláme výlet.“ Mnozí si dokonce stěžovali i na cenu vstupného. Často jsem o tom přemýšlel a ptal se: Co je za tím? Je snad cena vstupenky opravdu tak vysoká? Je oněch 30,- Kč mnoho za návštěvu památníku i muzea? Mají na to vůbec žáci či studenti? Po čase jsem pochopil, že v tom problém není. Cena vstupenky se naopak jeví jako přiměřená a dostupná. Problém jsem našel ve vztahu školy a muzea nebo spíše pedagoga a muzea. Jako by někdy sami učitelé odmítali roli muzea jako vzdělávací instituce a nechtěli v něm vidět partnera pro vzájemnou spolupráci. Možná, že tento záporný postoj vůči muzeím pramení z jejich školních let, kdy museli povinně navštěvovat pro ně mnohdy nezáživné a nic neříkající expozice a vše brali spíše jako útěk ze školních lavic. Tato špatná zkušenost se jim mohla vrýt do paměti a dnes z ní vycházejí i ve své praxi. I nyní, po těch dlouhých letech, v muzeích možná stále vidí ty staré, zkostnatělé a těžkopádné instituce, v nichž jsou většinou zamlklí a zahloubaní muzejní pracovníci spolu s ospalými hlídači zastaralých expozic. A snad i proto berou někteří pedagogové návštěvu muzea jako úlevu či výlet. Neříkám, že je to zcela a naprosto špatně, vždyť muzeum je samo o sobě i místem oddechu a pobavení, ale příliš často vidím (a tím si vlastně potvrzuji domněnku), jak někteří pedagogové přivedou a předají třídu lektorovi - a odejdou dát si kávu či jinak vyplnit volný čas. Dopředu tím studentům vzkazují, jak je pro ně muzeum nezajímavé a co si o něm myslí. Přitom je zřejmé, že učitel by měl být partnerem muzejního pracovníka, pomáhat mu při vzdělávacích programech, aktivně se zapojovat do řešení úkolů a tím vším jít příkladem. Žáci a studenti teprve tak pochopí, že návštěva vzdělávacího programu v expozici není jen pouhá hra a ztráta času, ale že je to i určitá forma vzdělávání, která je má obohatit o nové poznatky.

Studenti by měli také být před návštěvou seznámeni s tématem a poučení o tom, co uvidí, s čím se seznámí. To pro učitele znamená důkladně se na návštěvu muzea připravit a předem poznat muzejní prostředí. Hlavně však by pedagogové měli začít na muzea nahlížet jako na instituce, jež mohou plnohodnotně doplnit a obohatit jejich školní výuku. Z uvedeného tedy vyplývá, že spolupráce mezi muzeem a školou je možná, ba dokonce nezbytná, a je třeba ji více prohlubovat.

Počátky navazování bližšího kontaktu Památníku Mohyla míru se školami nebyly jednoduché. Nejprve jsem zvolil metodu pokus-omyl. Snažil jsem se školní skupiny přilákat pomocí dopisů, rozesílaných na různé školní instituce. Bohužel mnohdy je nikdo nečetl a končily v koši bez většího účinku. Po tomto neúspěchu jsem se pokusil zformulovat tři zásadní kroky strategie, o niž by se měla budoucí vzájemná spolupráce opírat: 1/ Nalézt společný zájem; ten jsem viděl v dětech a ve vzdělávání. 2/ Vybudovat bližší vztah ke školním skupinám; to předpokládalo navýšení počtu akcí pořádaných pro děti, vytvořit doprovodné programy k expozici a nabídnout školám novou, zvýhodněnou cenovou politiku památníku. 3/ Nalézt oboustranně výhodné podmínky spolupráce; ty jsem spatřoval ve vzájemném poskytování prostředků a služeb. Pokud však měla být spolupráce opravdu funkční a úspěšná, musely být splněny ještě následující podmínky: V muzeu by se měly odehrávat aktivity, které škola nemůže nabídnout nebo zajistit; návštěvy muzea by měly být zahrnuty (s využitím rámcových vzdělávacích programů) do výukového programu každé školy; škola by měla aktivně spolupracovat na tvorbě muzejních vzdělávacích programů; po návštěvě muzea by měly následovat i aktivity ve škole, jako je například zamyšlení nad smyslem návštěvy, vedoucí ke vzniku zpětné vazby k muzeu.¹ To by díky ní mohlo zdokonalovat své programy.

Na takto vyjádřených cílech pak byla postavena základní forma spolupráce se školami. Prvotně a cíleně byly osloveny školy v regionu bitvy a byla zahájena přípravná jednání o hlubší spolupráci. O programech a o možné spolupráci s muzeem jsou informovány i školy z jiných regionů. Prezentace nabídek a možností je vždy zasazena do prohlídky nebo vzdělávacího programu, což se jeví jako nejúčinnější forma propagace.

Co se týče druhé části nadpisu podkapitoly, je-li v muzeích důležité tvořit doplňující programy pro děti, odpověď je již částečně naznačena v předešlých řádcích. Pro lepší názornost a vysvětlení však ještě uvedu další příklad z praxe.

Z analýzy statistických přehledů návštěvnosti za uplynulé tři roky vyplynulo, že školní výpravy tvoří podstatné procento návštěvníků Památníku Mohyla míru. Bylo proto nezbytně nutné rozšířit a posílit vztah orientovaný k této skupině návštěvníků. Začal se především klást větší důraz na přitažlivý, zajímavý a poučný prožitek z návštěvy muzejní expozice. Vycházelo se z předpokladu, že již dávno byly překonány zakořeněné představy o muzeu jako instituci, kde nesmíme na nic sahat, kde musíme mnohdy číst nudné a příliš dlouhé textové pasáže a kde se musíme dívat na zaprášené sbírkové předměty. Dnešní moderní muzeum je pravým opakem, vznikají v něm výstavy, které jsou vyvážené po stránce textové, předmětové i grafické (tak aby proces mediace byl co nejsilnější), snaží se vtáhnout návštěvníka do tématu osobním prožitkem. Ten bývá většinou založen na možnosti osahat si vybraný sbírkový předmět nebo si na vlastní kůži vyzkoušet prezentovaný postup či danou techniku. Právě tyto výše popsané skutečnosti staví dnešní muzea do jiné pozice, než jak tomu bylo v minulosti. Dnes je muzeím dána velká a zcela ojedinělá šance začlenit se do procesu vzdělávání. Vždyť v paměťové instituci se výuka díky velké škále možností (množství dvoj a troj-

VLEVO NAHOŘE: I UČITELÉ SE ZAPOJÍ DO PROGRAMŮ PRO ŽÁKY A STUDENTY
 VPRAVO: "HLÁŠENÍ" SPLNĚNÝCH ÚKOLŮ; PROGRAM „ZPĚT DO MINULOSTI
 ANEB CO SE STALO U SLAVKOVA PŘED DVĚMA STY LETY“
 VLEVO DOLE: ŘEŠENÍ „NAPOLEONSKÉHO KVÍZU“, VPRAVO ČÁST INTERAKTIVNÍ
 PŘEDNÁŠKY V EXPOZICI „NAPOLEONSKÉ VÁLKY A ČESKÉ ZEMĚ“
 (FOTO Z ARCHIVU AUTORA).

rozměrných předmětů, audio a video nahrávky, různé úhly prezentací a přístupů atd.) dostává do zcela jiných rovin. Muzea se dokonce mohou stát i jakýmsi kulturními centry, v nichž se mohou realizovat různé vzdělávací aktivity či programy, související s jejich činnostmi, se sbírkovým fondem a nebo s oblastí jejich působnosti. Na těchto principech jsou postaveny i vzdělávací programy Památníku Mohyla míru, jež byly vytvořeny k posílení vztahu se školami a dětským návštěvníkem.

Pokud bych tedy měl shrnout své poznatky, tak tvorba jakýchkoliv doplňujících či vzdělávacích programů k výstavám nebo expozicím je prvek, umocňující vztah člověka k muzeu a posilující jejich vzájemnou spolupráci. Domnívám se, že je pro muzea v dnešní době zcela nezbytné, aby vytvářela tyto typy programů, neboť díky nim se více přiblíží nejen dětem, ale i široké veřejnosti.

Bc. Josef Večeřa je vedoucím Památníku Mohyla míru, v současné době dokončuje magisterská studia muzeologie na Masarykově univerzitě v Brně.

Poznámky:

- 1) BRABCOVÁ, Alexandra. Veřejné muzeum. In BRABCOVÁ, Alexandra. Brána muzea otevřena. 1. vyd. Náchod: Nakladatelství JUKO, 2003, s. 28.

PODHORÁCKÉ MUZEUM

sídlí v areálu ženského cisterciáckého kláštera Porta coeli. Do kláštera a muzea, které dýchá atmosférou tradiční regionální muzejní instituce, nacházejí cestu návštěvníci, kteří se těší, že si kromě perly středověké klášterní architektury, jakou je Porta coeli, prohlédnou některou ze zajímavých výstav či stálých muzejních expozic.

KONTAKT:

**Podhorácké muzeum
Porta coeli 1001
666 02 Předklášteří**
tel. 549 412 293
fax: 549 410 098,
e-mail:
[podhoracke-
muzeum@quick.cz](mailto:podhoracke-muzeum@quick.cz)

**MUZEUM
V IVANČICÍCH**

je jedním z nejstarších moravských muzeí – bylo založeno v roce 1894. Muzeum vyniká bohatostí a rozmanitostí sbírek. Výstavy se konají v galerii Památníku Alfonse Muchy.

KONTAKT:

**Muzeum v Ivančicích
Široká 1
664 91 Ivančice**
tel./fax 546 451 489,
546 451 131
e-mail:
muzeum.ivancice@quick.cz

Muzeum Brněnska

AKTUÁLNÍ INFORMACE O VÝSTAVÁCH,
EXPOZICÍCH A DALŠÍCH AKCÍCH
WWW.MUZEUMBRNENSKA.CZ

**PAMÁTNÍK PÍSEMNICTVÍ
NA MORAVĚ**

byl otevřen v roce 2005 v prostorách benediktinského kláštera v Rajhradě. Klenotem prostor pro návštěvníky je restaurovaná historická knihovna čítající na 65 000 svazků. Od pol. r. 2005 je otevřena stálá expozice památníku věnovaná písemnictví na Moravě v průběhu minulých dvou století.

KONTAKT:

**Památník písemnictví na Moravě
Klášter 1
664 61 Rajhrad**
tel./fax: 547 229 136
e-mail:
pamatnik.rajhrad@quick.cz

**MUZEUM
VE ŠLAPANICÍCH**

sídlí ve starobylé budově někdejší scholasterie, kde byl v době bitvy u Slavkova štáb francouzského maršála Soult. Pod názvem Pohledy do národopisných sbírek je v muzeu možné shlédnout nejzajímavější doklady lidového umění minulých generací z oblasti na východ od Brna.

KONTAKT:

**Muzeum ve Šlapanicích
Masarykovo nám. 18
664 51 Šlapanice**
tel./fax 544 228 029
e-mail:
muzeum@brnenska.cz

**PAMÁTNÍK
MOHYLA MÍRU**

byl postaven na počest obětí Napoleonovy vítězné bitvy u Slavkova, je dominantou i přirozeným středem chráněné památkové zóny Slavkovské bojiště. V renovovaném muzejním objektu sousedícím s památníkem mohou návštěvníci shlédnout novou stálou expozici „Bitva tří císařů. Slavkov / Austerlitz 1805“

KONTAKT:

**Památník Mohyla míru
K Mohyle míru 200
664 58 Prace**
tel./fax: 544 244 724
e-mail:
mohyla-miru@quick.cz

Muzeum Brněnska SBORNÍK 2006

V roce 2006 vydalo Muzeum Brněnska.

Redakce Jaromír Hanák.

Grafická úprava a sazba Studio HOUF.

Tisk Arch Brno.

Náklad 300 výtisků.

Prahocenní Mladenci!

ovčince našeho bujarů síje!

Nemůžem Vám tajiti, co mají zdejší drahé
panny za nábožný účit. Šel se totižto, jak
Vám již známo bude, zařádk na sv. hostit v
našem chrámě v 1312, a za tou příčinou del se
toho roku veliký shon lidu do tohoto staroslavné
ho domu Božího. Ano píše se též v královské knihovně
s komonstvem svým, aby na kolenou uctivil svého
Boha a Spasitele v Svatyni nášv. — Dali jsme vašeho
tedy v Praze malovati tento pravdivý zázračný
a velekrásný výjev jako pro náš národ, pro Vam
město, ha, pro panny.

Uvidíte tedy drazí mládež, namalovanou kříd-
lovnu pro všechny křesťany, a pak jiné osoby,
které zapověn s námi, a pak jiné osoby,
Milostivé paní, a pak jiné osoby,
co nejsou, a pak jiné osoby,
jinom, a pak jiné osoby,
možná, a pak jiné osoby,
že jsme nedostali, a pak jiné osoby,
známot, a pak jiné osoby,
lovat, a pak jiné osoby,
Protož, a pak jiné osoby,
něčím, a pak jiné osoby,
Dárek, a pak jiné osoby,
LIBRIS, a pak jiné osoby,
EX LIBRIS, a pak jiné osoby,
AN DI SA, a pak jiné osoby,
i k, a pak jiné osoby,
et, a pak jiné osoby,
II, a pak jiné osoby,
OM, a pak jiné osoby,
MDCL, a pak jiné osoby,
I, a pak jiné osoby,

In Ordinem

1944

Italy České republiky

[Faint handwritten signature]

enu Gloria musae:
aze, ni výstava roku

za stáloú expositi Paměti
„Bíva ti ccař: Slaven / Axi“

60/100

Enormous

raefse' die, en n

Solera

vestra

meridie t

[Faint handwritten notes]

Slaykov | Austerlitz

MZK-LJK Brno

2610296100

DIE DREIKAISERSCHLACHT

ENTRA TOLV LIMITEDATORON